

શ્રીમંત સરકાર મહારાજા સાહેબ સયાજીરાવ  
ગાયકવાડ સેનાખાસબેલ સમશેર  
બહાદુર એમના ઉદાર  
આશ્રયથી.

---

પ્રાચીનકાવ્યમાળા

ગ્રંથ ૨૪

ધીરામત્કૃત

કવિતા.

---

સંશોધન કરી ટીકા સહિત પ્રસિદ્ધ કરનાર  
હરગોવિંદ દ્વારકાદાસ કાંઠાવાળા  
અને  
નાથાશંકર પૂજારાશંકર શાસ્ત્રી.

---

વડોદરા.

સંવત ૧૯૪૭-૪૮ સન ૧૯૯૧-૯૨.

કીમત રૂ. ૫-૦-૦

( સર્વ હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે ).

234

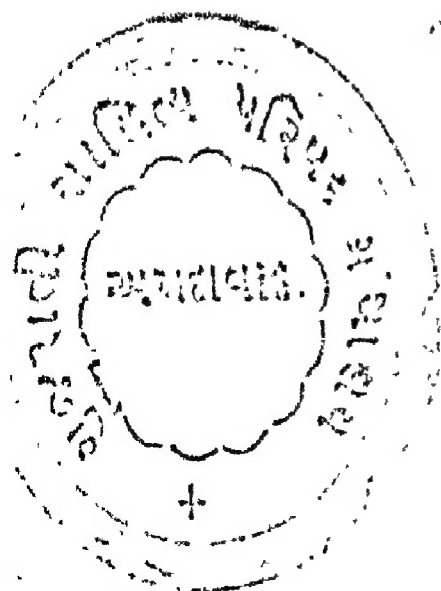
અમદાવાદ "આર્યોદય"

તથા

વડોદરા "વીરક્ષેત્રસુદ્રાસય" માં છાપ્યું.



234



Under the liberal patronage of

His Highness Maharaja

SAYAJI RAO\_GAEKWAR

Sena Khaskhel Samsher Bahadur

Baroda.



PRACHIN KAVYA MALA,

or

Old Gujarati Poetical Series,

VOL. XXIV.

DHIRABHAKTA'S

KAVITA.

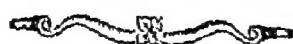
*Published with annotations*

By

Hargovind Dwarkadas Kántáválá

and

Nathashankar Pujashankar Shastri.



A. D. 1891-92.

Price Rs 5-0-0

## પ્રસ્તાવના.

યથાર્થ રાજ્યધર્મ જાણનાર વિવેકી રાજ્યકર્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું એજ ઈશ્વરકૃપાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિ પદનું સાર્યક થવું માને છે. તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે. વસુધરા (પૃથિવી) નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમાં અન્નફળાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તેનો, તથા તેમાં ધારણ થયેલ વસુ (ખનિજ ધન રત્નાદિ) ને બહિર્ કઢાવી તેનો, પોતાની પ્રજાની સુખવૃદ્ધિને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે, પ્રજાની સુખશાન્તિ-માં ભંગ ન થતાં તેનો વધારો થવા અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે; નિર્મળ જળાશય, સુગમ માર્ગ, ઔષધાલય આદિથી શરીરની સુખાકારીનાં સાધન નિર્માણ કરે છે; તથા વિદ્યાલય, પુસ્તકાલય, ગ્રંથવૃદ્ધિ આદિ મનની સુખ શાન્તિનાં સાધન આપે છે. ન્યાયથી, નીતિથી, પ્રીતિથી, સમભાવથી, ઉદારતાથી, પ્રજાને સ્વપ્રજા તુલ્ય ગણી પિતાવત સર્વનું પાલન તથા હિત કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્વય જે રાજા પ્રજાનું રંજન કરવા પ્રવર્તે છે, તેની પ્રજા સુખી થાય છે, તથા તેના મનોરથ સફળ થઈ, તે અક્ષય કીર્તિને પામે છે. એ આદિ અતુલવસિદ્ધ થયેલા પ્રમાણિક સિદ્ધાન્તો છે.

શ્રીવડોદરા રાજ્યના વિદ્વાન, શક્તિમાન અને પરમ પવિત્ર મહારાજા-ધિરાજ શ્રીમન્ત સયાજીરાવ ગાયકવાડ સેનાપ્તાસખેલ સમશેર બહાદુર એમના પૂર્વોક્તા ઉદાર વિચારો અને સિદ્ધાન્તો પર બહુ ભાવ, તથા તેવા ઉત્તમ વિચારો-ને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાન પ્રયત્ન, એ સાંપ્રતકાળમાં સર્વ સ્થળે પ્રશંસનીય ગણાતાં દૃષ્ટાંતરૂપ થઈ પડ્યાં છે.

શ્રીમન્ત મહારાજાધિરાજના એ ઉદાર ભાવથી ઉત્તેજાઈ તા. ૮ મે સન ૧૮૮૯ ની એક સ્મરણી તેઓ નામદારની સેવામાં રજુ કરવામાં આવી હતી. તેનો આશય એ હતો કે વડોદરા રાજ્યમાં થઈ ગયેલા ગુર્જર દુષ્કિંમોના અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધિમાં આવે તેવી યોજના રાજ્યઆશ્રયથી થાય તોસાફ.

પ્રાચીનકાવ્યસંગ્રહ એ નામનાં ગુજરાતી કવિતાનાં પુસ્તક વડોદરા રાજ્યના ડાઇરેક્ટર ઑફ વર્નાક્યુલર ઇન્સ્ટ્રક્શન રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ દારકાદાસ તથા વડોદરા નિવાસી શાસ્ત્રી નાથાશંકર પૂજશંકર એમની તરફથી પ્રસિદ્ધ થવાનો આરંભ થઇ ચૂકેલો હતો, અને તે સારૂ ઘણા રતુતિ-યાત્ર પ્રયત્નથી હસ્તલિખિત ગ્રંથનો સારો સંગ્રહ તેમણે કર્યો હતો. વડોદરા રાજ્યનું દેશી કેળવણીખાતું મારી દેખરેખ નીચે સુપરત થયા પછી આ સંગ્રહ બાબતમાં મેં તપાસ કરી. તે ઉપરથી જોવામાં આવ્યું કે રત્નાદિ ધનના ભંડાર દટાઇ રહ્યા હોય છે તેમ અનેક વિષયો પર રચેલી કવિતાના ભંડાર દટાઇ પડી રહ્યા હતા, અને તે ભંડારને પ્રજાના ઉપયોગસાર બાહ્ય લાવી તે દ્વારા સદ્વિચારને પુષ્ટિ આપવી એ લાભકારક થશે એમ લાગ્યું. આ કવિઓમાં પ્રેમાનંદ, રત્નેશ્વર, વલ્લભ, ભાલણ, દયારામ, હરિભદ્ર, ભોજેભક્ત, ધીરોભક્ત, ગિરિધર આદિ બહુ પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય કવિઓ આવી જાય છે. રાધાબાઈ તથા દીવાળીબાઈ નામની બે સ્ત્રી કવિઓની કવિતા પણ મળી આવી છે. અને બાપુસાહેબ ગાયકવાડ એ નામના પ્રસિદ્ધ થયેલા ઈશ્વરભક્તની કવિતાનો પણ સારો સંગ્રહ છે. આ સર્વ કવિતા શોધી અને ટીકા સાથે છપાવતાં ત્રણ વર્ષ લાગશે એમ અજમાયશ થઇ છે. એ કામ પૂર્ણ કરવા શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમણે રૂ. ૧૨૦૦૦૭ બાર હજારની રકમ મંજૂર કરી કીમતી આશ્રય આપ્યો છે અને તેથીજ આ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધિમાં આવી શકશે. આ ઉદાર અનુજાથી ગુર્જર પ્રજા અને સર્વ ગુર્જરવાસી ઉપર ઉપકાર થયો છે. એમ સર્વ સમજી જતોને લાગ્યા વિના રહેશે 'હિં.

વિષે એક ઈંગ્રેજ કવિ લખે છે કે:—

Poetry is itself a thing of God;  
He made his prophets poets, and the more  
We feel of poesy do we become  
Like God in love and power.

કવિતા સ્વતઃ ઈશ્વરની એક વસ્તુ છે. ઈશ્વરે કવિઓનેજ પોતાના ભવિષ્યદ્વાદી કર્યા છે. અને કવિતાને જેમ આપણે અધિક અનુભવીએ છીએ તેમ આપણે રનેહમાં અને શક્તિમાં ઈશ્વર પેઠે થઈએ છીએ.

કવિ વિષે વર્ણવર્થ કહે છે કે:—

Blessings be with them, and eternal praise,  
Who gave us nobler loves, and noble cares,  
The poets, who on earth have made us heirs,  
Of truth and pure delight by heavenly lays.

WORDSWORTH.

જેઓએ આપણને શ્રેષ્ઠતર પ્રેમ તથા શ્રેષ્ઠતર ઉત્કંઠા આપ્યાં છે તે કવિઓ ઉપર આશિર્વાદ તથા અનંત પ્રશંસા હો; જેમણે દિવ્ય કાવ્યવડે આ જગત ઉપર આપણને સત્યના અને સ્વચ્છ આનંદના ઉત્તરાધિકારી કર્યા છે.

આપણા દેશમાં તો કવિને રવિ સમ ગણી તેની બહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે.

સ્વદેશમાંના કોટ, રાજમહાલય, ધર્મશાળાઓ, દેવાલય, જળાશય, વિશ્રામસ્થાન, આદિ કીર્તિસ્તંભ પૂર્વના રાજા કે ધર્માત્મા ગૃહસ્થો કરાવી ગયા હોય છે તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો એ મહાપુણ્યતું કાર્ય છે, એમ ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, અને સારા રાજાઓ તેમ કરાવે છે પણ ખરા. અને તેથી સર્વ પ્રજાના સુખલોગમાં વૃદ્ધિ થઈ તેમનો આશિર્વાદ મેળવે છે.

કવિના દ્રવતા અન્તઃકરણમાં ઉત્પન્ન થઈ સહૃદયજનોનાં અન્તઃકરણમાં પ્રવેશી ત્યાં વસી સુખાનંદ દેનાર કવિતા તેનો જીર્ણોદ્ધાર પણ પ્રશંસનીય અને પુણ્યપ્રદ છે. બાળકથી વૃદ્ધ-રંકથી શ્રીમાન્ સુધી સર્વને દુઃખમાં વિશ્રામસ્થાન અને સુખને અધિક કરનાર કવિતા એ પણ સાધન છે. એવા એક સુખપ્રદ

# ગ્રંથવિવેચન.



ધીરાભક્તની રચેલી પરચુરણ વિષયો ઉપરની કવિતાનું આ પુસ્તક છે. આ પુસ્તકમાં તેનાં છ નાનાં નાનાં પુસ્તકો અથવા વિષયોનો સમાવેશ કરેલો છે. પેહેલો વિષય મતવાદીનો છે, એમાં જૂદા જૂદા મત ન તાણવા વિષે બોધ છે. વળી જૂદા જૂદા મતમાં શી શી ખામીઓ છે તે પણ એમાં બતાવ્યું છે. મતવાદીનાં બાર પદ થઇ રહ્યા પછી આત્મબોધનાં સત્તાવીશ પદ છે. વેદાંતની પ્રક્રિયા પ્રમાણે એમાં આત્માના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરેલું છે. ધીરાભક્ત શુદ્ધાદૈત્યમતનો હતો તેથી શ્રીમદ્ધંકરાચાર્ય જેવી રીતે અદૈત્યમતનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તેજ પદ્ધતિપર ધીરો પણ આલ્યો ગયો છે. વેદાંતમાં દૃશ્યમાત્રનું મિથ્યાપણું સિદ્ધ કર્યું છે, તે સાંભળનારને પ્રથમ તો ધણું નવાઇ જેવું લાગે છે જે જગત્ આપણે પ્રત્યક્ષ દેખિયે છીએ તથા જેને હું મારો દેહ કરીને માનું છું તે સઘળું ઝાંઝવાના પાણી જેવું જેવા માત્ર છે પણ તત્ત્વવિચારથી તે સત્ય નથી, એમ સાંભળતાં નવીન શ્રોતાના મનમાં હજારો શંકાઓ ઉપજે છે. બૌદ્ધ લોકોનો સિદ્ધાંત એવો છે કે જે જગત્ આપણી દૃષ્ટિએ દેખાય છે તે શૂન્ય છે—અર્થાત્ કંઈ નથી અને તેનું ઉપાદાન કારણ પણ શૂન્ય છે. અજાણ્યા માણસને વેદાંતસિદ્ધાંતમાં અને બૌદ્ધસિદ્ધાંતમાં આમ દેખીતો તફાવત નથી લાગતો તથાપિ વેદાંતીઓ આત્માત્વનું અસ્તિત્વ માને છે તે શૂન્યવાદી બૌદ્ધોને મતે માન્ય નથી. આવો આ બે મતમાં મોટો ફરક છે.

ધીરા ભક્તે સાધારણ દૃષ્ટાંતો આપી આપીને આ ગહન સિદ્ધાંતને સરળ અને સાધારણ મનુષ્યોની બુદ્ધિથી સમજાય એવો કરી મૂક્યો છે. વેદાંતશાસ્ત્રમાં ઘણાક પારિભાષિક શબ્દો આવેછે તેનો પણ ધીરાએ કેટલીક જગોએ સારો ખુલાસો આપ્યોછે, અને તે ઉપરથી એમ નિઃસંશયપણે સમજાયછે કે ધીરાનું 'વેદાંતશાસ્ત્રનું' શાસ્ત્રીયજ્ઞાન પણ 'ધણું' ઉત્તમ હોવું જોઈએ, અન્યથા શાસ્ત્રગમ્ય પારિભાષિક શબ્દોનો યથાર્થ ઉપયોગ કરી શકતા નહિ કે તેમનું યથાર્થ લક્ષણ આપી શકત નહિ. આવા મહાજ્ઞાનીઓને કવિતા લખવી એ કેવળ પરોપકારાર્થે કે શિષ્યોની વિનંતિ ઉપરથી તેમના ઉપર

ઉપકારને અર્થે કે પોતાની મોજને અર્થેજ હોવી જોઈએ. જાણેલા અર્થનું વારં વાર ચિંતન કરવું તેને મનન કહે છે અને એ મનનમાં એકતાનતા થવી તેને નિદિધ્યાસન કહે છે. જ્ઞાનીઓ છતાં પણ તેમની વૃત્તિ બહિર્મુખ ન થઈ જાય માટે તેઓ વારંવાર અદ્વૈત અર્થનું મનન અને નિદિધ્યાસન કર્યા કરે છે. એવા મનન અથવા નિદિધ્યાસનના કારણથી પણ જ્ઞાની પુરુષો કવિતા કરવામાં પ્રવૃત્ત થાય છે; કેમકે કોઈ અર્થને ગદ્ય અથવા પદ્યમાં લખવાથી તેનું મનન સંપૂર્ણ થાય છે એટલુંજ નહિ, પણ ઘણી વાર તો તે અર્થનું નિદિધ્યાસન પણ થાય છે. ધીરાએ પ્રતિપાદન કરેલો અર્થ સત્ય છે—એટલે વેદાંતમત ખરો છે કે કેમ ? આ વિષે કાંઈ આ સ્થળમાં લખવું ઉચિત નથી, કેમકે એ વિષય મહાગહન છે અને મતભેદથી અન્વિત છે. આપણે બાળપણથી વ્યવહાર જોતા આવ્યા છીએ, આપણને શિક્ષણ પણ વ્યવહારનુંજ મળેલું છે, અને આપણે હજી તેમાંજ રચ્યાપચ્યા છીએ, તેથી આપણી દૃષ્ટિ વ્યવહારથી એવી ટેવાઈ ગઈ છે કે તેને ફેરવીને પરમાર્થરૂપ કરવી એ મોટા શ્રમનું અને અભ્યાસનું કામ છે. આપણા જોવામાં એવું બહુ વાર આવેલું છે કે એકાદ બાળક જે રીતિ રિવાજમાં ઉછરેલું હોય છે તે મોટું થયા પછી, જે ઘણાક કાળનો અભ્યાસ થવા ન પામે તો તેના મૂળના રીતિ રિવાજના અંશ તેનામાંથી જતા નથી. એજ રીતે પદાર્થ માત્રને ભિન્ન ભિન્ન રૂપે અને સત્ય રૂપે જોવાની આપણી વ્યવહારશુદ્ધિને ટાળીને તેમને તત્ત્વદૃષ્ટિથી એક રૂપે આપણે જોઈ શકતા નથી. કદાચ વિચાર કરી કરીને ઘડીભર આપણે પદાર્થ માત્રનું કારણ એક સત છે એમ નક્કી કરીએ, તથાપિ આપણે તે પ્રમાણે વ્યવહાર કરી શકતા નથી. તત્ત્વજ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ કાર્ય મિથ્યા છે અને કારણ સત્ય છે; કુંડળ મિથ્યા છે અને સોનું સત્ય છે. પણ તત્ત્વજ્ઞાનીના સિદ્ધાંતનો આપણે વ્યવહારમાં લગારે ઉપયોગ કરી શકતા નથી. કુંડળના ખપવાળાને સોનું આપવા જઈશું તો લોક ઉપહાસ માત્ર કરશે. ત્યારે એ ઉપરથી એમ કહેવાય છે કે તત્ત્વજ્ઞાન માત્ર માનવામાં રહ્યું છે પણ વ્યવહાર કરવામાં રહ્યું નથી. વ્યવહાર કરવામાં તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપયોગ થઈ શકે નહિ. પણ વ્યવહાર અનિવાર્ય છે માટે તત્ત્વજ્ઞાનીને એ રીતે વર્તવું પડે છે: તે એકલો હોય ત્યારે તે ગમે તો તત્ત્વજ્ઞાનના વિચાર કરી તત્ત્વદૃષ્ટિથી વસ્તુમાત્રને એકતત્ત્વ રૂપે જુએ; અને વ્યવહારમાં તત્ત્વજ્ઞાનને મનમાં ગુપ્ત રાખીને વ્યવહારશુદ્ધિથી ( દૈતભાવને સાચા જેવો માનીને ) વર્તે. આ ઉપરથી મનમાં કાંઈક અને વર્તન કાંઈક, એવો આરોપ તત્ત્વ-



જ્ઞાનીને માથે મૂકવો નહિ: કેમકે તેનો છૂટકો થતો નથી માટેજ તે વ્યવહાર-  
બુદ્ધિ રાખેછે. વ્યવહારબુદ્ધિને બહિર્દષ્ટિ કહેછે અને તત્ત્વદષ્ટિને અંતર્દષ્ટિ કહેછે.  
વેદાંતીઓ માનેછે કે જેમ ઘણી વાર અંતર્દષ્ટિ રહે તેમ સારું. બહિર્દષ્ટિ  
રાખવાથી મન ઘણી જગોએ વેહેંચાઇ જમને વ્યથ થાયછે. વ્યથ મનવા-  
ળાને શાંતિ મળતી નથી, માટે મનને ઝંકાવ કરીને શાંતિસુખ ભોગવવા  
માટે અંતર્દષ્ટિથી રહેવું ઠીક માન્યું છે. ઘણા વખત સુધી શાંતિસુખ  
જોઇતું હોય તો ઘણા વખત સુધી અંતર્દષ્ટિ રાખી સ્થિત રહેવું.

ધીરાભક્તનું એમ કહેવું છે કે આત્મસ્વરૂપનું દૃઢ ઝોળખાણુ થયા  
વિના અંતર્દષ્ટિજ પ્રાપ્ત થઇ શકતી નથી અને તે માટે તે આરંભમાં  
આત્માને શુદ્ધ, બુદ્ધ, વ્યાપક, અભોક્તા, આનંદરૂપ, પુણ્ય પાપાદિથી રહિત  
અને બિંબરૂપે સર્વનું કારણ, વર્ણેછે અને પછી કહેછે કે આત્માને અવિદ્યા  
બાધ કરતી નથી. મનની ઉત્પત્તિ વર્ણવતાં લખે છે કે ચૈતન્યમાં દૃશ્યનો  
અધ્યારોપ થવાથી મનનાં લક્ષણો બાંસેછે તથા મનવડે સંસારની ઉત્પત્તિ  
થાયછે. એમ મનવડે ઉપજેલા સંસારનો આત્મજ્ઞાનવડે બાધ થાય છે. દ્વૈત-  
દર્શન કેમ થાય છે તે પણ તેણે ઉપપત્તિ સાથે વર્ણવ્યું છે.

આ પુસ્તકમાં જ્ઞાનકક્ષાની કાફીઓ એ ધીરાનો ત્રીજો અંથ છે. કક્ષાના  
પ્રત્યેક અક્ષરની એક એક કાફી છે, અને દરેક કાફીમાં જૂદા જૂદા વિષય  
ઉપર ઘણા અસરકારક ઉપદેશ કરેલો છે. જેમ, દેહને પોતાનો ન માન,  
વિષયસુખને ખાઈ જાણ, અહંકાર તજ, દેહને ક્ષણભંગુર જાણ, મોહ તજ, ચિત્ત  
સ્થિર કર, સત્સંગ કર, કામાદિ જીત, કાળથી ચેત, ટેક ( દૃઢતા ) રાખ, વૈભવ  
ઉપરથી આસક્તિ છોડ, પરમાર્થ સાધ, દંભ તજ, જૂદાં જૂદાં રૂપ એકજ  
બ્રહ્મનાં જાણ, સ્ત્રીથી લગ્નચાલ નહિ, સંસારને દુઃખરૂપ જાણ, ગુરના  
વચનને અનુસર, મમતા તજ, પ્રકૃતિને જીત, ગર્વ છોડ, શુષ્કજ્ઞાની ન થા, સગા-  
ઇના સંબંધ કર્ત્રિમ માન, યશની આશા ફેાકટ જાણ, મુક્તિને માર્ગે શરૂ થા,  
પાખાંડમતથી દૂર રહે, દંભીને ગુર ન કરીશ, ગુરવચન પર શ્રદ્ધા રાખ,  
કાયર ન થઇશ, નિરંકુશ ન થઇશ, હરિ ભજ, વગેરે.

ગુરુધર્મમાં ગુરનાં લક્ષણ કેવાં જોઇએ તે વર્ણવ્યું છે તથા શિષ્ય-  
ધર્મમાં શિષ્યનાં લક્ષણ ક્યાં છે. ગુરુધર્મનાં વીશ પદ છે અને શિષ્યધર્મનાં  
ત્રીશ પદ છે.

યોગમાર્ગ પૂરો થયા પછી કામાદિ ષડ્રિપુ વિષે અને બીજી બાબતો વિષે છૂટક ગરબીઓ તથા પદ છે.

ધીરા ભક્તની કવિતા સેહેલી અને તત્વાર્થવાળી છે. એમાં જે જે વાત કહી છે તે સચોટ લાગુ થાય એવી છે. ધીરાભક્તની કાશીઓ જે કે ઘણી પ્રસિદ્ધ છે તથા તેણે બીજા બધા કરતાં કાશીઓજ ઘણી લખી હોય એમ જણાય છે, તથા-  
પિ આ ગ્રંથમાં તેનાં પદ, ગરબીઓ અને દેશીબદ્ધ કવિતા માલમ પડે છે. યોગમાર્ગની કવિતા બધી દેશીબદ્ધ છે. એ કવિતા જોવાથી માલમ પડે છે કે ધીરાને દેશીબદ્ધ કવિતાઓ ઉપર ઘણી પ્રીતિ નહિ હોય; કેમકે તે દેશી-  
ઓમાં જેમ બહુ જગાએ માત્રાની વધઘટ થઈ જવાથી તાળ ભંગ થાય છે, તેમ કાશીઓમાં થતું નથી; માટે ધીરાભક્તને કાશી રાગ વધારે પ્રિય હશે એમ લાગે છે.

શ્રીજગદીશ્વરાયનમઃ

ધીરામક્તકૃત

કવિતા.

મતવાદી.

પદ ૧ લું.

નવ થવું મતવાદી મતવાદી;	
થવું પરોઢના ઊઠી ભલે તો પ્રમાદી.	ટેક. ૧
એ તો ગંધો બનાવી ગુણ દે લાદી;	
એ તો તણ બાસ્તો ને પહેરાવે બાદી.	નવ૦ ૨
લખાવે તારી ચમરાજને ત્યાં યાદી;	
ત્યાં જમવી પૂરી પેટ ભરીને પ્રસાદી.	નવ૦ ૩
હવે હું શી જુક્તિ જણાવું તને જાદી;	
અલ્યા કરશે ભૂંડામાં ભૂંડી એ તો બાદી.	નવ૦ ૪
કરશે તને નહારો અને મહાનાદી;	
લેને ધીરધણીની પ્રસાદી તું તો સાદી.	નવ૦ ૫

પદ ૨ જી.

જેને તું તો ધ્યાનમાં ધારી ધારી;

સાચી શીખામાણ માનને મારી.	ટેક. ૧
બુદ્ધિ સહુ હરિ લેશે એ તો તારી;	
તને જમાડશે ઘેબર ને ઘારી.	જ્ઞેન૦ ૨
મતવાદીની સમજ લે મારી;	
તો તો લાધી તરવાની તારે ખારી.	જ્ઞેન૦ ૩
જાણ સજગ્યા અગ્નિને નાખ્યા તેં ભારી;	
કાઠી લાગેલી વસમી કટારી.	જ્ઞેન૦ ૪
માની ખેઠો ઉંચામાં ઉંચી એ અટારી;	
ધીર ધણી ફાગટની એ છે ફટારી.	જ્ઞેન૦ ૫

## પદ ૩ જ્યુ.

મજે મતવાદીમાં મામો ને મામી;	
તારાં સાચાં સગાં વીસરે તું નામી.	ટેક. ૧
મમતાની સેર છૂટી રહે સામી;	
જઘ કોક મતમાં બની રહે કામી.	મજે૦ ૨
કંઈક તારે ભરવી પડે હૈયે હામી;	
કંઈક તારી દશા તો થાયે નકામી.	મજે૦ ૩
કંઈક આધરકણ વિના તો જાયે જામી;	
કંઈક ખાય ખત્તાને નિકળે ખામી.	મજે૦ ૪
કંઈક હેલામાંહે તો થાય તું હરામી;	
ધીર ધણી વીસરે તું અંતરજામી.	મજે૦ ૫

### પદ ૪ થું.

નવ થવું અભિમાની અભિમાની;	
મતવાદીની મૂઢતા માની.	ટેક. ૧
માન્ય મારી શીખામાણુ છાની;	
નથી ત્યાં તો તરવાની તારે બાની.	નવ૦ ૨
મેં તો મદવાદીની રીત પિછાની;	
જોઇ ઘટ વસ્ત્રવડે ઘણી છાની.	નવ૦ ૩
દુપટ્ટામાં સ્વસત્તા માની;	
મુઆ રખડી આખર થઈ રાની.	નવ૦ ૪
એવી મતવાદીની છે રાજ્યધાની;	
ધીર ધણી સમજ નહિ તો છે હાનિ.	નવ૦ ૫

### પદ ૫ મું.

જૂઠી બાજી નવ જાણી નવ જાણી;	
મોટાં મોટાં ગાજરિયાં ખેડા તાણી.	ટેક. ૧
ફરવી માની લક્ષ ચોરાશીની ખાણી;	
કરી ખેલ ઘાંચીનો પીલાવશે ઘાણી.	જૂઠી૦ ૨
તુંને પાછું દેશે મમત્વનું પાણી;	
મારું ન માને તો જો જો માણી.	જૂઠી૦ ૩

૩ ઘટ ૪૦—ઘડો અને વસ્ત્ર, એ એવડેજ મેં એમની છાની રીત જોઇ લીધી. અર્થાત્ ઘટ પટાદિક કાર્યરૂપ પદાર્થોમાંથી એમની મમતા મટતી નથી તો સંસારના વૈભવમાંથી શાની મટે ?

૪ દુપટ્ટામાં—પ્રસાદીના ઉપરણામાં. સ્વસત્તા—મારાપણાનું અભિમાન. ૫ ગાજરિયાં—ગાજરાના આકારનાં મોટાં ટીલાં. ૩ માણી જોજો—મતવાદી થઇને તેમનું સુખ ભોગવી જોજો.

આ તો નથી કર્મની કથી મેં કા'ણી;	
છે તારા અર્થનું લેજે પિછાણી.	જૂઠીં ૪
ધીર સદ્ગુરુનો સાચી છે વાણી;	
થાતાં મતવાદી કૂટે તારી ધાણી.	જૂઠીં ૫

## ૫૬ ૬ કું.

જ્ઞને ભાઈ જીતવાની વસ્તુ તું જાગી;	
મતવાદીના મરોડ ત્યાગી.	ટેક. ૧
એમને આપેલું પાછું જ્ઞે માગી;	
જાણાશે તને વઢકણા કેવા વેરાગી.	જ્ઞનેં ૨
યશે નામ વગોવનારા એ તો રાગી;	
એવી ગોસાંઘની યોજિયો છે નાગી.	જ્ઞનેં ૩
જાણે એવા બીજા તો સર્વ સુહાગી;	
જ્ઞને તું તો ભૂતળમાં એમનાથી ભાગી.	જ્ઞનેં ૪
હાક વંઢેલાની વિશ્વમાં વાગી;	
ધીર ધાણી માને નથી મારી ધાગી.	જ્ઞનેં ૫

## ૫૬ ૭ ઝું.

ખોટચ લેછે તું શેણે ખાલી;	
મતવાદી ફળવાળી છે ભાલી.	ટેક. ૧
ઠગી લેશે કાનિનીઓ કંઘક કાલી;	
મૂઢ હોઘશિ તો જઘશ તું ચાલી.	ખોટચં ૨
મદિરામાં ખૂરાડશે ખોલ ખાલી;	
મસ્તાનો થઈ રહીશ ત્યાં મા'લી.	ખોટચં ૩

નવ અન્ન જમવાનું મળે તું ને પાલી;		
મૂકી માળવી ને જમશેા ભાલી.	ખોટચં	૪
યશે કોણુ વઠેલાનો ત્યાં પાલી;		
ધીર સદ્ગુરના ચરણ લે આલી.	ખોટચં	૫

૫૬ ૮ મું.

ચતુર જન ખાચે શીદ ચાડી;		
છે મતવાદીની ચાલ ઘણી આડી.	ટેક.	૧
માની લેને ખારામાં ખારી એ ખાડી;		
એ પાણીએ વાડિયો ઘણી ઉજડી.	ચતુરં	૨
મોઘામૂલી તળવી છે માડી;		
ઘનશ્યામ સ્વામીની પહેરાવી છે સાડી.	ચતુરં	૩
નાચનાર બનાવ્યો રાત દહાડી;		
કરે ખોટી ગર્જના એ તો અખાડી.	ચતુરં	૪
સંગીલા ધીર ગાડી લાડી અને વાડી;		
દશે તું ને મહાનર્કમાં પહોચાડી.	ચતુરં	૫

૫૬ ૯ મું.

નવ ભટકે ભૂલે તજી ભાતી;		
ફટકે લટકે ને ખાય ઘણી લાતી.	ટેક.	૧
મતવાદી રીતિ ન કોથી લજતી;		
કોઇ ખૂડતાને એ તો નવ સા'તી.	નવં	૨
છે ભાઇ ખોટામાં ખોટી એની ખ્યાતિ;		

૪ માળવી ઘઉં જમવાના મૂકીને ભાલી ( ભાલિયા કાકા ઘઉં જમશેા )! ૫ સંગીલા—સોળતી.

આ તો નથી કર્મની કથી મેં કા'ણી;	
છે તારા અર્થનું લેજે પિછાણી.	જૂહી૦ ૪
ધીર સદ્ગુરુની સાચી છે વાણી;	
થાતાં મતવાદી ફૂટે તારી ધાણી.	જૂહી૦ ૫

## ૫૬ ૬ કું.

જ્ઞને ભાઈ જીતવાની વસ્તુ તું જાગી;	
મતવાદીનો મરોડ ત્યાગી.	ટેક. ૧
એમને આપેલું પાછું જો માગી;	
જાણાશે તને વઢકણા કેવા વેરાગી.	જ્ઞને૦ ૨
થશે નામ વગોવનારા એ તો રાગી;	
એવી ગોસાંઘની ટોળિયો છે નાગી.	જ્ઞને૦ ૩
જાણે એવા બીજા તો સર્વ સુહાગી;	
જને તું તો ભૂતજમાં એમનાથી ભાગી.	જ્ઞને૦ ૪
હાક વંઢેલાની વિશ્વમાં વાગી;	
ધીર ધાણી માને નથી મારી ધાગી.	જ્ઞને૦ ૫

## ૫૬ ૭ કું.

ખોટચ લેછે તું શેણે ખાલી;	
મતવાદી ફળવાળી છે ભાલી.	ટેક. ૧
હગી લેશે કાનિનીઓ કંઈક કાલી;	
મૂઠ હોઈશ તો જઈશ તું ચાલી.	ખોટચ૦ ૨
મદિરામાં ખૂરાડશે ખોલ ખાલી;	
મસ્તાનો થઈ રહીશ ત્યાં મા'લી.	ખોટચ૦ ૩



નવ અન્ન જમવાનું મળે તું ને પાલી;		
મૂકી માળવી ને જમશે ભાલી.	ખોટચં	૪
થશે કોણ વઠેલાનો ત્યાં પાલી;		
ધીર સદ્ગુરુના ચરણ લે ઝાલી.	ખોટચં	૫

૫૬ ૮ સું.

ચતુર જન ખાચે શીદ ચાડી;		
છે મતવાદીની ચાલ ઘણી આડી.	ટેક.	૧
માની લેને ખારામાં ખારી એ ખાડી;		
એ પાણીએ વાડિયો ઘણી ઉજડી.	ચતુરં	૨
મોઘામૂલી તબવી છે માડી;		
ઘનશ્યામ સ્વામીની પહેરાવી છે સાડી.	ચતુરં	૩
નાચનાર બનાવ્યો રાત દહાડી;		
કરે ખોટી ગર્જના એ તો અષાડી.	ચતુરં	૪
સંગીલા ધીર ગાડી લાડી અને વાડી;		
દશે તું ને મહાનર્કમાં પહોચાડી.	ચતુરં	૫

૫૬ ૯ સું.

નવ ભટકે ભૂલે તજ ભાતી;		
ફટકે લટકે ને ખાય ઘણી લાતી.	ટેક.	૧
મતવાદી રીતિ ન કોથી લખતી;		
કોઇ ખૂડતાને એ તો નવ સા'તી.	નવં	૨
છે ભાગ્ય ખોટામાં ખોટી એની ખ્યાતિ;		

૪ માળવી ઘઉં જમવાના મૂકીને ભાલી ( ભાલિયા કાડા ઘઉં જમશે )! ૫ સંગીલા—સોખતી.

જે જાત જાતિ તે સહુ પસ્તાતી,	નવ૦	૩
વિશ્વમાં વંઠેલાની વેળા વાતી;		
દર્શો કંઈક કાળી ને ઘણી રાતી	નવ૦	૪
ધીર કહે ઘણી અને ધણિયાણી ધાતી;		
ત્યારે કાતી ઝાલી મતવાદી થાય ઘાતી.	નવ૦	૫

## પદ ૧૦ સું.

માન્ય વાત મારી તો સાચામાં સાચી;		
મતવાદીની રીતિ છે કાચી.	ટૅક.	૧
જ્ઞેયું પૂર્ણપણે તો મેં ભાઈ પાચી;		
રજકણવત્ ગયો નથી રાચી.	માન્ય૦	૨
જ્ઞેને પુસ્તક પુરાણ તું તો વાંચી;		
એ નીતિ રીતિ દર્શો ઘણી તુંને લાંચી.	માન્ય૦	૩
માન્ય ગદ્દા ઉપરની એને તું તો ખાંચી;		
તેમાં તને પૂરી રાખશે અતિ સાંચી.	માન્ય૦	૪
ધીર ચઢી જોસે એ તો સાંગામાચી;		
તુંને તો કરશે જીવિત લગીના ઘાંચી.	માન્ય૦	૫

## પદ ૧૧ સું.

નવ થવું મતવાળા મતવાળા;

૪ વેળા વાતી—વેળ્ય વાય છે—ભૂખર પવન વાય છે. કાળી ઇ—કાળી નાગડાઓની જમાત, અને રાતી દેવીભક્તોની મંડળી. ( તેઓ રાતા કંકુની આડય કરે છે માટે. )

૨ રજકણવત્—અર્થાત્ જરા જેટલો પણ ૩ લાંચી—નમી ગયેલી—જેશો ગયેલી. ખાંચી—લગડું.

થશેા પંઠી મતળાલા મતળાલા.	ટેક.	૧
ચોમાસું ચરીને સૂઝશે ચાળા;		
જોશેા ઊભા ત્રિયાના તમે ટાળા.	નવ૦	૨
નિરખશેા રંગ તમે તો રૂપાળા;		
લાગશે કૂડા ઘણેરા રંગ કાળા.	નવ૦	૩
શીખશેા જૂઠી આલવાની તમે માળા;		
પછે ઊઠશે જીગરમાંહી જવાળા.	નવ૦	૪
ફેંદાશે તમેરૂપી ચકલીના માળા;		
ધીર વાહાલી ગણશેા તમે તો ખૂરી બાળા.	નવ૦	૫

૫૬ ૧૨ મું.

તન્ને અપિનાશીતાણી ને આશા;		
તો તો મતવાદીના ખેલ છે ખાસા.	ટેક.	૧
ઠીક નેવા નેવા કર્યા છે તમાસા;		
ગોઠવ્યાછે સારા તો ભ્રમકેરા ભાસા.	તન્ને૦	૨
મતવાળા એ ચોપટ ને પાસા;		
ધ્યાને ધરતાં ગ્રહો નર્ક વાસા.	તન્ને૦	૩
થાય કોક વા'લા તો માશી ને માસા;		
જન્મેા પુદ્ધિમાં સમજી ને ખાસા.	તન્ને૦	૪
તો તો મારે તોડવી પડે નહિ શ્વાસા;		
ધીર થાન્મેા ગોરજી તો વાંચો રાસા.	તન્ને૦	૫

૪ જીગરમાં—કાળજમાં. ૫ ધીર ઇ—ધીરો કહે છે કે જે બાળા તમને વાહાલી હશે તેને તમે ખૂરી ગણશેા. ૪ ખાસા—મર્મ. મારે મર્મ તમે પુદ્ધિમાં સમજી જાઓ તો.

## આત્મબોધ.

પદ ૧ છું.

## રાગ ભેરવી.

હું તો રંગાચો છું અલ્લરંગમાં;	
તે ન જાણું જગતના જંગમાં રે.	ટક. ૧
પ્રીતિ ઊઠી ગઈ અવેરીના નંગમાં;	
નવ સાર જાણ્યો મેં તો અંગ મૃદંગમાં રે.	હું તો ૦ ૨
રહ્યો નથી ડર મને કાયા ભંગમાં;	
પકડી કાઢ્યો મેં કાળ ફલંગમાં રે.	હું તો ૦ ૩
રીઝે નવ મન મારું ધૂતારાના ઢંગમાં;	
ખતા ખાઈ નહિ ખાંતે હું તો અંગમાં રે.	હું તો ૦ ૪
હવે ધીર ધરી રહું રૂડા ઢંગમાં;	
બૂઢાડી દે વૈધ તો બૂરા અંગમાં રે.	હું તો ૦ ૫

પદ ૨ જી.

હું તો મમતા વગરની છું વાતમાં;	
નથી ચિંતનકેરી હું તો ભાતમાં રે.	ટક. ૧
શાંતપણની છું હું તો ખ્યાતમાં;	
નથી પંચ ઇંદ્રીના વિભ્રમની નાતમાં રે.	હું તો ૦ ૨
નથી હું તો સંકલ્પ, છું ખરી શાતમાં;	
નથી હું તો મહાનરક્તના પાતમાં રે.	હું તો ૦ ૩

૪ અંગમાં—અંગ વાળવાને. ૫ અંગમાં—કલાઈનો અંગ કરી દેહ પુષ્ટ થવાને અવશ્યવામાં આવે છે તેમાં. ૨ વિભ્રમ—અમ અથવા વિલાસ. ૩ પાતમાં—પડવામાં.

નથી હું તો અંધારી કાળી રાતમાં;  
 નથી હું તો બુધબળકેરી મા'તમાં રે.      હું તો ૦ ૪  
 નથી હું તો જીવદાઇકેરી જાતમાં;  
 ધીર શુદ્ધ ચૈતન્ય છું પ્રભાતમાં રે.      હું તો ૦ ૫

### ચૃદ્ર ૩ જી.

હું તો દૃશ્ય વિનાનો છું ભારમાં;  
 કેવળ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છું ચારમાં રે.      ટેક. ૧  
 વળી છું દૃશ્યને પ્રકાશ આપનારમાં;  
 છું વ્યાપક હું વિશ્વ આ'રમાં રે.      હું તો ૦ ૨  
 તેવો અંદર વ્યાપક આ વારમાં;  
 આજી અંશ વિનાનો ઉત્તરમાં રે.      હું તો ૦ ૩

૪ બુધબળકેરી ઇ—જેમ બુધબળ (સેતરંજ)માં મોહોર રાજને માહાત કરી શકે છે તેમ હું કોઇનાથી માહાત થઇ શકું એવો નથી. ૫ પ્રભાતમાં—( જ્ઞાન રૂપી ).

૧ દૃશ્ય—નામ રૂપાત્મક જે જે કાંઇ જોવામાં આવે છે તે. ભારમાં—ગુરૂતાવાળો. અર્થાત્ તુચ્છ દૃષ્ટ નથી પણ વજનવાળો દૃષ્ટા છું. ચારમાં—જીવ, ઇશ્વર, માયા, અને બ્રહ્મા, એ ચારમાં હું ચૈતન્યબ્રહ્મ છું. તેમજ જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ અને તુરીયામાં ચૈતન્ય સ્વરૂપ. તુરીયા છું, વગેરે.

૨ વળી ઇ—વળી હું દૃશ્ય (વિશ્વ)ને પ્રકાશ આપનાર—જેના વડે દૃશ્ય પદાર્થો જાણવામાં આવે છે તે ચૈતન્યમાંનો હું છું. વિશ્વ આ'રમાં—વિશ્વની માંહે અને વિશ્વની બહાર.

૩ આજી અંશ વિનાનો—ભાગ વિનાનો અર્થાત્ અકેશ. ઉત્તરમાં—પ્રકાશમાં.

હું તો નિર્મળના નિર્મળ છું તારમાં;  
 શુદ્ધ સ્વરૂપી છું પ્રલ્લના બારમાં રે.      હું તો ૦ ૪  
 ધીર પ્રલ્લકટારીની છું ધારમાં;  
 સત્તામાત્રકેરા છું હું સારમાં રે.      હું તો ૦ ૫

### પદ ૪ થું.

હું તો જ્યોતિરૂપી છું આ દેહમાં;  
 ને ને ઉડતી જઈ મહાબેહમાં રે.      ટેક. ૧  
 જુઓ આડ પા'ડ ને ઉજેહમાં;  
 ધારી જુઓને બારે મેહમાં રે.      હું તો ૦ ૨  
 જુઓ જાળવીને દેહના વેહમાં;  
 જ્યોતિરૂપ દરસશે એહમાં રે.      હું તો ૦ ૩  
 જુઓ ઘટથી માંડી સવિતા જેહમાં;  
 જ્યોતિરૂપ જાણાઇશ તેહમાં રે.      હું તો ૦ ૪  
 ઉરાડું જોળખ્યા પછી સહુ ઠેહમાં;  
 ધીર પ્રલ્લ જ્યોતિના ભજ્યો નેહમાં રે.      હું તો ૦ ૫

### પદ ૫ થું.

હું તો મોંઘો છું દેહના માનમાં;  
 હું છું નગરમાં ને સ્મશાનમાં રે.      ટેક. ૧  
 હું તો મંદિરમાં છું મહાતાનમાં;  
 હું તો રીઝું છું ગોરીના ગાનમાં રે.      હું તો ૦ ૨

---

૫ સત્તામાત્ર ઇ—વસ્તુમાંથી નાગ રૂપાત્મક કાર્ય અંશ બાદ કરતાં  
 છેવટે ને સત્તામાત્ર ( હોવાપણું ) રહેછે તે હું છું. ૫ ઠેહ—ઠેસ. ૧ વ્યાપ-  
 કતા વર્ણો છે: હું છું ઈ. ૨ આનંદરૂપ વર્ણો છે: હું તો ઇ.

હું તો દાતાકેરા છું દાનમાં;  
 હું છું નિર્વિકલ્પ ચૈતન્ય રૂપ રાનમાં રે.      હું તો ૦    ૩  
 હું છું સ્ફુરાવનારો મહાનમાં;  
 એવું સાંભળ્યું મેં ગુરુથકી કાનમાં રે.      હું તો ૦    ૪  
 હાલંદા ચાલંદાની દેહ હાણમાં;  
 ધીર આત્મા જાણે તે ભૂલે ન ભાનમાં રે.      હું તો ૦    ૫

પદ ૬ હું.

વૃદ્ધિ થાય કણ અંગારથી આગમાં;  
 તેવો હું તો છું દેહની જગમાં રે.      દેક.    ૧  
 સળગી સળગી આવે આગ રાગમાં;  
 તેમ દીપી રહ્યો એ દેહના આગમાં રે.      વૃદ્ધિ ૦    ૨  
 નથી નથી એ તો કશા હાથમાં;  
 નથી ભોક્તા એ તો રૂડી પાથમાં રે.      વૃદ્ધિ ૦    ૩

૩ નિર્વિકલ્પ ધૃમ—કલ્પના રહિત ચૈતન્યરૂપી રાનમાં હું છું. અર્થાત્ કલ્પના રહિત બ્રહ્મભવ મારી સ્થિતિ છે. કલ્પનાથી આ વિશ્વ ભાસે છે, પણ તે જ્યાં નથી ભાસતું ત્યાં બ્રહ્મ વિના કંઈ છે નહિ માટે રાનની ઉપમા આપી છે.

૪ હું છું. ઈ૦—મહાન( મહત્ત્વ )માં ‘હું’ એમ અહંકારની સ્પુરણા કરનાર આત્મા હું છું. ૫ દેહનો નાશ અને આત્માનું અવિનાશીપણું વર્ણે છે: હાલંદા ઈ૦.

૧ વૃદ્ધિ થાય ઈ૦—જેમ આગમાં અંગારાથી કણની વૃદ્ધિ થાય છે —શેકાતાં પૂલે છે, તેવો હું છું—મારાં કર્મની વાસનાઓ શેકાઈ જવાથી હું બ્રહ્માનંદ રૂપે પૂલ્યો છું.

૨ રાગમાં—લાલ રંગમાં. તેમ ધૃમ—તેમ આત્મા જ્યોતિ રૂપે દેહમાં પ્રકાશે છે. ૩ આત્માનું જદાપણું વર્ણે છે: નથી નથી ઈ૦. ૩ અભોક્તાપણું વર્ણે છે: નથી ભોક્તા ધ૦.

નથી વિષ એ મહાશેષનાગમાં;

સર્વ શક્તિ છે એના પાગમાં રે.

વૃદ્ધિ ૦ ૪

ધીર ધણી છે એના લાગમાં;

ભેટે સદ્ગુરુ પુણ્ય હોય ભાગમાં રે.

વૃદ્ધિ ૦ ૫

### ૫૬ ૭ મું.

નથી નથી હું જગતના કામમાં;

નથી વૃક્ષ વેલીકેરા હું નામમાં રે.

ટંક. ૧

નથી રજકણુ લ્યોને તમામમાં;

મારું રૂપ નથી કંઈ રામમાં રે.

નથી ૦ ૨

નથી સાત મેડીના હું ધામમાં;

નથી દિન રજનીના આઠે જામમાં રે.

નથી ૦ ૩

નથી કુખેરકેરા હું દામમાં;

નથી વા'લામાં વા'લી હું વામમાં રે.

નથી ૦ ૪

ધીર આત્મારામ સ્વરૂપ છે શ્યામમાં;

આવે ઓળખ્યા વિના તો ફોગટ ક્ષામમાં રે. નથી ૦ ૫

### ૫૬ ૮ મું.

હું તો જડતો નથી કંઈ જામમાં;

૪ આત્મા કાર્યરૂપ પદાર્થ નથી એમ વર્ણે છે: નથી વિષ ૦. એના પાગમાં ૦—અર્થાત્ એના ચરણ રૂપ માયામાં એ સર્વ શક્તિઓ છે. ૫ ભાગમાં—ભાગ્યમાં. ૧ આત્મા નામ રૂપાત્મક પદાર્થ નથી તે વિષે કહે છે: નથી નથી—૦.



નથી વસતો ત્રિવિધિના તાપમાં રે.	ટક.	૧
હું તો નથી રહેતો કદી સંતાપમાં;		
માને મુને વસેછે કાપાકાપમાં રે.	હું તો	૨
નથી ચોખી ન ચટ હું તો ખાપમાં;		
નથી મોઢાઘકેરા હું માપમાં રે.	હું તો	૩
હું તો આવી ખેસું નહિ અદાપમાં;		
નથી હું તો પુણ્ય કે પ્રોઢા પાપમાં રે.	હું તો	૪
હું તો નથી સિદ્ધાકેરા શાપમાં;		
હું તો ધીર જાણે તેના છું આપમાં રે.	હું તો	૫

૫૬ ૯ ચું.

હું તો નથી નથી દહ દાઝમાં;		
હું તો પુણ્યકેરી નથી પાજમાં રે.	ટક.	૧
નથી દહ ખોટાકેરા હું રાજમાં;		
નથી હું તો બિરાજતો જડ ઝાઝમાં રે.	હું તો	૨
નથી હું તો કામાદિકેરા કાજમાં;		
નથી હું તો લલનાઓકેરી લાજમાં રે.	હું તો	૩
જડ દહ આવે ખોલતાં વાજમાં;		
હું તો ખોલી ઊઠું છું ભરી સાજમાં રે.	હું તો	૪
ધીર તૃષ્ણાકેરા છું તાજમાં;		
નથી મંદિરની પ્રોઢી પખાજમાં રે.	હું તો	૫

૫૬ ૧૦ ચું.

જયમ દર્પણ પ્રતિબિંબ ઘાટમાં;

૨ માને—(કેટલાક ભૂલ ભરેલા લોકો). ૩ ચોખી ને ચટ—( ખાપનું વિશેષણ ). ૪ અદાપમાં—દુઃખમાં—પીડામાં ( ‘અદાપા’ શબ્દ વપરાય છે.)  
૫ આપમાં—તેના પોતાના સ્વરૂપમાં.

તેવો મારો આત્મા ઇંદ્રી અનુભવ ઠાઠમાં રે.	ટેક.	૧
મુખ વાંકે ન દર્પણ ઉચ્ચાટમાં;		
અંગે વાંકે આત્મા નવ કાટમાં રે.	જ્યમ૦	૨
નિર્વિકલ્પ રૂપ ચૈતન્ય પાઠમાં;		
શુદ્ધ દીપક રૂપી જ્યોતિ આઠમાં રે.	જ્યમ૦	૩
સૂર્ય ઊના જણાયે વાટમાં;		
ચંદ્ર ટાઢો જણાયે છે ખાટમાં રે.	જ્યમ૦	૪
ગહન ગિરિ જણાયે છે ઘાટમાં;		
એ તો આત્મા દીપકથી ધીરાભાટમાં રે.	જ્યમ૦	૫

### શ્લોક ૧૧ મું.

રાગી જેવા જે વેરાગી, વસ્તુને શું જાણે વેરાગી;  
 મોટા મોટા મઠ બાંધીને બેસે, કહે અમે મહાત્યાગી. ટેક. ૧  
 મંદિરમાં મા'વ નથી ભરાયો, જુઓ જુઓ જૂઠાણુ જાગી;  
 એ તો અવનવા રૂપનો છે ભાઈ, લ્યોને જ્ઞાનથી ગુરૂકને માગી. વસ્તુને ૦ ૨

૧ જ્યમ ૪૦—જેમ દર્પણમાં બિંબભૂત વસ્તુનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમ બિંબભૂત આત્માનું જુદું જુદું આદિક ઇન્દ્રિયોમાં પ્રતિબિંબ પડે છે, તેને જીવ કહે છે, માટે તે જીવ તે હું નથી તેમ તેનાં સુખદુઃખ મને લાગુ પડતાં નથી.

૨ મુખ વાંકે ૪૦—ધીરાએ અહીં દર્પણને આત્માસ્થાને કદખું અને મુખને પ્રતિબિંબસ્થાને કદખું છે એટલે પ્રતિબિંબ વાંકું હોય તો તેથી દર્પણને જેમ વિકાર થતો નથી તેમ અંગ વિકારવાળું હોવા છતાં આત્મા નિર્વિકાર છે.

૩ નિર્વિકલ્પ—કલ્પનારહિત. આત્મા સહુનો પ્રકાશક છે એમ વર્ણવે છે; શુદ્ધ દીપક ૪૦. ૧ રાગી—સંસારમાં રાગ (પ્રીતિ)વાળા. વસ્તુને—આત્માતત્વને.

આકાશ કરતાં તો એ વધી જાયે, ક્યમ માયે મંદિરમાં એ રાગી!  
 સોહાગી સોહમ્નો રસિયો એ, જોણે ભવની ભાવટ ભાગી. વસ્તુને ૦ ૩  
 એનું રૂપ ન કોથી કળાયે, એવી વાતની નોખત વાગી;  
 એ તો ઝવેરે ભરિયા ભંડાર ન જોતો, ન જોતો ત્યાગીની ધાગી. ,, ૪  
 એને વસવાનું વન્હિનું ભક્ષણ, ભલે કાઠકરિયાણું વાપર સાગી;  
 ધીર અવનવો આત્મા છે અજગો, એને જાણે સોહમ્નો સોહાગી. ,, ૫

### પદ ૧૨ શ્રુ.

આત્મા જાણે મહાનામી, જાણે સદ્ગુરુ સુહાગી મહાનામી;  
 આકાશમાંથી વાયુ ઉપન્ધો, જેના કૃત્યની નથી ખામી. ટેક. ૧  
 વાયુમાંથી તેજ થયું છે, એ જુક્તિ ન જાણે જામી;  
 પણ નિશ્ચે સમજી જાણું એ, હું કહું છું કોકી ઠામી. જાણે ૦ ૨  
 તેજમાંથી જળ નિપજિયું, હવે પૃથ્વી જનમ ક્યમ પામી?  
 તે જળમાંથી તો પૃથ્વી થઇ છે, જર જીવતી ન જાણે હરામી! જાણે ૦ ૩  
 એમ અનુક્રમે અનુભવે આવ્યા, પદાર્થ તેમ મામો મામી;  
 એ સર્વનું મુખ્ય કારણ વિચારો, એટલે પીડા જશે તારી ડામી. જાણે ૦ ૪  
 મુખ્ય કારણ એ વ્યાપક સહુનો, ચૈતન્ય જણાશે અંતરયામી;  
 ધીર ધણીના ધિંગડમલ એ, શિર સાટે ખરેખરો સ્વામી. જાણે ૦ ૫

૩ સોહમ્નો—તે હું છું એવા જ્ઞાનનો. અર્થાત્ તે આત્મા હું છું.

‘સોહં’ એ વેદનું મહાવાક્ય છે. ૪ ધાગી—ધાગડી —ફાટલી ગોદડી.

૫ એને ઇ—એને વસવાનું તે જ મંદિર આંધ્યું છે તે તો વન્હિ  
 (અગ્નિ)નું ભક્ષણ છે.

૧ સૌનું આદિ કારણ આત્મા છે અને કાર્યમાત્ર તેમાંથી થયાં છે એમ  
 બતાવવાને પંચ ભૂતની ઉત્પત્તિનો ક્રમ કહી બતાવે છે: આકાશમાંથી ઇ.

## ૫૬ ૧૩ શ્રું.

જીઓ જીઓ આત્માની વાતો રે;		
દર્શે નાખી નાખી જેની ઘણી ભાતો રે.	ટેક.	૧
એવું જોઈ ખત્તા નવ ખાતો રે;		
તે તો મહામૂલી છે કોક માતો રે.	જીઓ ૦	૨
તેને શિર નથી કોઈનો હાથો રે;		
તેની વાટે વળતાં ન જોઈએ ભાથો રે.	જીઓ ૦	૩
જ્યમ પૃથ્વી તપે તે જાણાય રે;		
એને તપાવનાર સૂરજ જાણાય રે.	જીઓ ૦	૪
એ તો ઉની એનાથકી થાય રે;		
એવું વિચાર કરતાં સહુને જાણાય રે.	જીઓ ૦	૫
તેમ એક પછી એક અનુભવજે રે;		
સદ્ગુરુ વેણને નિશ્ચિન કવજે રે.	જીઓ ૦	૬
ત્યારે જાણાઈ તો સહુ જાશે રે;		
પદાર્થક્રમજ્ઞાન પૂરું થાશે રે.	જીઓ ૦	૭
પછે તેનો ઉદય જાણાશે સાર રે;		
ત્યારે લાગશે ભારે તને ભાર રે.	જીઓ ૦	૮
પછે જોળખાશે આત્મા સ્વરૂપ રે;		
એના ઉદય કરનાર આત્મારામ ભૂપ રે.	જીઓ ૦	૯
એમ ધીર ધણી ધીરજથી જાણાશે રે;		
ત્યાર પછી ભૂંડું ન કોથી ભાણાશે રે.	જીઓ ૦	૧૦

## ૫૬ ૧૪ શ્રું.

હહહહતું હીમ પડે જે વાર રે;

બાણે તેના વિધ વિધ વિધિ જે ભેદ રે,	૬૬.	૧
સૃષ્ટિને ઉપજાવે બહુ પેર રે;		
જેને નહિ સારા માઠાશુ વેર રે.	ચાર૦	૨
હવે એથી વધતા છે વિળણુ દવ રે;		
જેની કરે અસંખ્ય લોકો સેવ રે.	ચાર૦	૩
જેને લક્ષ્મીના પતિ માને રે;		
જે રીઝતા નારદને ગાને રે.	ચાર૦	૪
૩૬ યોગીશ્વર મહામોટા રે;		
જેના આગળ સહુ જન યોટા રે.	ચાર૦	૫
પાર્વતીના પ્રભુ એહ રે;		
જેણે છતી છે પોતાની દહ રે.	ચાર૦	૬
ઇંદ્ર ઇશ્વર સર્વનો માને રે;		
એણું લાખો પુરાણમાં સુણ્યું કાને રે.	ચાર૦	૭
એ છે જગત સ્થિતિના કારણ રૂપ રે;		
સર્વ ભૂપતાણા એ ભૂપ રે.	ચાર૦	૮
તેમનું પાણુ આદિ કારણ જેહ રે;		
તે તો આત્મારામ ચૈતન્ય એહ રે.	ચાર૦	૯
એવો ધીર ધણી છે તારી પાસે રે;		
તું તો મઠ મંદિરમાંહી તપાસે રે.	ચાર૦	૧૦

૫૬ ૧૬ શ્રું.

આત્માથી જૂદી સત્તાવાળા અનેક રે;

૧ બ્રહ્માદિ દેવોના પણુ કારણ રૂપ આત્મા છે એમ વર્ણુ છે: ચાર મુખે

ટાઢચ ઉપજે છે ત્યારે અવિધાર રે.	ટૅક.	૧
રાઢચતું કારણ જોજે વિચારી રે;		
સેહેલીસટ વાત છે લેજે સંભારી રે.	હડહડતું૦	૨
એ તારા મનમાં તું જોઠવજે રે;		
રાઢચ રાખી રહીશ નવ કંઈ રજે રે.	હડહડતું૦	૩
હવે કહેવાતું કહુંછું હુંય રે;		
નિરાકાર સ્વરૂપ સમજજે તુંય રે.	હડહડતું૦	૪
નિરાકારને અવિધાવડે રે;		
કારણના કારણ રૂપ જે જડે રે.	હડહડતું૦	૫
એવા આ આત્માયકી નિર્વાણ રે;		
સહુ જગત ઊપજિયું છે પ્રમાણ રે.	હડહડતું૦	૬
તે તને ઓળખાશે કેમ રે;		
મેળવ્ય સદ્ગુરૂનો સાચો પ્રેમ રે.	હડહડતું૦	૭
ભેદ ભણાવી દશે પળ માંય રે;		
સાચે સાચી સાહીશ જો ખાંય રે.	હડહડતું૦	૮
ભલું કરતાં ન લગાડે વાર રે;		
પામશે શિષ્યપણાનો રૂડો પાર રે.	હડહડતું૦	૯
ધીર આત્મસ્વરૂપ ઓળખાવી દશે રે;		
મારું કહ્યું માની અંતરમાં એ લેશે રે.	હડહડતું૦	૧૦

પદ ૧૫ મું.

ચાર મુખે પ્રજ્ઞા ભણે જે વેદ રે;

૨ સેહેલી ધ૦—અતિશય ટાઢ પડે છે તેનું કારણ નિરાકાર હિમ છે તેમ આ જગતનું કારણ નિરાકાર બ્રહ્મ અને અવિધા માયા છે.

ધન્ય ગુરુદેવ એવા જોણે ઘણા તરતા.

શિષ્ય૦ ૧૦

### પદ ૧૩ મું.

વળી શિષ્ય જોઈ કને ગુરુ એવું ભાષે;		
સમજ સમજવું તને અમૃત જો ચાષે.	ટેક.	૧
દહની ઇંદ્રિયો સર્વ નિદ્રાથી છૂતાયે;		
ત્યારે દહમાં રહેલો જીવ કેવો થાય.	વળી૦	૨
મળે એને કશું તે તો કથી આજ દાખું;		
સમજી જ શિષ્ય ઝટ ખરેખરું ભાખું.	વળી૦	૩
કેવળ મનનીવડે સ્વપ્ન રૂપ માયા;		
પામે છે એ જીવ તારો જાણ્ય એ કમાયા !	વળી૦	૪
થાય જ્યારે મન તારું લીન તેણી વારે;		
ભાન જાય ભાગી તારું તેથી શું વિચારે.	વળી૦	૫
મૃત્યુ પામી પડે ત્યારે નિશ્ચે કહું માને;		
અથવા સુષુપ્તિકેરે આવી ખેસે બાને.	વળી૦	૬
એવી પેરે ભેદબુદ્ધિ જેહુ નર ધારે;		
જ્ઞાની મુનિ દશા તેની આવી તો વિચારે.	વળી૦	૭
દૈતાભિનિવેશવાળો થાય નર સાચે;		
વિક્ષેપને પામે તે તો ભરે જળ ઘટ કાચે.	વળી૦	૮

૬ અથવા ઇ—અથવા તું સુષુપ્તિના બાહ્યાનામાં આવી ખેસે—સુ-પુષ્પિ અવસ્થા પામે !

૮ દૈતાભિનિવેશવાળો—માયાના દૃઢ આગ્રહવાળો—માયાની વાસના-વાળો. અથવા સંસારમાં નાના પ્રગ્ગરના ભોગ ભોગવવાનું તથા જીવવાનું છે તે મૃત્યુથી જતું રહેશે, એવું જે મનુષ્ય માત્રના મનમાં રહેછે તેને યોગશાસ્ત્રમાં અભિનિવેશ કહે છે. વિક્ષેપ—સમાધિમાં અડચણ કરનારી

લયને પામે તે પછી ગુરુદેવ કહેતાં;  
 સંશય ન રાખે રજ શુદ્ધ થઈ રહેતા. વળી૦  
 ધીર દૃઢ ગુરુ એવા મહાભાગ્યે મળતા;  
 વંદેલાના વાંકા ગ્રહ તેનાથકી વળતા. વળી૦

### પદ ૧૪ મું.

શિષ્યને સમજાવે ગુરુદેવ આણી રીતે;  
 દૃઢપણું ધ્યાને ધારી આવે ગુરુ પ્રીતે. ટેક.  
 કહે ગુરુદેવ રોજ જગત અવસ્થા;  
 તેના જે અભિમાની તે માનવા અમસ્તા. શિષ્યને૦  
 એવું અભિમાની જડત જુક્તિએ જણાવે;  
 તે જડતને સુષુપ્તિકેઈ ભાન તો કરાવે. શિષ્યને૦  
 સુષુપ્તિ અવસ્થાકેરા અભિમાનકેઈ;  
 પ્રાણ સાથે સંબંધનું દર્શાવતા કેઈ. શિષ્યને૦  
 થાય એ સંબંધ જ્યારે ત્યારે કેવું થાય;  
 ભોગમાંથી ભ્રષ્ટ થાયે સર્વ તો તજાયે. શિષ્યને૦  
 ત્યાર પછે આત્માકેઈ સર્વ ગુરુ દાખે;

ઉપાધિઓ, જેવી કે વ્યાધિ, જડતા, અસ્થિરતા, નિદ્રા, વગેરે. ચિત્ત એકાગ્ર કર્યું હોય ત્યાંથી છટકીને તે જૂદા જૂદા વિષયોમાં જાયછે, તેને પણુ વિશ્લેષ કહેછે. ૯ લય—નાશ. ૧૦ વળતા—પાંશરા થતા !

૨ અભિમાની છ૦—જગત વગેરે અવસ્થાઓ મારી છે એમ માનનાર જીવને તેનો અભિમાની કહે છે. તથા તે જૂદી જૂદી અવસ્થા પરત્વે તેનાં જૂદાં જૂદાં નામ પાડેલાં છે. એટલે જગતનો અભિમાની વિશ્વ કહેવાય છે, સ્વપ્નનો અભિમાની તૈજસ કહેવાય છે, અને સુષુપ્તિનો અભિમાની પ્રાણ કહેવાય છે.—( વેદાંત ).



આત્મા ને અનાત્માકેરા પદાર્થનું પાળે. શિષ્યને૦ ૬  
 અનાત્મ પદાર્થથી આત્માને જાણાવે;  
 થાય તેના સંબંધથી બ્રહ્મ તે જાણાવે. શિષ્યને૦ ૭  
 એવી એવી વાતો મારા ગુરૂદેવ દાખે;  
 હોય જાણો શિષ્ય તે તો મુધારસ ચાખે. શિષ્યને૦ ૮  
 આઠે પહોર સાઠે ઘડી ઉપદેશ કરતા;  
 યથાશક્તિએ તરે છે જીવ સારા નરતા. શિષ્યને૦ ૯  
 ઘરકામ એટલું તો ગુરૂદેવ ધારે;  
 બરબડ ન બીજી કશી મન દબે ભારે. શિષ્યને૦ ૧૦

### પદ ૧૪ મું.

અદૈતની વાતો ઘણી ગુરૂદેવ ભાળે;  
 દૈત કહી મિથ્યા ગુરૂ પ્રત્યક્ષ તો દાખે. ટેક. ૧  
 દૈત મિથ્યાકેરો નિશ્ચય જ્યારે તો કરાવે;  
 ત્યારે સ્તુતિ નિંદા એક આરે ઉચરાવે. અદૈતની૦ ૨  
 જાણ્યું દૈત મિથ્યા જ્યારે મન માંહી ભાધ;  
 ત્યારે નિંદા સ્તુતિ કોની જાણે તું તો ગાધ. ,, ૩  
 ક્રિયા વિષેથી વાર્ણન કરે કહે બેનું;

૬ અનાત્મા—જડ. ૭ જાણાવે ઇ—અનાત્મ પદાર્થોથી આત્મા જુદો છે, એમ જ્ઞાન કરે છે. તેના સંબંધથી—અનાત્મ પદાર્થોના સંબંધથી.

૧ અદૈત—એક બ્રહ્મ. દૈત—બ્રહ્મ અને માયા એવાં બે વાનાં જે સત્ય પ્રતીત થાય છે તે.

૨ દૈત મિથ્યાકેરો ઇ—“બ્રહ્મ સત્યં જગન્મિથ્યા જીવો બ્રહ્મૈવ નાપરઃ—“બ્રહ્મ સત્ય છે અને જગત્ મિથ્યા છે; જીવ એ બ્રહ્મજ છે, બીજું કંઈ નથી” એવો નિશ્ચય.



- તારું ચિત્ત ચણે ચોટય અનેક અપારી;  
 તારા મીત ધારે તને મોટો તો વે'પારી. કારમાં ૪
- તારાં સગાં ધારે તુંને પ્રાણથકી પ્યારો;  
 એ ખોટું છે સર્પ જાણ્ય ખોધ એ અમારો. કારમાં ૫
- દૃષ્ટાંતથી સિદ્ધાંતને સમજી જી વહેલો;  
 પ્રતિબિંબનો વિચાર કરય થઇશ નવ ઘેલો. કારમાં ૬
- સામો થાય ધ્વનિ તેને મનમાં વિચારે;  
 દોરડીનો સર્પ તારી ધ્યાનમાં તું ધારે. કારમાં ૭
- એ ખોટાં છે એવું તો તું નિશ્ચે કરી જાણે;  
 તોય કંપી ઝીઠે કાય ન જમે ભરે ભાણે. કારમાં ૮
- એમ આપે લય એ તો તેમ દહાદિક આપે;  
 એ છે બન્ને ખોટાં ભાઇ તાપ શોણે તાપે. કારમાં ૯
- ધીરે લય થયા નવ ત્યાં સુધી ભે ભૂંડો;  
 ઉપદેશ દે એવો ગુરૂ હરનિશ રૂડો. કારમાં ૧૦

૪ મીત—મિત્ર. ૬ પ્રતિબિંબનો ધૃ—જેમ જળમાં પડેલું ચંદ્રતું પ્રતિબિંબ જળ રૂપ ઉપાધિને લીધે હાલતું જણાય છે તથાપિ તે અસત્ય છે અને બિંબભૂત ચંદ્ર તો સ્થિર છે; તેમ માયામાં પડેલું ચૈતન્યતું પ્રતિબિંબ જે જીવ રૂપે કહેવાઇને અનેક વ્યાપારવાળું જણાય છે, તથાપિ તે અસત્ય છે અને બિંબભૂત ચૈતન્ય એજ સત્ય છે.

૭ સામો ધૃ—એજ રીતે ધ્વનિ સત્ય છે અને પ્રતિધ્વનિ (પડ્યા) મિથ્યા છે. દોરડીનો સર્પ ધૃ—દોરડીમાં તિમિરાદિ દોષથી સર્પનો ભ્રમ થાયછે તેમ બ્રહ્મને વિષે અનાદિ અજ્ઞાનથી જીવરૂપનો ભ્રમ થાયકે; પણ જેમ પ્રકાશના યોગથી દોરડીનું જ્ઞાન થયે મિથ્યા સર્પ રહેતો નથી તેમ બ્રહ્મવિદ્યાના યોગથી બ્રહ્મનું જ્ઞાન થયેજી વત્ત પણ રહેતું નથી.

૧૦ લય ધૃ—ધીરો કહેછે કે જ્યાં સુધી મનના એવા અસદ્ વિચાર લય થયા નથી ત્યાં સુધીજ સંસારરૂપી ભુંડો ભય રહેલો છે.

## ૫૬ ૧૭ મું.

આત્માનું સ્વરૂપ ગુરુદેવ દાખી દેતા;  
 શાંત જોઈ શિષ્ય સહુ ખરેખર કહેતા. ટેક. ૧  
 સમજી જાય શુદ્ધ શિષ્ય વાર ન વ લાગે;  
 ત્યારે ગુરુદેવ તેના પર અનુરાગે. આત્માનું ૦ ૨  
 આત્માનું સ્વરૂપ જાણ જોળખજો સર્વે;  
 લોભાશો ન અનાત્માતણા તો અતિ ગર્વે. આત્માનું ૦ ૩  
 જોઈ સૃજાય છે તેહ એવું તો વિચારો;  
 વળી જોઈ સૃજે છે તે ચિત્તમાંહી ધારો. આત્માનું ૦ ૪  
 વળી પળાય છે જોઈ પૂરેપૂરો જાણી;  
 પાળનાર વળી તેને લેવો તો પ્રમાણી. આત્માનું ૦ ૫  
 થાય છે સંહાર જોના એવું તો વિચારો;  
 વળી સંહાર કરીને તમે ચિત્તમાંહી ધારો. આત્માનું ૦ ૬  
 એવા એવા ગુણ જ્યારે જુઓ તમે લાઈ;  
 ત્યારે કરજો વિચાર ધ્યાને જજો ધાઈ આત્માનું ૦ ૭  
 આ તો અવિનાશી ને અખંડાનંદ આત્મા;  
 જોળખે એને જો પછે તો એ છે પરમાત્મા. આત્માનું ૦ ૮  
 સહેલામાં સહેલી છે વાત શિષ્યો સહુ જાણી;  
 અમરધણીને વરો પ્રમાણે પ્રમાણો. આત્માનું ૦ ૯  
 ધીર ધિંગડમદ્દ ધણી એમ તો જાણાશે;  
 પુણ્ય હશે પૂરાં ત્યારે ચિત્તમાં ચાણાશે. આત્માનું ૦ ૧૦

## ૫૬ ૧૮ મું.

જાણો જાણો એક વાત શિષ્ય તો જાણાવું;

૪ સરજનું, પાળવું અને સંહારવું, એવું જે ત્રિગુણાત્મક સૃષ્ટિકાર્ય એ સર્વે અસત છે એમ વર્ણ છે: જોઈ ૪૦

- ભણવાની વાત ભલી આજ તો ભણાવું. ટેક. ૧
- જગતના અધિષ્ઠાન પરમાત્મા પૂરા;  
ઇશ્વરમાં ઇશ્વર ને શૂરામાંહી શૂરા. જાણો ૨
- આનંદના ઉદે સ્થાન રૂડા માંહી રૂડા;  
તેને કોઇ કહી નવ શકે કદી કૂડા. જાણો ૩
- અખંડાનંદ અવિગત અવિનાશી જાણો;  
એવા કોણ પ્રભુ તે તો મારાથી પ્રમાણો. જાણો ૪
- જે તમારા આત્મા એ તો એવા પ્રભુ જાણો;  
પ્રતીતિ કરી હૈંડે અને વચન પ્રમાણો. જાણો ૫
- એહ આત્મા અનુભવો જ્યારે તમે ભાઇ;  
ત્યારે તો જાણાશે કેવી જગતશુ સગાઇ. જાણો ૬
- જેહ આત્મા તેહ જાણો જગત જે દખાયે;  
ફર રજ નથી કાંઇ પ્રતીતે પેખાયે. જાણો ૭
- નર અને નારી વળી પુત્ર અને પુત્રી;  
પશુ અને પક્ષી મહાસત્ર અને સત્રી. જાણો ૮
- રંગ ને ગિરંગ નામ અને તો અનામી;  
ગુરુ અને શિષ્ય વળી કામી ને અકામી. જાણો ૯
- ધીર સર્વ જગત એ તો આત્મારામ જાણો;  
પ્રતીતિ થાય પૂર્ણ જ્યારે પૂરો તો પિછાણો. જાણો ૧૦

૨ અધિષ્ઠાન—સ્થાનરૂપ. અધિષ્ઠાન એ વેદાંતનો પારિભાષિક શબ્દ છે. જેને વિષે બીજી વસ્તુનો ભ્રમ થાય તેને અધિષ્ઠાન કહેવું, એવું એનું સ્વરૂપ છે. જેમ, દોરડીમાં સર્પનો ભ્રમ થાય છે માટે સર્પના ભ્રમનું અધિષ્ઠાન દોરડી કહેવાય છે; તેમજ આત્માને વિષે જગત રૂપ ભ્રમ થાય છે માટે જગતનું અધિષ્ઠાન આત્મા કહેવાય છે. ૪ અવિગત—નિત્ય.

૧૦ પૂરો પિછાણો—આત્માને તત્વતઃ જાણો ત્યારે આત્મા સત છે, માટે જ્યાં જ્યાં અસ્તિત્વ માલમ પડે ત્યાં ત્યાં તેને જાણવો;

૫૬ ૧૬ સું.

ગુરુ કહે આજ એક નિર્ણય કરાવું;	
ભારે માંહી ભારે ભાર અંતર ભરાવું.	૧૬. ૧
સમજે તો જવ તરી સહેલામાંહી સહેલું;	
મોટા મોટા શબ્દ નહિ ભાષણમાં મે'લું.	ગુરુ ૨
આત્મા હશે ગોળાકાર કે હશે કંઈ લાંબો;	
આત્મા હશે અશ્વત્થ કે આત્મા હશે આંબો.	ગુરુ ૩
આત્મા હશે હરણ કે હશે વાઘ ભાઈ;	
આત્મા હશે પુત્ર પુત્રી સાચી જે સગાઈ.	ગુરુ ૪
એવું એવુ ઘણું ગ્રહો આત્માકેરે કાળે;	
નથી ખરું કોઈ નિશ્ચે આવવું ન વાળે.	ગુરુ ૫
આત્મા નથી ઝાડ પા'ડ આત્મા નથી જ્યોતિ;	
આત્મા નથી મરજીવો કે આત્મા નથી મોતી.	ગુરુ ૬
આત્મા નથી રાણી રાજ આત્મા નથી રાગી;	
આત્મા નથી જોગી ભોગી આત્મા નથી ત્યાગી.	ગુરુ ૭
આત્મા નથી રામકૃષ્ણ આત્મા નથી આદ્યો;	
આત્મા સ્વચ્છ નથી કે નથી એને હાથો.	ગુરુ ૮
આત્મા દેવ નથી જેહ દેરામાંહી ખેઠો;	

આત્મા ચિત્ત છે, માટે જ્યાં જ્યાં જાણવાપણું માલમ પડે ત્યાં ત્યાં એજ આત્મા જાણવો; અને આત્મા આનંદ છે માટે જ્યાં જ્યાં આનંદ માલમ પડે ત્યાં પણ તેજ છે.

૩ અશ્વત્થ-પીપળો. ૬ “યદ્દષ્ટં તન્નષ્ટં—જે જોવામાં આવે છે તે નાશવંત છે” એ ન્યાયથી સઘળા નામરૂપાત્મક પદાર્થો આત્મા નથી એમ વ્યતિરેક કરીને આત્માને ઓળખાવે છે: આત્મા નથી ઇં.

નથી આત્મા ઉંચે ભાઈ કે નથી એતો હેઠો. ગુરુ ૦ ૯  
 નાખામાં છે નાખો એતો સહુથકી જાણો;  
 ધીર ધરો ત્યારે એન પૂર્ણ તો પ્રમાણો. ગુરુ ૦ ૧૦

૫૬ ૨૦ મુ.

સમજવે શિષ્ય એમ મોજ મન આવે;  
 મોજ મન આવે ત્યારે યોધ્યાનું ન ભાવે. ટેક. ૧  
 મોજ માંડી થાય વાતો મોજ માંડી માણે;  
 મોજો કહેવાય નવ મન તુર્ત તાણે. સમજવે ૦ ૨  
 આનંદ અપાર રાખે આનંદ ન લેખે;  
 આત્માની પ્રતીતિ નિશ્ચિન ગુરુ પેખે. સમજવે ૦ ૩  
 એવા ગુરુ મળે મહાભાગ્ય બળ હોય;  
 ગુરુધર્મ જાણે એવા સોવસા એ સોચે. સમજવે ૦ ૪  
 ગુરુધર્મકેરા ઘાટ આવા તો ઘડાયે;  
 બીજ ગુરુ દશ જાણે ન, ઉંચલ્યા ઉંચલાયે. સમજવે ૦ ૫  
 ભડકે ભેંશ એવાં ટીલાં બીજ ગુરુ કરતા;  
 મેં કહ્યા એવા તો કાંઈ ભેખ નવ ધરતા. સમજવે ૦ ૬  
 ભેખને ભગાડી કાઢ્યા ટેક એક રાખી;  
 વિવેકની વાતો માંડી શ્યામ રાખ્યા સાખી. સમજવે ૦ ૭  
 ગુરુધર્મ આવા જુઓ તેને તમે માના;  
 તાતામાતા જોઈ કદી ધરો નવ તાના. સમજવે ૦ ૮  
 તરબું હોય તો જો જો કહ્યું મેં જો મુખે;  
 તરી જશે અને વસો સદા તમે મુખે. સમજવે ૦ ૯

૧૦ પૂર્ણ ધૃ—અર્થાત્ જોને નામ અને રૂપ નથી એવો સર્વતો  
 જાણનારો એ આત્મા છે. ૩ પ્રતીતિ—અર્થાત્ પ્રત્યક્ષપણું.

ધીર ધરો ધીરાકેરૂં માની સહુ જાતે;  
કીર્તિ નવ ફૂડી થાય વાવો સારી વાતે. સમજાવે૦ ૧૦

### શિષ્યધર્મ.

#### પદ ૧ શ્રું.

શિષ્ય સાચો રે સાચો;		
તેનાં લક્ષણ કેવાં તે વાંચો.	ટક.	૧
ગુરુજને ગમતું તે કરતો;		
ગુરુજથી રહેતો ઠરતો.	શિષ્ય૦	૨
ગણ્યા ગુરુ સહુથી મોટા;		
ગુરુથી માન્યા સહુ ઓટા.	શિષ્ય૦	૩
ગુરુજ તે તો દેવતા દેવ;		
માની ગુરુજની સાચી સેવ.	શિષ્ય૦	૪
ગુરુજ વિના અધઘડી નવ ચાલે;		
ગુરુજ વિના મન તો નવ મા'લે.	શિષ્ય૦	૫
ખાતાં પીતાં ગુરુજનું નામ;		
એસતાં ઊઠતાં એનું એ કામ.	શિષ્ય૦	૬
ભજન કરવું નિશ્ચિન જેનું;		
માનો સફળ જીવ્યું તો તેનું.	શિષ્ય૦	૭
ગુરુધર્મ જાણ્યો તેણે ખરો;		
એવા ભાવથી શિષ્યો તરો.	શિષ્ય૦	૮
ગોવિંદથી મોટા ગુરુદેવ;		
મુક્તિપદ આપે તતજેવ.	શિષ્ય૦	૯
રામ નામની ધૂન લગાવે;		



ધીરો તો સદ્ગુરુજીને જગાવે.

શિષ્ય૦ ૧૦

પદ ૨ જ્યું.

એકાગ્ર ચિત્ત રાખી રે, ગુરુજીને ભજવા;	
માન્યા તે તો સાચા, પછે નવ તજવા. ટેક.	૧
જીભને સોંપવું પછે કામ;	
તારે તો ગુરુગુણ ગાવા તમામ.	એકાગ્ર૦ ૨
કામ ખીન્નું વિસારવું જાણ;	
ન ધરવું અન્ય બોલ્યાનું પ્રમાણ.	એકાગ્ર૦ ૩
ગુરુ નામ વિના નવ જાપ;	
એ તો માઠાઇને એ માપ.	એકાગ્ર૦ ૪
તારું કાર્ય જે કરવાનું સાર;	
તે તો ગુરુના કરવો ઉચ્ચાર.	એકાગ્ર૦ ૫
ખીન્નું કારજ કંઈ નવ કરવું;	
ગુરુસેવામાં સર્વે ભરવું.	એકાગ્ર૦ ૬
વિધવિધ લેવા નવ સ્વાદ;	
ગુરુસેવાનો રાખવો નાદ.	એકાગ્ર૦ ૭
પ્રમાદને પરો કરી જાણ;	
ગોતવા ગોવિંદ મહાપ્રાણ.	એકાગ્ર૦ ૮
ધ્વિંગડમલ થઇ ધ્યાને ધાવું;	
અમરવરતી ખોળ્યમાં જાવું.	એકાગ્ર૦ ૯
અડગ અજે કરવી કાયા;	

૧૦ રામ ઇ૦—રામનામની ધૂન લગાવીને ધીરો સદ્ગુરુજીને જગાવે છે—જાંઘમાંથી ઊઠાડે છે. અર્થાત્ તેમને જગાડવાને ખીન્ને પ્રકારે જવું નહિ. ૮ પ્રમાદ—ગાફલપણ.

કરંદા કિરતારની જાણવી માયા. એકાગ્ર ૧૦

૫૬ ૩ જી.

શીખામાણ તો દેવી રે, મનડાને તારે;  
જે સાચે સાચે સર્વે માને, એવું કે'વું છે મારે. ટેક. ૧

સદ્ગુરુ જે જાપ જપે તે ધ્યાને ધરવો;  
સદ્ગુરુ યોધ કરે તે અભરે ભરવો. શીખામાણ ૨

સદ્ગુરુ કથા કરે જોહ;  
ધ્યાનમાં રાખવી નિશદિન તોહ. શીખામાણ ૩

વરસે ઘટા થયા વિણ મેહ;  
વીજળી ઝળૂકે ને કંપે દેહ. શીખામાણ ૪

ઝરમર ઝરમર મેહુલો વરસે;  
ચાતકની પેરે રહેવું તરશ્યે. શીખામાણ ૫

આખર તરશ્યા ન રહેવાય જાણ;  
સ્પર્શે ગુરુદેવ જોઈ પ્રમાણ. શીખામાણ ૬

ગુરુદેવ સ્પર્શે જ્યારે અંગ;  
ત્યારે તો થઈ રહે નટવા રંગ. શીખામાણ ૭

ધરે તું તેમના પર વિશ્વાસ;  
પહોચે તેમાં તારી ઘણી આશ. શીખામાણ ૮

જય પામી છતી તું જાય;  
ઈંદ્રીનિગ્રહ તું થી કરાય. શીખામાણ ૯

૧૦ અન્ને—અન્ય—ન છતાય એવી. ૪ વરસે ઈં—તાળવામાં  
જળની ધારણા કરવા વડે તેમાંથી જે જળબિંદુ પડે છે તેને ઉદ્દેશીને  
આ કથું છે. વીજળી ઝળૂકે—ધ્યાનાવસ્થામાં તે તેજ દેખાય તે. ૯  
ઈંદ્રીનિગ્રહ—ઈંદ્રિયોને કબજે રાખવાં.

ધીર ધણીને ઝાળખે ત્યારે;  
છે ગુરુસેવા કરવા કહેવું મારે.      શીખામાણું ૧૦

૫૬ ૪ થું.

જીભ જીતવી રે, તારે જીભ જીતવી;		
મારું કહેલું તું, જીને અનુભવી.      ટેક.		૧
ગુરુકેશ કારજમાં ખોલવું;		
તાતું વેણ બીજનું ન તોલવું.      જીભ૦		૨
બીજને કરવો ન કાંઈ ઉચ્ચાર;		
ગુરુભાષણનો ધરવો સાર.      જીભ૦		૩
મળી ગુરુકાને જીવ્યાય;		
એવું તારે અંતર દઢ થાય.      જીભ૦		૪
બીજાં ખોલાવે સગાં આવી;		
તેણે ખોલવા જીભ ન ભાવી.      જીભ૦		૫
ત્યારે જાણવું સેવા થાય;		
જીભ વશ ગુરુભક્તિ કમાય.      જીભ૦		૬
તરી નશે ને તારશે એહ;		
છે જીભ વશનો સર્વ ઉજેહ.      જીભ૦		૭
ઘટ ઘટ ભીંતર ગુરુ ભરિયો;		
એવું કરનાર સહેજમાં તરિયો.      જીભ૦		૮
એક જીભ જીતાશે ન્યારે;		
બીજાં સહુ તુંથી જીતાશે ત્યારે.      જીભ૦		૯
ધીર ધણીને ઝાળખી જાશે;		
ગુરુપદ પહોંચી સ્થિર થાશે.      જીભ૦		૧૦

૫૬ ૫ થું.

તું પ્રેમ ધર્ય પ્રેમ રે, ગરવા ગુરુપર પ્રેમ;

તારા મનમાં તું ધારયને, એવો નમ. ટેક.	૧
પ્રેમીજન થઇને રહે તું સદાય;	
અપ્રેમીજન થા નવ કદાય.	તું પ્રેમ૦ ૨
ગુરુ પર પૂર્ણ ધરવો તારે પ્રેમ;	
એથી મળશે શાંતિ ને તું ને ક્ષેમ.	તું પ્રેમ૦ ૩
પ્રેમદા પ્રેમ જરૂર પર ધરે જેમ;	
પ્રેમ તેવો તું ધારજે તેમ.	તું પ્રેમ૦ ૪
પ્રેમે તરી ગયા કેટલા જન;	
પ્રેમે થયા કેટલા પાવન.	તું પ્રેમ૦ ૫
તે તો સુણજે લોકની વાતો;	
તેમાં જોજે ખત્તા તું ખાતો.	તું પ્રેમ૦ ૬
પ્રેમ કરીશ ન કોના પર;	
માનજે પ્રેમપાત્ર ગુરુજી વર.	તું પ્રેમ૦ ૭
પ્રેમ ધારીશ તેમના પૂરો;	
તો જય પામી થઇશ શૂરો.	તું પ્રેમ૦ ૮
અધૂરો નહિ રહે આશુમાત્ર;	
બની જઇશ તું સાચું પાત્ર.	તું પ્રેમ૦ ૯
તારું ગાત્ર ઘવાયું નહિ કહેવાય;	
ધીર ધરાશે અમર તેં કાય.	તું પ્રેમ૦ ૧૦

પદ ૬ કું.

તારે તો કીર્તન કરવું રે, ગુરુદેવનું નિત્યે  
રંગમાંહી તો તારે, રહેવું રૂઢી રીતે. ટેક. ૧  
કેશવનું કીર્તન નવ કરવું;

આદ્ધાણુ ડરાવે તો નવ ડરવું.	તારે૦	૨
કીર્તન કરવું ગુરુનું તારે;		
સાચી વાત કહેવી છે મારે.	તારે૦	૩
સાચો શિષ્ય થઈશ ત્યારે તુંય;		
બીજું કાંઈ નથી કહેતો હુંય.	તારે૦	૪
નિશદ્ધિન કરીશ કીર્તન જ્યારે;		
આબુ તરવાનું નિકટ ત્યારે.	તારે૦	૫
ગુરુ દે જોવિંદને બતાવી;		
તારું ટાળી દે નિર્મથું ભાવી.	તારે૦	૬
સૂતાં ખેસતાં સમરજે સાર;		
કરજે કીર્તન માની કીરતાર.	તારે૦	૭
સાચી સેવા જ્ઞેશે ગુરુદેવ;		
રીઝશે તારા પર તતખેવ.	તારે૦	૮
ધન્ય ધન્ય મુખે કહેશે તુંને;		
તેં તો અલ્યા ! પ્રસન્ન કીધો મુને.	તારે૦	૯
ધીર એવી વાણી તું કઠાવે;		
ગુરુના અંતરમાં ઘાણું ભાવે.	તારે૦	૧૦

૨ કેશવનું ઇ—ધીરાનો એમ કહેવામાં એ અભિપ્રાય છે કે ગુરુ-ઉપદેશ વિના સ્વતઃ કલ્પનાથી હરિ ભજનારા પાર પડી શકતા નથી, માટે પ્રથમ ગુરુઉપદેશ લેવો અને પછી તે જે માર્ગે દોરે તે માર્ગે જવું; પણ ગુરુની દરકાર ન કરીને કેશવનું કીર્તન કરવું નહિ. જે કેશવકીર્તન નજ કરવું, એમ કહેવાનો ધીરાનો આશય હોત તો જ્ઞાનકક્ષામાં છેવટે

“હહા ભજ હરિયો રે, જેથી છૂટવું ધારી;

પલકમાં પાર ઉતારે રે, ત્રિભુવનપતિ દે તારી. ટેક.

હરિહરિ જપતાં હરિ તુંને મળશે, ટળશે સહુ સંતાપ;”

ઇત્યાદિ કહેત નહિ.

૫૬ ૭ મું.

છે એક ગુરુ ભારા રે, રસનાએ એવું કે'વું;		
બીજા કોઈ નથી એમના જેવા, નામ નિશ્ચે લેવું. ટેક.	૧	
રસનાને તો કારણ એ દેવું;		
ખુંચી તેનું કામ બીજું સહુ લેવું.	છે એક૦	૨
સ્મરણમાં સ્મરણ તો એ દેવું;		
બીજું જૂઠું જાણવું તો તારે કેવું.	છે એક૦	૩
જેમ ઝાંઝવાનું જળ જૂઠું જાણે;		
જેમ શૃંગ હરણનાં તું ઉર આણે.	છે એક૦	૪
જેમ ગંધર્વનગરને તું લેખે;		
તેવું દૃષ્ટિ તારીએ અન્યને દેખે.	છે એક૦	૫
બીજું જીભે ખોલવું જૂઠું માને;		
વગોવાવું નહિ ખોટે વાને.	છે એક૦	૬
ગુરુભજન ભડાકે જીભ વાળે;		
સાફ નરતું સહુ તેથી ટાળે.	છે એક૦	૭
સ્મરણમાં સ્મરણ ગુરુનું સાચું;		
પાકું શરીર થાય ફીટી કાચું.	છે એક૦	૮
એવો મહિમા ગુરુનો મોંઠો;		
હોકારો ખોખારો થાય ખોટો.	છે એક૦	૯
ધીર ધણી તુંને આળખી જાય;		
પછી ગુરુકરો તું કહેવાયે.	છે એક૦	૧૦

૨ રસનાને—જીભને. અર્થાત્ ગુરુના નામનું કીર્તન કરવું. ૪ શૃંગ—  
શીંગડાં. ગંધર્વનગર—આકાશમાંનો નગરનો દેખાવ.

૫૬ ૮ શ્રું.

હૈડે રાખવા હરજી રે, તારે હૈડે ધરવા;	
કોઇ દિન બીજા વિચાર તો નવ કરવા. ટેક.	૧
તારા હૃદયને કમળ તારે કરવું;	
છે બીડાએલું એવું ધરવું.	હૈડે ૦ ૨
ખાંતે ખીલતું નથી એ કો કાળે;	
ઘાણું બીડાયલું એને ભાવે.	હૈડે ૦ ૩
ગુરુદેવ પ્રભાકર ઉગાડી;	
મકુલિત કરવું કિરણ પહોચાડી.	હૈડે ૦ ૪
ધીમે ધીમે ખિલશે એ જ્યારે;	
જ્યારે દઢ ભરસો નિરખે ત્યારે.	હૈડે ૦ ૫
જેમ જેમ ચઢશે ગુરુકેરી ભક્તિ;	
ત્યમ ત્યમ ખીલવાની વાઘે શક્તિ.	હૈડે ૦ ૬
પૂર્ણ પ્રભાપ્રતાપ થશે ત્યારે;	
હૃદય કમળ તો ખીલશે જ્યારે.	હૈડે ૦ ૭
પછે ગુરુ પરાગ સમેત અલ્યા;	
બીડી દેજે કમળ તું ભાવે ભલા.	હૈડે ૦ ૮
ઉઘડે તોય પરાગ ન લેઇશ દવા;	
માનજે સાચેસાચી ગુરુની સેવા.	હૈડે ૦ ૯
ધીર એવું હૃદય કમળ તારું થાશે;	
ત્યારે ખરેખરું તું તો કમાશે.	હૈડે ૦ ૧૦

૨ હૃદયમાં ગુરુભક્તિ રાખવી અને ગુરુ વગર બીજાથી પ્રસન્ન ન થવું એવો ઉપદેશ કરે છે; તારા ૪૦. ૩ બીડાયલું—બીડાયલું રહેવું, ૪ પ્રભાકર—સૂર્ય, ૭ પ્રભા—કાંતિ. ૮ પરાગ—રજ ( કમળમાંની ).

## ૫૬ ૯ મું.

હૃદે રૂપ રાખે રે, ગુરુ રસિલાકેરં;		
એ છે દેવ મોટા ન, એ છે ડેરં.	ટક.	૧
ઘાટ ઘડાય કંઈ હૃદે તારે;		
ઘાટ ગુરુજના ઘડવા ત્યારે.	હૃદે૦	૨
ખીજા ઘાટ ઘડવા નવ કાંઈ;		
સારા માઠા ઘાટ અરખ્યા તેં સાંઈ.	"	૩
ગુરુ વિના નવ જાણવું ખીજું;		
કહેવું ગુરુ અમૃતધનથી ભીંજું.	"	૪
કોઈંકટ હેતું હૈકું તારં;		
અમૃતવડે ભીંજવવું સારં.	"	૫
એ અમૃત તે ગુરુની ભક્તિ;		
હૃદે કરવું એવી ધરી આસક્તિ.	"	૬
તારં હૃદે કમળ શુદ્ધ યાશે;		
પછે તારાં દુઃખ સહુ નાશી જશે.	"	૭
હૃદે ગુરુ હીરો રાખીશ જહી;		
તારે જાણવું ગઈ દુઃખકેરી ઘડી.	"	૮
એવું કરીશ તો મુક્તિ મળશે;		
ચૂકતાં ગુરુજ નહિ ફળશે.	"	૯
ધીર ધણીની ધીરજ તું ધારે;		
ખીજું કાંઈ નથી કહેવું અલ્યા અમારે.	"	૧૦

૨ ઘાટ ઘડાય—વિચાર થાય. ૩ સારા ઇ—સારા કે માઠા ઘાટ તેં સાંઈને અરખ્યા, એમ જાણ. ૪ ગુરુ અમૃતધન—ગુરુ રૂપી અમૃતનો વર્ષાદ.



પદ ૧૦ મું.

તારે તો પગ ચાંપવા રે, ગુરૂપગ ચાંપવા;		
થયા અઘઝોઘ તારા, સહુ સોંપવા.	ટેક.	૧
ગુરૂ જેસે જ્યારે કોઈ વાર;		
ત્યારે કર પગ ફેરવવો અપાર.	તારે૦	૨
પાદ કમળમાં નમકું નિત્યે;		
પ્રેમ આણીને તારે તો પ્રીત્યે.	તારે૦	૩
ગુરૂદેવને ગમતું કરવું;		
તેના ચરણમાં મસ્તક ધરવું.	તારે૦	૪
સૂઘ જાય જ્યારે ગુરૂદેવ;		
તારે પાદ ચાંખ્યાની કરવી સેવ.	તારે૦	૫
ગુરૂજી નવ જાણે જેમ;		
તેમ પાદ સેવવા આણી પ્રેમ.	તારે૦	૬
નિદ્રાવશ થાયે ગુરૂ જ્યારે;		
કારજ કર્યા કરવું તે તો ત્યારે.	તારે૦	૭
મુખ્ય ગુરૂની સેવા માનવી;		
એ ગયા ગોમતી ને એ જાનહવી.	તારે૦	૮
એ જગન્નાથજીને એ રણછોડ;		
એવા સેવામાં માનવા તે કોડ.	તારે૦	૯
ધીરાનું કહ્યું માને જો તું સાચું;		
ટળી જશે તારું તન મન કાચું.	તારે૦	૧૦

૧ સોંપવા—( ગુરૂને ). અર્થાત્ ગુરૂ તારાં પાપ બાળી નાખશે.

૮ ગયા—એ નામનું તીર્થ—ગયાજી.

## પદ ૧૧ મું.

અર્પણ કરવો રે, અર્પણ કરવો ભાવ;		
બીજી માથાફેડ સહુ મૂકી, સાધી લેવો દાવ. ટેક.		૧
ભાવ ભરપૂર ગુરૂપર ધરવો;		
સંગ બીજાકેરો નવ કરવો.	અર્પણ૦	૨
દહભાવ થશે જ્યારે મન;		
ત્યારે પ્રકૃતિસત થશે તારું તન.	અર્પણ૦	૩
ભાવકેરી તો ભક્તિ કહેવાય;		
મુખ ભાવવડે તો લેવાય.	અર્પણ૦	૪
દહભાવ થાય નહારા પર;		
મનમાં વાંચ્યું હોય તેને વર.	અર્પણ૦	૫
તો તે નહારું સાઈ થાય;		
પછે સારાપરનો ભાવ કેવો કહેવાય ?	અર્પણ૦	૬
ગુરૂભક્તિનો ધરવો જે ભાવ;		
તેણે તો આળખવા આનંદી માંવ.	અર્પણ૦	૭
ભાવે ભવસાગર ઘણા તરિયા;		
હૂબતા કંઈક પાર ઉતરિયા.	અર્પણ૦	૮
ભાવનો થાય જ્યારે અભાવ;		
ત્યારે તો દુશ્મન સાધી લે દાવ.	અર્પણ૦	૯
ધીર ભાવની ભક્તિ તું કરજે;		
ગુરૂપર સ્વામીને વા'લે તું વરજે.	અર્પણ૦	૧૦

૯ ભાવનો ૪૦—જ્યારે ભાવનો અભાવ (નાસ્તિ) થાય—ભાવ રહે નહિ.

પદ ૧૨ સુ.

ધરે ભાવ તું તો મનમાં રે, કેવો તે કહું આજ;		
મનવાંચિત તારું ધાર્યું જે તે, થાશે સર્વે કાજ. ટેક.	૧	
સોનામાં તારી સમજણુ ને જાચે;		
આહા ! એના ઘાટ કેવા કેવા થાચે.	ધરે૦	૨
પનાતી કેવી દીસે સુવર્ણથી મહેક્કી;		
જીવાન જ્યોતિ દીસે કેવી જડેક્કી.	ધરે૦	૩
સુવર્ણે સુવર્ણ ને કથીરે કથીર;		
નથી એના જેવું કશામાં હીર.	ધરે૦	૪
ન સોને શ્યામ અડકે કોઇ કાળ;		
જાગે તારા મનમાં એવી તો આળ.	ધરે૦	૫
તો તું કારજ કરજે કેવું;		
છે હું બતાવું તે જાણવા જેવું.	ધરે૦	૬
તેનાપર ભરેસો રાખજે ભારી;		
જાણજે તુંને મેં દીધોછે તારી.	ધરે૦	૭
મારા ભાખ્યા પર હશે ને ભાવ;		
તો તો મળી ગયા જાણજે મા'વ.	ધરે૦	૮
જ્યારે એવો ભાવ થાચે ઉત્પન્ન;		
ત્યારે તું કરજે મનને પ્રસન્ન.	ધરે૦	૯
ધીર ભાવ ભાવે તુંને સોનું;		
આહું દેવું તારે ત્યારે કોનું ?	ધરે૦	૧૦

પ શ્યામ—શ્યામતા—કાળાપણું. ૧૦ ધીરો કહે છે કે ભાવ ( શ્રદ્ધા ) રૂપી સોનું તને જ્યારે ભાવે ત્યારે તારે પછી બીજા કોનું આહું ( અર્થાત્ દૃષ્ટાંત ) દેવું ? અર્થાત્ મારૂં દૃષ્ટાંત આપવું. જેમ ગુરૂ પર ભાવ રાખીને હું શી તગયો છું તેમ તું પણ તરી જઇશ.

## શુદ્ધ ૧૩ શ્લોક.

થાય સૌનાની સમજણ રે, ભરાય ભાવ અંતરમાં;	
વિચાર કરવો તારે ત્યારે, તારા હૃદયધરમાં. ટેક.	
મારા ગુરૂ જોડા તે છે સોનું;	
ખીબું સોનું લેવું મારે કોનું ?	થાય૦
ઘડવા ગુરૂરૂપી સુવર્ણના ઘાટ;	
ગણી મહામોંધું ટાળવા ઉચ્ચાટ.	થાય૦
ગુરૂ રૂપી સુવર્ણની કંઠી ઘડવી;	
પેંરવી કોટે ન રાખવી અડવી.	થાય૦
મરજવા થઈ મૌઝિક ગુરૂ લેવાં;	
તે તો કડી ઠામે જડી તારે દેવાં.	થાય૦
કરવા ગળચવા ને મોહનમાળા તેનાં;	
ફાળકાકંઠી આદિ સહુ જેનાં.	થાય૦
એમ વિધ વિધ કોટના ઘાટ;	
કરવા ગુરૂ સુવર્ણ રૂપી તજ ઉચ્ચાટ.	થાય૦
પછી પહેરાવવા કોટ ને કાને;	
હૈડે હરખ ધરવો મહામાને.	થાય૦
થાય મનસાના ઘાટ અઘાટ;	
તેવા તારે કરવા તજ ઉચ્ચાટ.	થાય૦
ધીર કોટ કાન એમ ઢંકાયાં;	
જાણ સાચાં સુવર્ણ તેં સાચાં.	થાય૦

૯ થાય ૪૦—જે અઘાટ હોય છે તે મનસાના ઘાટ થાય છે. અર્થાત્ મનવડે ગમે તેવા ઘાટ કદપી શકાય છે તો તારે ઉપર કહ્યા તેવા ઘાટ ઘડવા.

પૃષ્ઠ ૧૪ મું.

જોધએ મારે બાબુબંધ રે, હાથે બાંધવા કાને;	
જડેલી પહોંચી, પહોંચે મારે રાને.	ટેક. ૧
પહોંચી પિના કદી મારે નવ ચાલે;	
પહોંચી હોય તો મનકું મારું મા'લે.	જોધએ ૨
બાબુબંધ ને પહોંચી ત્યારે તું કરને;	
નવઘડું ગુરુકેરું કરીને ધરને.	જોધએ ૩
જડજે પહોંચીમાં પછે તે તું પૂરું;	
મનનું માન્યું રાખીશ નવ અધૂરું.	જોધએ ૪
એ પહોંચી પહેરી પનોતો થાને;	
ગુરુ સુવર્ણ ગણી ગુણલા ગાને.	જોધએ ૫
પછે વેઠ વીંટીઓ કરને મનથી;	
તેમાં નંગ જડજે તું ગુરુધનથી.	જોધએ ૬
પછે પટકાવને પાંચે આંગણિયે;	
એવા સાચા શિલ્પને અમે ક્યારે કળિયે.	જોધએ ૭
એમ હાથના દાગીના સર્વે;	
તુંતો ગુરુરૂપ ધરી આવને ગર્વે.	જોધએ ૮
તારું કારજ સહુ સહેલું થાશે;	
ગુરુરૂપ દાગીને દુઃખ જાશે.	જોધએ ૯
ધીરધણી તુજને હુંકો થાશે;	
ગુરુ ગોવિંદ કને લેધ જાશે.	જોધએ ૧૦

પૃષ્ઠ ૧૫ મું.

કટિકેરો કંદારો રે, ધરીશ નવ રૂપાતણો;

મોંઘામાં મોંઘો તું ધરજે, સાચા સોનાકેરો અણ્યો. કટિ. ૧

કટિએ કંદારો પહેરી યેસજે ભાઈ;

ગુરુ સુવર્ણ રૂપતાણી સમજી કમાઈ.

કટિ૦ ૨

એક ભાગ તેના વાંકો રાખે;

જે ન દેખે એવાને તું એ દાખે.

કટિ૦ ૩

ઢબૂડીશ નવ ઘોતિયામાં એને;

દખાડજે તું તો જોને તેને.

કટિ૦ ૪

કરાવજે કારીગિરી અપરમપારી;

ફૂદડિયો મૂકાવજે તે પર ભારી.

કટિ૦ ૫

લટકાવજે કુંચિયો ઘણી તેણે;

રાખજે એક ગુરુકેરી કુંચી એણે.

કટિ૦ ૬

લાંબી કુંચિયો રાખજે તેમાં;

વાગે તો પીડા ન માનીશ એમાં.

કટિ૦ ૭

ઝીણામાં ઝીણી સાંકળી કરાવી;

તેમાં રાખજે કુંચિયો ભરાવી.

કટિ૦ ૮

એમ કટિનો કંદારો થાશે;

ગુરુ સુવર્ણના ઘાટ તું ગાશે.

કટિ૦ ૯

ધીર તરી જઈશ ત્યારે તું ભાઈ;

આંટી પાડી એને રાખજે સા'ઈ.

કટિ૦ ૧૦

૩ વાંકો રાખે—વાંકી રીતે પહેરજે. ૪ ઢબૂડીશ—ઢાંકીશ. ૭ વાગે તો ઇ—( કેમકે હોંસનાં ઘરેણાંની પીડા બીજા લોકો મનથી માનતા નથી, તેમ તારે પણ કરવું ). ૧૦ આંટી પાડી ઇ—અર્થાત્ ગુરુનો બોધ જવા દેઈશ નહિ.

પદ ૧૬ શ્રું.

પહેરને ઇશકકેરી રે, અંગુઠિયો પાચે;	
તે પણ સોનાની તું કરને, પછે ધરને કાચે. ટેક.	૧
પૂછે કોઈ તને આવી એવું;	
આ અંગુઠિયોતાણું ધર્તીંગ છે કેવું. પહેરને૦	૨
એ તો નારીઓ પહેરે તું શે પહેરે?	
ત્યારે તું બોલને ઘાંટે ઘેરે. પહેરને૦	૩
મારા ગુરૂપ સુવર્ણની અંગુઠી;	
એ મેં પહેરી આંબોઘ કરવાને બૂઠી! પહેરને૦	૪
બીજું કારણ નથી કંઈ એમાં;	
નથી ખોટું બોલ્યા તણો કર તો તેમાં. પહેરને૦	૫
એમ અલંકાર અંગે ધરને;	
બાકી રાખીશ નવ અભરે ભરને. પહેરને૦	૬
ભાટ ભૂપ થવું હોય ને તારે;	
તો તો તું પગ વિષે તોડો ધારે. પહેરને૦	૭
કહેને ટેકના તોડો મેં પહેર્યો;	
હિલામાંહી જને જશે તે હેર્યો. પહેરને૦	૮
એ તોડા વિના તો મારે નવ ચાલે;	
વાંકો ચાલને જ્યમ જીવતી લાલે. પહેરને૦	૯
ધીર ધાણી રીઝી ત્યારે જશે;	
ગુરૂગમથી સહુ સારું થાશે. પહેરને૦	૧૦

૪ એ મેં ઇ—પુરૂષો અંગૂઠીઓ પહેરે ત્યારે જેવાં બાહાનાં કાઢે છે. તેવાં તું કાઢને ( અંગૂઠી વગેરે ધરેણું પહેરનારની હાસી કરી છે ).

૫ અલંકાર પહેરવાની હોંસથી લોકો જૂઠું પણ બોલે છે તે કહે છે : નથી ઇ.

## ચુદ ૧૭ ચું.

દાગીના જે જે ધરવા રે, તે તો સહુ મનમોજે;	
ત્યારે તો તું તેવા ધરજે, હું તો કહું છું રોજે. ટેક. ૧	
જડ પદાર્થના તું તો દાગીના ઘાલે;	
મોંઘો મોંઘો છું કહીને મા'લે.	દાગીના૦ ૨
ત્યારે ચેતન ગુરૂપના તું ઘડાવે;	
જેથી તને કૂલતાં તો ઘણું ફાવે.	દાગીના૦ ૩
જડના ઘાલતાં તને તે ફૂળાવે;	
ગુરૂપ દાગીનાકેરે આવે ભાવે.	દાગીના૦ ૪
તો તું તરીજાયે નિશ્ચે તનથી;	
મેં સાચેસાચું કહ્યું મોટા મનથી.	દાગીના૦ ૫
જ્યાં ત્યાં મનસા તારી પૂરી થાશે;	
પહેરે ગુરૂદાગીના તે ન વ'વાશે.	દાગીના૦ ૬
પરમાનંદ ભક્તિ તે તો પામે;	
અવળચંડી શક્તિ સર્વે શામે.	દાગીના૦ ૭
ધન્ય ગુરૂદેવ ધન્ય બુદ્ધિવાળા;	
એવા ભાવની જપજે તું માળા.	દાગીના૦ ૮
તરીજઈશ તેણે તું નિરધારા;	
માઠા કોઈ દિન નહિ આવે મારા.	દાગીના૦ ૯
ધીર ધણી તારી વાહારે ધાશે;	
તારું આખ્યું પછે તે તો ખાશે !	દાગીના૦ ૧૦

## ચુદ ૧૮ ચું.

ગુણલા પછે ગાવા રે, સાજ સુવર્ણનો સજ;



ગુરુદેવકેરે પાચે નમવું, પછે પૂર્ણ પ્રેમે ભજી. ટેક.	૧
તમે તો ગુરુદેવ છો શંકર જેવા;	
તમારી ન થાય હુંથી પૂરેપૂરી સેવા.	ગુણલા ૦ ૨
તમે થાઓ પ્રસન્ન જેણી વાર;	
હિતારી દા પલકમાં ધારો તો પાર.	ગુણલા ૦ ૩
તમે તો જૂઠું ધારો જ્યારે ચિત્તે;	
ત્યારે વાત વસમી થાયે વિત્તે.	ગુણલા ૦ ૪
કરી નાઓ પલકમાં સંહાર;	
ગુરુદેવ તમારો ભારે છે ભાર.	ગુણલા ૦ ૫
જ્યાં તમે થાઓ પ્રસન્ન જેણી ઘડી;	
તેને તો જવાહીરની જુકિત જડી.	ગુણલા ૦ ૬
અરપો મન માન્યા સહુ ભોગ;	
હંરી દ્યો અંગોઅંગના તમે રોગ.	ગુણલા ૦ ૭
શાપ મોટામાં મોટો થયો હોય;	
જેને નવ ટાળી શકતું કોય.	ગુણલા ૦ ૮
તે તમે ગુરુ ટાળો પલકની માંય;	
ઘણા બૂડતાની ઝાલી તમે બાંય.	ગુણલા ૦ ૯
ધીર ગુરુ મહાદેવના રૂપ;	
ભજન ભાવે કરું ભૂમિના ભૂપ!	ગુણલા ૦ ૧૦

### પદ ૧૯ મું.

ગુરુદેવ દયાળ રે, તમે વિભજી જેવા;  
રૂપ ઘણાં ઘણાં તમે ધારી, અરપો મીઠા મેવા. ટેક. ૧

ગમે તેણે ગમે તેણું કારજ કર્યું;	
તે તો તમે જાણવું પલકમાં હર્યું.	ગુરુદેવ૦ ૨
છળબેદ પ્રપંચ કર્યા અનેક;	
ગયા હોય વીસરી વઠેલા વિવેક.	ગુરુદેવ૦ ૩
રાક્ષસ જેવા થયા હોય રાગી;	
નવ જોતા હોય જૂઠી જુક્તિઓ જાગી.	ગુરુદેવ૦ ૪
તેને તમે જગાડો પેરે પેરે;	
રમાડો મનાવો ખોલાવી ઘેરે.	ગુરુદેવ૦ ૫
નવ માને જ્યારે તે તમારું;	
ત્યારે તમે લગાડો તેને અતિ સારું.	ગુરુદેવ૦ ૬
કરો તેના ઘરનું તમે કારભારું;	
તોય તેને લાગે નહિ જ્યારે સારું.	ગુરુદેવ૦ ૭
ત્યાર પછે ઘો તમે તેને દંડ;	
નાખે પૂરો કરી અસ્ત્ર તમારાં પ્રચંડ.	ગુરુદેવ૦ ૮
એવા વિષણુ સ્વરૂપી નમું ગુરુદેવ;	
નથી સાચો શિષ્ય કે સાધુ સેવ.	ગુરુદેવ૦ ૯
ધીર તમારી ભક્તિ ધ્યાને ધરીશ;	
મારાથી સેવા ચાકરી થશે તે કરીશ.	ગુરુદેવ૦ ૧૦

## ૫૬ ૨૦ શ્લોક.

ગુરુ પ્રભા જેવા રે, ઘાટ ઘડે ઘણા ઘણા;  
નવરા એ તો નવ રહેતા, જેના કર્મમાં શી માણા માણા. ટેક. ૧

૭ કરો ૬૦—વિષણુએ પાંડવોના ઘરનું કારભારું કર્યું હતું તેમ.  
૮ પૂરો કરી નાખે—નાશ કરે.

૧ “ ગુરુર્બ્રહ્મા ગુરુર્વિષ્ણુર્ગુરુદેવો મહેશ્વર:” એવા પ્રાચીન વચન પ્રમાણે

તેત્રીશ કોટિ દેવ ઉપજવો;	
છસઠ્ય કોટિ અસુર નિપજવો.	ગુરુ ૨
અપ્સરાઓ ગંધર્વ કરો અનંત;	
વળી પશુ પંખી જોરાળા જાંત.	ગુરુ ૩
સંખ્યા વિના કરો માનવ તમે;	
થતી અનીતિ જોઈ તમને ન ગમે.	ગુરુ ૪
ત્યારે એક મુખે વદા એક વેદ;	
પાછો ભારે કરો તમે તેના ભેદ.	ગુરુ ૫
એકના ચાર વેદ કરો નિર્વાણ;	
તેનું ચારે મુખે વદી કરો પ્રમાણ.	ગુરુ ૬
સહુ શિષ્યને ભણાવો વેદ તે સાર;	
પછે જોઈ શિષ્ય કરો તારોતાર.	ગુરુ ૭
પછે હોય સારો તેને સોંપો કાર્ય;	
થાય પાછો કદી તે તો અનાર્થ.	ગુરુ ૮
ત્યારે આર્ય શોધો તમે કંઈક ગુરુ;	
કહો આર્ય દેખી અલ્યા શે ગુરુ ?	ગુરુ ૯
ધીર પછે તમે તારો તેને તરત;	
એક માત્ર શાંતિ રાખવાની કરો સરત.	ગુરુ ૧૦

### ૫૬ ૨૧ મું.

જુએ જ્યારે ગુરુદેવને રે, ત્યારે કરે સાચા શિષ્ય શુંય;

ગુરુને બ્રહ્મા દેવ માનીને બ્રહ્માનું કાર્ય ગુરુથી થાયછે એમ વર્ણે છે: ગુરુ ૬૦  
આખા વિશ્વની પોતાની સાથે એક રૂપતા માનનાર ગુરુને બ્રહ્મા રૂપે વર્ણવવા  
એ વિરહ નથી.

૭ તારોતાર—છૂટા છૂટા. ૮ અનાર્થ—અધર્મી. ૯ આર્ય—ધર્મશીલ.  
૧૦ સરત—કબૂલાત.

તે તો વર્ણન કરી સર્વે, આજ કહું છું હુંય. ટેક. ૧	
ખટ ઘડી રાતે ગુરુ ઊઠે;	
ઊઠ તેના પહેલો શિષ્ય, નવ પૂઠે. જુએ૦ ૨	
એમ વહેલો ઊડી કરે સહુ સાહિત્ય;	
જ્યારે ગુરુ ઊઠે ત્યારે ધ્રુવે પ્રીત. જુએ૦ ૩	
પ્રેમીજન થઇ કરતો પ્રણામ;	
દંડની પેરે દંડવત મહાધામ. જુએ૦ ૪	
પડી રહે પાદમાં ધરી ભાવ;	
શિરસાષ્ટાંગ કરતો સાવ. જુએ૦ ૫	
તેન ઊઠાડે ગુરુદેવ જ્યારે;	
તે તો ઊડી બેઠા થાય ત્યારે. જુએ૦ ૬	
પછે આજ્ઞા કરે ગુરુ જેવી;	
આરંભે સર્વ સેવા શિષ્ય તેવી. જુએ૦ ૭	
જે જે મનમાં ધારે ગુરુદેવ;	
તે તે શિષ્ય આણી આપે તતખેવ. જુએ૦ ૮	
મન ચિંતવ્યાં કરે નિત્ય કામ;	
તેણે રાજી રાજી રહેતા મહાધામ. જુએ૦ ૯	
ધીર ધાણીને રીઝાવે એમ;	
સાચો શિષ્ય મનાયે તેમ. જુએ૦ ૧૦	

### પદ ૨૨ મું.

જ્યારે જ્યારે ઊઠે રે, ગુરુદેવ તો ગરવા;	
ત્યારે ત્યારે શિષ્યે, ત્યાં દંડવત કરવા. ટેક. ૧	
દિવસમાં ઊઠે જો સૌ વાર;	
તો તેટલા દંડવત કરવા સાર. જ્યારે૦ ૨	
કચવાવું નહિ મનમાંય;	

- આખર સા'વાના છે ગુરુ બાંધ. જ્યારે૦ ૩  
 શ્રમ વિના કશું નવ લાધે;  
 કુલ્લક અર્થ પાણુ શ્રમથી સાધે. જ્યારે૦ ૪  
 પરમાર્થમાં હોય કેટલી પીડા;  
 વિચાર કરો તેની અદ્ભુત કીડા. જ્યારે૦ ૫  
 શિષ્ય સાચાની પરીક્ષા કરવા;  
 અભ્યંતરમાં જ્ઞાન સભર ભરવા. જ્યારે૦ ૬  
 પરીક્ષાકેશ કરી જુએ પ્રમાણુ;  
 ટકી રહે સાચો શિષ્ય જાણુ. જ્યારે૦ ૭  
 અવગુણિયા અતિશે અકુળાય;  
 કર્મહીણા હોય તે તો કૂટાય. જ્યારે૦ ૮  
 શ્રમ કરેલો મહુ જોળે જાય;  
 ખત્તા પેટ ભરીને ખાય. જ્યારે૦ ૯  
 રહે ચોરાશીની ફેરી ફરવી;  
 ધીર રહેતી ત્રિવેણી તરવી ! જ્યારે૦ ૧૦

### ૫૬ ૨૩ મું.

- મનમાં હોય જેવો ભાવ રે, તેવો તનથી કરવો પ્રમાણુ;  
 મન તનનું એકત્વ કરીને, થાવું રે સુજાણુ. ટેક. ૧  
 જો મનમાં ગુરુજને ગરવા માન્યા;

૪ કુલ્લક—હલકો. ૬ અભ્યંતરમાં—અર્થાત મનમાં. ૧૦ ત્રિવેણી  
 —ત્રણ ત્રણના સમૂહ રૂપી ત્રિવેણી. જેવા કે સત્વ, રજસ્ તમસ;  
 સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ; જન્મ, જીવિત, મરણ; જાગૃત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ.  
 અથવા ઇડા, પિંગળા, સુષુમ્ણા; એ ત્રણ નાડિયાનું સમાગમસ્થાન.  
 અર્થાત શ્વાસોચ્છ્વાસ જીતવાનો પાછો આક્રી રહે છે !

સુભદ્રાતી સાહિત્ય પરિષદ દ્વારા  
 અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૬.

તો તો જોઈએ મનથકી તેને પિછાન્યા.	મનમાં ૦	૨
ગુરુ વિષે સારું સારું મન ધારે;		
તેણું તન પાસે કરાવવું તારે.	મનમાં ૦	૩
મન ગુરુને ચંદને ચરચે જ્યારે;		
તનવડે ગુરુને ચરચવા ત્યારે.	મનમાં ૦	૪
મન જમાડે નૈવેદ્ય ગુરુને મોજે;		
ત્યારે તનવડે તારે જમાડવા રોજે.	મનમાં ૦	૫
મન માતંગે બેસાડે ગુરુદેવ;		
ત્યારે તેવી તારે તનવડે કરવી સેવ.	મનમાં ૦	૬
એમ મનતનનો કરી મેળાપ;		
જપવો એક ગુરુદેવકરો જપ.	મનમાં ૦	૭
સાચા શિષ્યનો છે એ ધર્મ;		
મુક્તિપદ પામતા તે પર્મ.	મનમાં ૦	૮
ગુરુ વિષે દઢ ભક્તિ ધારે;		
મરવું અવતરવું ન તેને ક્યારે.	મનમાં ૦	૯
ધીર સદ્ગુરુની પ્રીતિ થાય;		
આપોઆપે તેને સર્વ લહેવાય.	મનમાં ૦	૧૦

### શુદ્ધ ૨૪ મું.

જ્યારે ગુરુદેવ પાસે બેસે રે, ત્યારે કરે શિષ્ય આવું;		
તે તો સર્વને કાળે હું આજ, કહેતો કહેતો આવું. ટેક.		૧
ગુરુદેવ બેઠા હોયે સિંહાસન;		
ત્યારે પોતે સામો બેસે થઈ પાવન.	જ્યારે ૦	૨
બે હસ્ત જોડી બેસે જાણ;		

શુદ્ધ મૂર્તિ દીસે નિર્વાણ.	ન્યારે૦	૩
લક્ષ ગુરુદેવનું લગાડી રહે;		
અંતરમાં ગુરુ ગુરુ કહે.	ન્યારે૦	૪
એવે કંઈ આજ્ઞા કરે ગુરુદેવ;		
કે વહેલો ઊઠી સેવે તતઁએવ.	ન્યારે૦	૫
રજ વાર ન લગાડે ભાઈ;		
જાણી સાચા ગુરુની જેણે સમાધ.	ન્યારે૦	૬
નામ માત્રે તરવાનું લહ્યું;		
જાણે ગુરુવચનથી બાકી ન રહ્યું.	ન્યારે૦	૭
પાળવું ગુરુનું વચન પ્રમાણ;		
ન પાળ્યામાં મોટેરી છે હાણ.	ન્યારે૦	૮
ગુરુ કહે તે સહુ કરવું મારે;		
એવું સાચો શિષ્ય તો ઉરમાં ધારે.	ન્યારે૦	૯
ધીર ભવસાગર તરી જાય તેહ;		
ધીરો હીરો થઈ રહે નિઃસંદેહ.	ન્યારે૦	૧૦

### પદ ૨૪ મું.

સાચો સેવક હોય જેવો રે, તેવો સાચો શિષ્ય નિરવાણ;		
સેવકને આજ્ઞા સ્વામી કરે, તે પાળવા કરી પ્રમાણ. ટેક. ૧		
ગમે તેવી આજ્ઞા સ્વામી કરતો;		
સાચો સેવક તે શિરપર ધરતો.	સાચો૦	૨
ભલે પરા થાય પિંડથી પ્રાણ;		
કે ભલે હોય હડહડતી માંહી હાણ.	સાચો૦	૩
ખરા સેવક થવું હોય જેને;		
સ્વામીઆજ્ઞા પાળવી જોઈએ તે	સાચો	૪

તેમ ખરા શિષ્ય થવું હોય જ્યારે;		
ગુરુગમ પાળવી જોઈએ ત્યારે.	સાચો ૦	૫
ગુરુ દિવસને કહે કદી રાત;		
હા ખરી વાત કહેવી પ્રખ્યાત.	સાચો ૦	૬
અવળામાં અવળી વાત અડાડે;		
સીધામાં સીધાનું કૂડું પાડે.	સાચો ૦	૭
સર્વે સાંખી રહે શિષ્ય જ્યારે;		
તે ભવસાગર તરી જાય ત્યારે.	સાચો ૦	૮
છે શિર સાટાની ગુરુભક્તિ;		
અજમાવે સાચા શિષ્ય એમ શક્તિ.	સાચો ૦	૯
ધીર ધરણીમાં થાય પ્રખ્યાતા;		
કરંદા કરંદા ધરંદા થાય દાતા.	સાચો ૦	૧૦

## ૫૬ રક મું.

સંજો રહેવું સાંધની રે, રાત દિવસ રળિયાત;		
સંગથકી નવ છૂટતા, તેહ શિષ્ય પ્રખ્યાત. ટેક. ૧		
ગુરુજી વનમાં જાય જ્યારે;		
શિષ્ય પૂઠે પૂઠે જાય ત્યારે.	સંજો ૦	૨
ગુરુજી ખેસે ધ્યાન દબાવી;		
સામા શિષ્યે ખેસવું આવી.	સંજો ૦	૩
ગુરુજી ગોવિંદ ભજે જોણી વાર;		
શિષ્ય ભજવા ત્યારે નિરધાર.	સંજો ૦	૪
ગુરુ જે જે કારણ કરે;		

૬ ગુરુ સાથે વાદ ન કરવો તે દૃષ્ટાંતથી બનાવેછે: ગુરુ દિવસને ૬.  
 ૧૦ કરંદા ૬૦—તે શિષ્ય કરનાર, કરનાર, ધરનાર અને દાતા થાય.  
 —એશ્વર્યવાળો થાય.



તે કરવા શિષ્ય અંતર ધરે.	સંગે૦	૫
ગુરુ કરેલું ધારે ન કરાય;		
ત્યારે કર જોડી સુખી શિષ્ય થાય.	સંગે૦	૬
કરે તે કરવાનો કરવો યત્ન;		
દહકેરો કરવો નવ જતન.	સંગે૦	૭
શિર સાટે આચરવું સર્વ;		
સારા માઠાનો તબવો ગર્વ.	સંગે૦	૮
કોની પેઠે કરવું તારે ભાધ;		
એ સર્વ જાણાવું સુખદાઇ.	સંગે૦	૯
ધીર ચિત્તમાં ચેતી જાને;		
જીવિતમાં સાચો શિષ્ય કહેવાજે.	સંગે૦	૧૦

### પદ ૨૭ મું.

વેદમાં કહીછે વા'લે રે, શિષ્ય ગુરુકેરી ચાલ;		
સાચા શિષ્ય થવું હોય જોણે, તેણે ગ્રહણ કરવી તતકાળ. ટેક. ૧		
એક સ્વભાવના બે મિત્ર હોય;		
હમ્મરમાં પણ સરખા સોય.	વેદમાં૦	૨
ધન માનમાં હોયે સમાન;		
નીતિ રીતિમાં ને ગુણવાન.	વેદમાં૦	૩
તે એક આચરે તેવું બીજે કરે;		
એક વિષ ધરે તો બીજે ધરે.	વેદમાં૦	૪
એક પાણી પીએ તો બીજે પીએ;		

૬ ગુરુ કરેલું ધન—ગુરુ જે કરે તેવું કાંઈ કરવાતું શિષ્ય ધારે, અને તે ન કરાય ત્યારે ગુરુની પાસે કર જોડી શિષ્ય સુખી થાય—તેમની પાસે નિર્માન થઈ રહે.

એક દાન દિયે તો બીજા દિયે.	વેદમાં૦	૫
એક રમે કામનીશુ જો રંગે;		
તો રાખે બીજા પોતાની સંગે.	વેદમાં૦	૬
એમ એકમેક મળી કરે સર્વ;		
જેણે તજી દીધેલા મનના ગર્વ.	વેદમાં૦	૭
પૂર્ણ પ્રેમ મિત્રો ધરે ખેય;		
સાચા શિષ્યે કરવું સહુ તેય.	વેદમાં૦	૮
જેવું આચરે ગુરુદેવ ગૂઢ;		
તેવું કરવા શિષ્યે થવું આરૂઢ.	વેદમાં૦	૯
ધીર એવું કરતા શિષ્ય સહુ તરે;		
ખે મિત્રનું મનમાં સહુ ધરે.	વેદમાં૦	૧૦

## ૫૬ ૨૮ મું.

મસ્તાના મનને બાંધી રે, ગુરુને સ્વરણે ધરવું;		
તૂટી જવાનું જે છે, તે તન નિવેદન કરવું. ટેક. ૧		
ધન જે કમાયા મહામહાયદને;		
જેને રાખ્યું જાળવી જાળવી જદને. મસ્તાના૦	૨	
તે અર્પણ કરતાં ન કરવી વાર;		
પછે જોવું ઘર ભણી નિરધાર. મસ્તાના૦	૩	
તે ઘર અર્પણ ગુરુને કરવું;		
સર્વસ્વ આરપી દેતાં નવ 'ડરવું. મસ્તાના૦	૪	
ગુરુ ગ્રેવાના નથી લગાર;		
તેના સદ્ઉપયોગ થાશે નિરધાર. મસ્તાના૦	૫	
સર્વસ્વ જાવાનું ધરવું ચિત્તે;		

વળુંધાઇ રહેવું નવ વિતે.	મસ્તાનાં ૬
પછે કરવો આત્મા અર્પણ;	
કને રાખવો નહિ એક કણ.	મસ્તાનાં ૭
એવી ભક્તિ સાધે શિષ્ય જ્યારે;	
તરી જાય તે તો કહું ત્યારે.	મસ્તાનાં ૮
અખંડાનંદ પામે અવિનાશી;	
જગત કરે નવ જેની હાંશી.	મસ્તાનાં ૯
ધીર ધણીને ભેટે ધીમંત;	
થઇ રહે ભવોભવમાં તે શ્રીમંત.	મસ્તાનાં ૧૦

### ૫૬ ૨૯ મું.

એટલું કરે તોયે રે, બાકી એક તો રહેતું;	
તે વર્ણવી હું દાખું છું, બાકી રહ્યું કેતું. ટેક.	૧
પ્રેમમસ્તાના તો તારે થાવું;	
રંગમાં રોળાઇ રંગાઇ જાવું.	એટલું ૦ ૨
અલમસ્ત થવું મતબાલા;	
ગુરૂ પ્રેમની જપવી માળા.	એટલું ૦ ૩
ગુરૂ પ્રેમી જનમાં તારે ખપવું;	
નિશદ્દિન નામ પ્રેમથી જપવું.	એટલું ૦ ૪
પ્રેમી કહે તને સહુ કોઇ;	
તેવી બુક્તિએ રહેવું જોઇ.	એટલું ૦ ૫
પ્રેમ પ્રેમ અખંડ પ્રેમ ભાસે;	
ત્યારે ત્રિવિધિના ત્રાસ ત્રાસે.	એટલું ૦ ૬
રોમે રોમ જપે પ્રેમ રંગે;	

ઝટ ચઢી જવું પ્રેમને જંગે.	ઐટલું ૦	૭
ગુરુના પ્રેમ ધરવો પૂરો.		
ધન્ય શિષ્ય કહેવાય એમાં શૂરો.	ઐટલું ૦	૮
અમરવર ગુરુવરને વરવો;		
ખીજો ઉચ્ચાર એક ન કરવો.	ઐટલું ૦	૯
ધીર ધણી એવો જો ધારે;		
તે તો તને ભવજળ પલકમાં તારે.	ઐટલું ૦	૧૦

## ૫૬ ૩૦ મું.

ગુરુ પ્રેમ ભક્તિ રે, કરીશ તું તો જ્યારે;		
તરી જઇશ તું તો નિશ્ચે ત્યારે.	ટૅક.	૧
પ્રેમ ભક્તિ કરી જોણે ધાધ;		
ભુજો ગોપીઓ કેવું કમાધ.	ગુરુ ૦	૨
જેજે વિદુરની સહુ વાતો;		
સુખડી મૂકી ભાણ જમ્યા આ તો.	ગુરુ ૦	૩
સુદામાના તાંદુળની સોધ;		
પાપ માત્ર નાખ્યાં જેનાં ઘોધ.	ગુરુ ૦	૪
એવા અનેક થયા પ્રેમી જન;		
જેના પર થયા હરિ પ્રસન્ન.	ગુરુ ૦	૫
એ ભક્તિએ ગુરુ થાય પ્રસન્ન;		
પછે શિષ્યભાવ હિપજે પાવન.	ગુરુ ૦	૬
ત્યારે તું ને હરિ નિકટ દખાડે;		
લાલકેરાં લક્ષણ લેખાડે.	ગુરુ ૦	૭
શૂન્યશિખરની વાત સમજાવે;		
પૂરા પ્રેમમાં તું ને પચાવે.	ગુરુ ૦	૮

ખૂડતો જોઇ તને તો બચાવે;  
 ધિંગડમલ સાથે ધિંગ મચાવે. ગુરૂ ૯  
 ધીરા હીરા કરે અમૂલ્ય;  
 કરે અમૃત ટાળીને વખ. ગુરૂ ૧૦

## યોગમાર્ગ.

### રાગ મેઘાડો.

યોગેશ્વર રૂપને રે, નમન કરું હું ભાવે;  
 મારા અંતરમાં રે, પ્રભુ ઉતરી આવે. ૧  
 જગાડે જીવાત્મા રે, યોગના મારગ કહેવા;  
 સાધુ સંતને સુલેભ રે, થાય લાભ તો લેવા. ૨  
 સાધુ સંત તો જાણે રે, તેમને અરથ શાના?  
 જ્ઞાસુનું કારજ રે, થશે તે કહેશે દાના. ૩  
 જ્યું મેં તો જાચું રે, તે બીજને દાણું;  
 ત્યારે જ્યું સાચું રે, જાણ્યું તેટલું ભાણું. ૪  
 નથી બીજે અર્થજ રે, ગર્થ નથી ગ્રહેવો;  
 યોગેશ્વર ભજવા રે, લાખેણી લા'વો લેવો. ૫  
 ભજન થાય ભવનું રે, જે યોગકેરા રાજ;

૯ ધિંગ મચાવે—રંગે રમાડે. ૧૦ કરે ૪૦—વખ ( વિષ ) રૂપ ટાળીને તને અમૃત રૂપ કરે.

૧ યોગેશ્વર રૂપને—પરમેશ્વરને. ઇશ્વરને યોગેશ્વર નામ આપેલું છે. જેમ, “યત્ર યોગેશ્વરઃ કૃષ્ણો”—ગીતા. ૨ જગાડે—મારા જીવાત્માને જાગૃત કરે.

- નમન કરું તેમને રે, ભાખું યોગની માઝા. ૬
- મોટામાં મોટું શાસ્ત્રજ રે, કશું નવ કહેવાયે;  
કિંચિત માત્ર ભાખું રે, લક્ષણ ને લહેવાયે. ૭
- ગુરને નમી પહેલો રે, યોગની યુક્તિ કહું;  
છે જાણવા જેવું રે, વહેતે પૂર હું તો વહું. ૮
- જેમાં હું અફળાયા રે, તે તો કહેવું મારે;  
યોગ મહામોટો રે, કંઈક વર્ણવું સારે. ૯
- ઘણાકેરાં મનડાં રે, યોગ પામવા ઇચ્છે;  
યોગની બારી છે અઘરી રે, સહેલી ધારીને વાંચે. ૧૦
- ઉઘાડું કંઈક બારી રે, જેથી જાણાશે સહુને;  
ઇચ્છા તો પૂરાશે રે, થઇ મન આવે બહુને. ૧૧
- જે દહ મનકેરાં રે, તેને તો સુલભ થાશે;  
બીજાં અફળાતાં રે, જોઈ થાકી જશે. ૧૨
- એમ પરમાર્થ ધારી રે, શ્રમ મારે કરવો;  
ગુર નમન કરું છું રે, ગર્થ દેને ગરવો. ૧૩

૬ ભવતું—શિવતું—પરમાત્માતું. માઝા મર્યાદા. ૭ લક્ષણધૃ—જેથી યોગના પારિભાષિક શબ્દોનાં લક્ષણ જાણાય. ૮ વહેતે પૂર ઇ—જેમ બીજા બધા યોગની વાતો કહેછે તેમ હું પણ શાસ્ત્ર ઉપરથી કહું છું. ૯ સારે—સાર રૂપે.

૧૦ પતંજલિ કહેછે કે “યોગસ્તુશ્ચિત્તવૃત્તિનિરોધઃ”—“મનની વૃત્તિઓને રોકવી તેતું નામ યોગ” પણ ગીતામાં કહે છે કે “મનોદુર્નિગ્રહંચલંતસ્યાહં નિગ્રહં મન્યે વાયોરિવ સુદુષ્કરમ્” મન અચળ અને કબજે ન રહે એવું છે. એ મનને કબજે રાખવાતું કામ તે, પવનને કબજે રાખવા જેવું અતિ દુષ્કર છે.” એમ છે માટે ધીરો કહે છે કે, ‘યોગની બારી છે અઘરી રે’ ઇ. ૧૩ ગર્થ—જ્ઞાન રૂપી.

યોગ માર્ગમાં પહેલું રે, હવે હું તો ભાખું;	
કિંચિત કહેવું મારે રે, તેમાં બાકી નહિ રાખું.	૧૪
આઠ અંગ યોગનાં રે, છે પહેલામાં પહેલાં;	
ધીરજ ધરી વાંચો રે, મનડાં કરશે ઘેટાં.	૧૫
છે યમ મહામોઠો રે, નિયમ તેથી ચઢતો;	
આસનની તો આશા રે, ધરતો તે પડતો.	૧૬
પ્રાણાયામ પૂરું રે, કરી બાણ્યું જોણ;	
કંઠક કર્યું તેણે રે, પગથિયું દીકું એણે.	૧૭
પ્રત્યાહાર પ્રચંડ છે રે, જો જો તમે વિચી રી;	
ધારણાની ધારણ રે, સહેલી કે નથી સારી.	૧૮
ધ્યાન પછે આવે રે, કેડામોરે ચાલી;	
સમાધિ તો છેલ્લી રે, આઠ તિથે મેં ભાળી.	૧૯
એના ભેદ બતાવું રે, સમજે શાણા મહુ;	
ધીરજ મન ધરજો રે, કેતી વાર એવું કહું.	૨૦
યમ દશ પ્રકારના રે, યોગી મુનિઓ ગણતા;	
તેના ભેદ હું ભાખું રે, દુસ્તર જેને ભણતા.	૨૧

૧૫ અષ્ટાંગ યોગ કહેવાય છે માટે પ્રથમ યોગનાં આઠ અંગનાં નામ ગણાવે છે; આઠ ઇં—યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા ધ્યાન, અને સમાધિ, એવાં યોગનાં આઠ અંગ છે, તે ૧૬ થી ૧૯ સુધીમાં ગણાવ્યાં છે.

૧૬ ધરતો તે પડતો—અર્થાત્ આસન સાધવું એ ઘણું કઠણ છે. ૨૦ ધીરજ ઇં—અર્થાત્ યોગ સિદ્ધિ મેળવવા ઇચ્છનારે ધણી ધીરજ રાખવી પડે છે, કેમકે એ કામ જેવું તેવું નથી.

૨૧ હવે યોગનું પહેલું અંગ જે યમ, તેના પ્રકાર ગણાવે છે: યમ ઇં. દુસ્તર—જેની પાર પડી શકાય નહિ એવા—આદિથી અંત સુધી સાચવવા કઠણ.

- અહિંસા એક ભેદ છે રે, એના અરથ કહું છું;  
મનવડે દોષજ રે, ન કરે તે સુખી લહું છું. ૨૨
- વચનવડે કર્મને રે, જે નવ લાવે જરી;  
ઘાત નવ કરવી રે, દેહથકી દુઃખ ધરી. ૨૩
- સ્વરૂપ એ અહિંસા રે, સારરૂપે મેં લાખ્યું;  
વળી કહું આગળ રે, જે યોગ ગ્રંથે દાખ્યું. ૨૪
- સત્ય પર પ્રીતિ રે, રાખવી તો સોઘએ;  
પ્રક્ષેષે સત્યજ રે, જગત મિથ્યા જોધએ. ૨૫
- હરિશ્ચંદ્ર જેવા રે, સાચા ખોલા થઈએ;  
એ સ્વરૂપ છે સત્યનું રે, સંરાય થાતા ખોઈએ. ૨૬
- અસ્તેય એવું નામજ રે, હવે સાંભળો કાને;  
કરે બે ભેદ તેના રે, જોગી મુનિ સહુ માને. ૨૭
- એક તો અંગકેરી રે, ચોરી સહુ કોઈ કહેતા;  
બીજી મનની તો ચોરી રે, લક્ષણ કોઈ નવ લહેતા. ૨૮
- પ્રક્ષયર્થ તો પાળવું રે, યોગમાર્ગે જેને જવું;  
પ્રક્ષયર્થ સમજવું રે, એમાં તો કાંઈ નથી નવું. ૨૯

૨૨ ચમતો પેહેલો પ્રકાર: અહિંસા—મન, વચન અને કર્મ કરીને હિંસા ( પ્રાણીનો ઘાત ) ન કરવો તે. હિંસા કરનારનું મન હિંસા રૂપી અપરાધને લીધે વ્યગ્ર થાય છે તેથી યોગમાં સ્થિરતા મેળવવાને યોગ્ય થતું નથી. જે જે મનુષ્ય અપરાધ કરે છે તેનું તેનું મન સદૈવ સ્થિર રહેતું નથી અને યોગમાં તો મનને સ્થિર કરવું એજ કર્તવ્ય છે માટે મનની સ્થિરતાનો ભંગ કરનારા અહિંસાદિક દોષોનો ત્યાગ કરવાનો એમાં કહેલો છે. ૨૫ ચમતો બીજો પ્રકાર: સત્ય.

૨૭ ત્રીજો પ્રકાર: અસ્તેય—ચોરી ન કરવી તે; કાયિક અને માનસિક બે પ્રકારની ચોરી તબવી, તે અસ્તેય. ( સ્તેય—ચોરી ). ૨૯ ચોથો પ્રકાર: પ્રક્ષયર્થ.



કામ આઠ પ્રકારનો રે, જીતશો ભાઇ જ્યારે;	
બ્રહ્મચારી તો કહેવાશો રે, વઢેલાને કોણ વારે.	૩૦
આઠ પ્રકારનાં રે, મૈથુન જે માન્યાં;	
એ પણ છે એમાં રે, મારે રાખવાં છાનાં.	૩૧
પણ કહેવું તે કહું છું રે, આઠ પ્રકાર મૈથુનતણા;	
તેને જે કો જિત્યા રે, તે તો બ્રહ્મચારી બણ્યા.	૩૨
બાકી ઘણા ભટકે રે; યોગ તેને લાધે નહિ;	
યોગનો અર્થ બીજો રે, તે તો તેને સાધે સહી.	૩૩
હવે ક્ષમા હું કહું છું રે, ધરાય તો ધરશો;	
જ્ઞાની નહિ તોયજ રે, એ ધરેથી તરશો.	૩૪
વસિષ્ઠના માર્યા રે, સો પુત્ર વિશ્વામિત્રે;	
ક્ષમા નવ છોડી રે, વાત બની વિચિત્રે.	૩૫
ઘણું ઘણું દુઃખ દીધું રે, તોયે ટેક નવ છોડ્યો;	
ધન્ય ક્ષમાધારક રે, વખોડ્યો તે વખોડ્યો !	૩૬

૩૦ કામ ૪૦—( ૩૧ માની ટીકા જુઓ ). ૩૧ મૈથુનના આઠ પ્રકાર કહેલા છે કે,—“ શ્રવણં કીર્તનં કેલિઃ પ્રેક્ષણં ગુહ્યભાષણમ્ । સંકલ્પો-ધ્યવસાયશ્ચક્રિયાનિર્વૃત્તિરેવચ । । એતન્મૈથુનમષ્ટાંગમ્ ” પ્રવદન્તિ મનીષિણઃ । વિપરીતં બ્રહ્મચર્યમેતદેવાદ્યલક્ષણમ્ ॥ ” “ સ્ત્રીસંબંધી વાતનું શ્રવણ કરવું, તેનું કીર્તન કરવું, તેની સાથે રમત રમવી, તેને જોવી, તેની સાથે એકાંતમાં વાતચિત કરવી, તેના સંબંધી મનમાં સંકલ્પ કરવા, તેને મળવાનો નિશ્ચય કરવો, તેની સાથે કર્મ કરવું, એ આઠ પ્રકારનું મૈથુન પાંડિત લોકો કહેછે. અને એજ-આઠ વાનાનો ત્યાગ કરવો તે આઠ પ્રકારનું બ્રહ્મચર્ય કહેવાય છે. આઠ પ્રકારના કામનો પણ એમાંજ સમાવેશ થાય છે. છાનાં રાખવાં—તજવાં.

૩૩ યોગનો અર્થ ૪૦—યોગનો બીજો અર્થ ( સ્ત્રીયોગ કે સંસારયોગ ) તે તો સાધે ૩૪ પાંચમો પ્રકારઃ ક્ષમા.

૩૬ વખોડ્યો — ( વિશ્વામિત્રને ). વિશ્વામિત્રને વસિષ્ઠે બ્રહ્મર્ષિ ન કહ્યો માટે તેણે વસિષ્ઠના સો પુત્ર માર્યા છતાં વસિષ્ઠે ક્ષમા છોડી-

- ન ખોલિયે મુખથી રે, તોય દુષ્ટજન આવી;  
 ગાળો ઘણી દેતા રે, સમજવું ત્યારે ભાવિ. ૩૭  
 મનમાં ન પસ્તાવું રે, કહેવું થાઓ ભલું તારું;  
 એમ જીતવું મનહું રે, સમજવું સહુ સારું. ૩૮  
 પર્વત જેમ ધારે રે, વૃષ્ટિનાં છુંદ પડ્યાં;  
 તેમ માહું ધારવું રે, ન જાણવું અંગે અડ્યાં. ૩૯  
 ધૃતિ ધરવી પૂરી રે, અધૂરીએ નવ ચાલે;  
 માર્ગે જવાય ત્યારે રે, વિકટ વાટ તે ભાળે. ૪૦  
 યોગ મારગે જતાં રે, ભૂત આવશે સામાં;  
 ગણવાં તેને ગાંડાં રે, આવાં ઘણાં નકામાં. ૪૧  
 દૈત્ય કંઈક દેખશે રે, ધીરજ ધરવી પડશે;  
 દહે દુઃખ થાશે રે, અવળું સહુ અડશે. ૪૨  
 ધીરજ ધારી મૂકજે રે, પગ ટકી રહેશે;  
 ધીરજ વિના સહુ જૂઠું રે, લક્ષણ એવું તો લહેશે. ૪૩  
 ભય મર્ણુકેરો રે, ધીરજ ધરચે ભાગે;  
 ધીરજ જો છોડે રે, યોગમાર્ગ તો ત્યાગે. ૪૪  
 નથી જમવા લાડુ રે, છે ધીરજનું ધન એ તો;  
 મળી જશે પલકમાં રે, ધીરજ ધર થઇ એતો. ૪૫  
 દયા કોને કહેવી રે, તે દઉં બતાવી;

નહિ અને તેને બ્રહ્મર્ષિ કહ્યો પણ નહિ. અર્થાત્ સત્ય અને ક્ષમા બન્ને જાળવ્યાં !

૩૯ માહું ધારવું—માઠાં વચન કે કર્મ પોતાના મન ઉપર કે અંગ ઉપર ધારણ કરી રાખવાં પણ ખીજવું નહિ. ૪૦ છદ્દો પ્રકારઃ ધૃતિ—ધીરજ.

- હૂળવું દયા દરિયે રે, ઉંડી આશા પતાવી. ૪૬
- જંતુમાત્ર જોટલાં રે, તેનાપર દયા ધરવી;
- સમભાવ રાખવો રે, ખોટી કરણી નવ કરવી. ૪૭
- મન વચ કર્મથી રે, કૂકું કોઘવું કરવું નહિ;
- વા'લોને વેરી રે, એવું કાંઈ ધરવું નહિ. ૪૮
- દયાળુ દુનિયામાં રે, કહેવડાવવું સારું;
- દયા હોય દિલમાં રે, તેને દયાળું ધારું. ૪૯
- આર્જવ હવે કેવી રે, સાંભળજો સરવે;
- પછે ચોગપથ જાજો રે, મિથ્યા ન આવશો ગરવે. ૫૦
- માખાણ જેવું રાખવું રે, કોમળ હૃદય જોઈએ;
- રાત દિવસ ખોલવું રે, કોમળતા તો નવ ખોઈએ. ૫૧
- ફૂલ જેવી કોમળ રે, દૃષ્ટિ સહુ પર ધરવી;
- સર્વનું થાય સારું રે, કોમળતા એવી કરવી. ૫૨
- કોમળ અંગ જોઈએ રે, મોહ પામે કામિની;
- કે પુરૂષ મોહ પામે રે, કોમળ જોઈ ભામિની. ૫૩
- એમ ઉભય લપટાયે રે, કોમળતા છે કેવી;
- આર્જવમાં કોમળતા રે, ધરવી જોવા જેવી. ૫૪
- તો તો પાર જવાય રે, નીકર અફળાવું પડે;
- ઠેઠ સુધી જઈને રે, આગળ જતાં એ તો અડે. ૫૫
- મિતાહાર રહ્યા પછી એકે રે, તેના સમજવો ટેક;
- સાત્વિકાન્ન ભોજન કરવું રે, જોઈ અન્ન કરવો વિવેક. ૫૬

૪૬ સાતમો પ્રકાર: દયા. ૪૭ સમભાવ—શત્રુમિત્રમાં સમાન યુદ્ધિવાળો.  
૫૦ આઠમો પ્રકાર: આર્જવ—નમ્રતા—સીધાપણું. ચોગપથ—યોગને  
માર્ગ.

૫૬ નવમો પ્રકાર: મિતાહાર—નિયમિત ભોજન. સાત્વિકાન્ન—એ  
વિષે ભગવદ્ગીતામાં કહે છે કે, “રસ્યાઃ સ્નિગ્ધાઃ સ્થિરા હૃદ્યા આહારાઃ સાત્વિક-

- તીખું ભોજન નવ કરવું રે, મીઠું ભોજન મારે;  
મળે એટલું ખાય રે, મરે તે ઘણો ભારે. ૫૭
- મળ્યું અન્ન જોટલું રે, તે જોવું નિરખી;  
દષ્ટિ ફેરવવી રે, પૂર્ણ જોવું પરખી. ૫૮
- પછે એથો ભાગ તેનો રે, ખાવા આશા કરવી;  
ધ્યાનમાં દઢ ભક્તિ રે, મિતાહારની ધરવી. ૫૯
- અંગ શૌચ ભાખું રે, જળ મૃત્તિકાએ કરવું;  
રાગાદિ દોષ ટાળીને રે, હૃદ નિર્મળ ધરવું. ૬૦
- રસ્તે નથી પડિયા રે, કે ઠામ દીઠો નથી;  
વળી કહું આગળ રે, કહેવાનું તે સહુ કથી. ૬૧
- નિયમ દશ પ્રકારના રે, વર્ણવી હું દાખું;  
યોગી થવું તે સાંભળો રે, નકામું ન હું ભાખું. ૬૨
- તનને કષ્ટવું રે, તપ તેને કહેછે;  
એ તો પહેલામાં પહેલું રે, આવી અહીંઆં રહેછે. ૬૩
- ખોલાશે ન કાંઈ રે, સાઈ કે નકાઈ;

પ્રિયઃ” “ રસવાળા, સિનગ્ધ, સ્થિર અને હૃદયને હિતકર એવા આહાર સાત્ત્વિકપુરુષોને પ્રિય હોય છે.” ૫૭ તીખું ઇ—તીખું વગેરે ભોજન કરવું નહિ કેમકે તે રાજસ્ છે. તે વિષે ગિતામાં કહે છે કે “કટુમ્લલવળાત્યુષ્ણતીક્ષ્ણરુક્ષાવિદાહિનઃ આહારગ્રજસ્યેષ્ટા દુઃસ્વશોકામયપ્રદાઃ” “તીખા, ખાટા, ખારા, અતિ ગરમ, તીક્ષ્ણ, રૂક્ષ, દાહકરનારા, એવા પદાર્થો જે દુઃખ, શોક, અને ગેગ કરનારા છે તે રજો ગુણવાળાને વાહાલા હોય છે.” ત્યારે મીઠું ભોજન ખાવું? તે કહે છે: મીઠું ઇ. કષ્ટવું ખાવું તેનું પરિમાણ કહે છે: મળે ઇ.

૬૦ દશમો પ્રકાર: શૌચ—પવિત્રતા. તે બે પ્રકારની: અંગતી અને મનની. રાગાદિ—પ્રીતિ, દ્રેપ, વગેરે.

૬૨ ત્રણે યોગના પીઠન અંગનિયમના દશ પ્રકાર કહેછે: નિયમ ઇ.

૬૩ ગેહુલો પ્રકાર: તપ.

મૌન ધરવું પડશે રે, લાગશે અતિ અકારું.	૬૪
સ્પર્શ પત્નીકેરો રે, જરા ન તુંથી થાશે;	
કે સ્પર્શ એવો બીજો રે, જ્યારે તુંથી તળશે.	૬૫
તેવું રૂપ તજવું રે, પડશે સહુ તારે;	
રસ ન લેવાશે રે, રસના થકી ક્યારે.	૬૬
જે ગંધ મુંઘી રાગ રે, આજ તમે તો થાઓ;	
તે ગંધને ગામડે રે, કદી પછે નવ જાઓ.	૬૭
જાઓ તો ન જીતો રે, ખરેખરું હું ભાખું;	
ચોગી જન કાળે રે, બાકી કંઈ નવ રાખું.	૬૮
ઈંદ્રિયો સર્વના રે, સ્વાદ તજવા પડશે;	
તપ તે કહેવાશે રે, ભૂલે તો તો ખડશે.	૬૯
સંતોષ તારે સાચો રે, ધરવો પડશે પૂરો;	
જે મળી આવ્યું રે, તેમાં થજે તું શરો.	૭૦
આટલું વધું જાણ્યું રે, એવું નહિ કરાશે;	
મન તો તારું ભમશે રે, ભ્રમિત ઘણું ઘણું થાશે.	૭૧
સંતોષ જો ધારીશ રે, તો તરીશ ભાઈ;	
અસંતોષી થાતાં રે, મરીશ તું તો કૂટાઈ.	૭૨
આસ્તિક થવું પડશે રે, નાસ્તિકપણું મૂકી;	
ન મનાય એવું રે, માનવું પડશે હુંકી.	૭૩
ગુરૂ કહેશે તુજને રે, તું તો ઇશ્વર રૂપે;	

૬૪ શ્રીઃઆદિક બાહારની ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ ને તપ. તેને વિસ્તારથી કહી બતાવે છે: બોલાશે ૪૦. ૬૬ તેવું—તેજ પ્રમાણે. ૭૦ બીજો પ્રકાર: સંતોષ.

૭૩ ત્રીજો પ્રકાર: આસ્તિક્ય. પરચેક છે, એવી બ્રહ્માને આસ્તિક્ય કે આસ્તિકપણું કહે છે. આસ્તિકપણાનું લક્ષણ કહે છે: ન મનાય ૪૦.

- વેદ એવું કહેછે રે, શાસ્ત્રાદિ જનક ભૂપે. ૭૪  
 ત્યારે એમ ન ધારીશ રે, આ તે સાચું કે જૂઠું;  
 ખરું માનવું પડશે રે, નીકર થાશે સહુ જૂઠું. ૭૫  
 વિશ્વાસ પૂરા રાખજે રે, અવિશ્વાસી થાતાં હારે;  
 ખરું ગુરુએ કહેલું રે, દઢ કરી માનવું મારે. ૭૬  
 પછે દાન તો દેવું રે, પડશે મોટું તારે;  
 કોઈ જીવિત તારું માગશે રે, કહે તું શું કરીશ ત્યારે !! ૭૭  
 વસ્ત્ર તેં પહેર્યું રે, કોઈ માગી લેશે;  
 ખાવાનું ભર્યું ભાણું રે, માગવાનું કોઈ કહેશે ! ૭૮  
 જળ મળ્યું ઘણું દિવસે રે, પીવા તું જઈશ જ્યારે;  
 કોક આવી માગશે રે, દેવું તો પડશે ત્યારે ! ૭૯  
 સારો કે નહારો રે, આવતાં નવ જોવાયે;  
 આપવું તો પડશે રે, હોવાનું તે હોવાયે ! ૮૦  
 સારાને દાન આપ્યું રે, તે વાપરશે સારે;  
 નહારાને આપ્યું રે, તે નહારું ભણે ધારે. ૮૧  
 તેનું તારે ન કાંઈ રે, કશી વિધિ લેવા દેવા;  
 છે ગૃહસ્થના ધર્મજ રે, માનવા તેણે મેવા. ૮૨  
 સુપાત્રને દાનજ રે, દેવું તે તો સારું;

૭૪ શાસ્ત્રાદિ ઇત્યં—શાસ્ત્ર વગેરેના જનક ( ઉત્પન્ન કરનારા ) એવા ભૂપે ( અર્થાત્ ઋષિઓ ) પણ, એમજ કહેલું છે.

૭૭ એથો પ્રદારઃ દાન. ૮૦ હોવાયે—થવાય. જેવા થવાનું હોય તેવા થવાય. અથવા જે થવાનું હોય તે થાય.

૮૨ છે ઇત્યં—સુપાત્રને દાન આપવું અને કુપાત્રને ન આપવું, એવા ધર્મ ગૃહસ્થના છે તેણે ભણે તેને મેવારૂપ માનવા, પણ તારે તો સુપાત્ર કુપાત્ર કાંઈ જોવું નહિ; કેમકે યોગધર્મ એવો છે.

- કુપાત્રને દાનજ રે, દેવાનું અતિ અકારું. ૮૩
- તે જોવાનું નથી તારે રે, તારે તો આપવું માગ્યું;  
તરવાનું જે ધારે રે, તેનું ચિત્ત આમાં અનુરાગ્યું. ૮૪
- બીજું દાન એક છે રે, ગાનકેરું ગરવું;  
મહાશ્રમે તેં મેળવ્યું રે, જાણ્યું જેથી તરવું. ૮૫
- તે માગવા કોઈ આવે રે, તેને દેવું પડશે;  
વગર શ્રમે તે લેશે રે, તું ને નવ કંઈ નડશે. ૮૬
- જો મનમાં તું ધારીશ રે, નિશ્ચે ના કહેવાનું;  
તેમાં તો તારું રે, નહારું ભાઈ થાવાનું. ૮૭
- પૂજા તારે પૂરી રે, ગુરૂની કરવી;  
તેમાં મતિ નિર્મળ રે, તારે તો સદા ધરવી. ૮૮
- ભાવ ભલો લાવી રે, કહે તે સહુ કરવું;  
પુષ્પ લાવી ધરવાં રે, જાણવું એથી તરવું. ૮૯
- ધૂપ દીપ નૈવેદ્ય રે, મૂકવાં મન ગમતાં;  
પૂજનું સર્વ સાહિત્ય રે, લાવવું ભૂમિ ભમતાં. ૯૦
- પછે ગુરૂ પૂજવા રે, દઢ ભક્તિ ધારી;  
ત્યારે તું જાણુ જીત્યો રે, નિરખે ચોગની ધારી. ૯૧
- ગુરૂ જે કહેશે રે, તે સાંભળવું પડશે;  
એ જે પાણીએ ચઢાવે રે, તે પાણીએ મગ ચડશે. ૯૨
- એક પુરાણમાં ઇશ્વર રે, મહાદેવને ભાખ્યા;  
બીજામાં કહ્યા બ્રહ્માને રે, ત્રીજામાં વિષ્ણુ દાખ્યા. ૯૩
- ચોથામાં શક્તિને રે, ગણપતિ કહ્યા તેવા;  
એવા મતલેદજ રે, છે જાણવા બહુ જેવા. ૯૪

- વેદમાં પણ એવું રે, કર્મ અને જ્ઞાન ખરું;  
તેમાંથી તારે શું લેવું રે, કે જેનાવડે તું તો તરું. ૯૫
- ગુરૂ કહેશે ઘણેરું રે, તેમાંથી તું કરજે આણું;  
સાંભળતાં સિદ્ધાંતજ રે, ગ્રહણકાર તારે થાવું. ૯૬
- તો તો તરી જશો રે, નહિ તો અકુળાઈ મરશો;  
એ છે નિયમની વાતો રે, બૂડ્યા પછી નહિ તરશો. ૯૭
- લજ્જા ધરવી પડશે રે, ગુરૂસંતની સાચી;  
કારજ ત્યારે થાશે રે, -હીમાં જઈશ ને પાચી. ૯૮
- આણે કલંક લગાડ્યું રે, એવું નવ કોઈ લાખે;  
તારે કરવું પડશે તેવું રે, દાના જન તો દાખે. ૯૯
- લજ્જાનો લાડુ મોઠો રે, ખાતાં નવ ખવાયે;  
ઉતાવળ કરતાં રે, ગળે અટકી જાયે. ૧૦૦
- ખુદ્ધિ તારી ખૂરાડે રે, દૃઢ તેને કરવી ભાઈ;  
સારું સારું મારું રે, ન રૂચે નઠારું રાઈ. ૧૦૧
- સ્વર્ગ સુખ લાગે રે, તુંને અતિશે સારું;  
જ્ઞાન ન ગમતું રે, અતિશે એ તો અકારું. ૧૦૨
- સ્વર્ગ મિથ્યા માનવું રે, જ્ઞાન માનવું મોટું;  
અભિમાન તજવું રે, કહેવું માનને ખોટું. ૧૦૩
- એમ મતિથી નિશ્ચય રે, કરશો જ્યારે તમે;  
ત્યારે તો ચોંગમાર્ગે રે, જવાશે એમ કહું અમે. ૧૦૪
- બાકી આથડશો રે, ભૂલી એક ને જશો;  
અકુળાઈ પડશો પાછા રે, ખત્તા ઘણા ખાશો. ૧૦૫
- પછે જાપ જપવા રે, પડશે ઘણા તારે;



નિયમ તેના કરવો રે, પડશે એવું વિચારે.	૧૦૬
એક પહોર પૂરો રે, જાપ કરવા બેસે;	
બીજે દિન એક ઘટી રે, વધારે પિંડે પેસે.	૧૦૭
એમ વધતાં વધશે રે, જાપકેઈ જોર તારું;	
આખો દિવસ એ કરવું રે, કહ્યું માનવું મારું.	૧૦૮
જાપી ત્યારે કહેવાશો રે, સુખ મનમાં થાશે;	
દુઃખ દૂર પળાશે રે, ગુણ જન સહુ ગાશે.	૧૦૯
હોમ કરવો પડશે રે, છેલ્લામાં છેલ્લો તારે;	
તેના ભેદ બે લાખું રે, ન રાખવું બાકી મારે.	૧૧૦
ખરેખરું કહેવું રે, ગ્રહણ તારેતો કરવું;	
સદ્ગુરુકેઈ રે, ધ્યાન તારે ધરવું.	૧૧૧
એક કુંડ કરીને રે, માંહી આહુતિ હોમે;	
સંકલ્પ શુદ્ધ ધારી રે, કહે ગ્રહો સોમે.	૧૧૨
સૂર્યને અરપે રે, તે ઇંદ્રને તું આપે;	
એક હોમ એવો રે, બીજે જ્ઞાનીજન થાપે.	૧૧૩
તારે તો કરવો બીજે રે, પહેલો તો પ્રવૃત્તિવાળો;	
તે ન કરવો કદાપિ રે, મન ગયું તોય ખાળો.	૧૧૪
નિવૃત્તિને રાખવા રે, તારે કરવું કેવું;	
અલ્પ અગ્નિ માનવો રે, તેને અર્થ તો દેવું.	૧૧૫

૧૦૬ નવમો પ્રકાર: જાપ. ૧૦૭ વધારે ઈંડ—એક ઘડી વધારે જાપ જપવાનું તારા પિંડમાં પેસે—મનમાં આવે. અર્થાત્ દરરોજ એક એક ઘડી વધારે જપતાં જવું. ૧૧૦ દશમો પ્રકાર: હોમ.

૧૧૨ કહે ઈંડ—સોમે ( હે સોમ ! તમે પણ ) ગ્રહો ( આહુતિ લ્યો ) એમ તું કહે. ૧૧૪ તારે ઈંડ—ઉપર જે હોમ કહ્યો તે તો પ્રવૃત્તિમાર્ગ-વાળાને માટે છે, પણ તારે તો બીજા પ્રકારનો મનોમય હોમ કરવો.

ઈંદ્રિકેરો હોમજ રે, બ્રહ્મઅગ્નિમાં કરવો;  
 હોમ એવો ચિત્તમાં રે, તારે તો નિશ્ચે ધરવો. ૧૧૬  
 દશ કહ્યા યમના રે, ભેદ મેં તો ભારી;  
 નિયમના દશ તેવા રે, કહ્યા મેં તો ઉચ્ચારી. ૧૧૭  
 આ બે અંગ યોગનાં રે, થયાં આઠમાંથી હજી;  
 બાકી રહ્યાં બાપું રે, ગોવિંદ ગુરૂ લેને ભજી. ૧૧૮  
 ધિંગડમલ ધીરા રે, દઢ ભાવે મળશે;  
 યુક્તિ યોગની બાણે રે, તેના સંશય ટળશે. ૧૧૯  
 બ્રમે ભટકાશે રે, તેને સુખ નહિ થાશે;  
 યોગમાર્ગે બાણશે રે, ધીરા તે તરી બશે. ૧૨૦

### રાગ ભારૂ.

આસનવિદ્યા શંકરદેવ બાણે સારી રે;  
 જે છે મોટામાં મોટા યોગાચારી રે. ૧  
 ચોરાશીલક્ષ આસન નિરંધાર રે;  
 પામ્યા સરવેનો શંકર પાર રે. ૨  
 દઢ આસન ધરી પ્રભુ બેસે રે;  
 પિંડમાં પૂર્ણાનંદ પેસે રે. ૩

૧૧૬ ઈંદ્રિકેરો ધૃમ—ઈંદ્રિયો રૂપી આહુતિનો હોમ બ્રહ્મ રૂપી અગ્નિમાં કરવો. એટલે જેમ આહુતિ અગ્નિમાં બળીને અગ્નિ રૂપ થઈ જાય છે તેમ ઈંદ્રિયો એ બ્રહ્મ રૂપ છે એમ તારે નિશ્ચયપણે સમજવું.

૧ હવે યોગના ત્રીજા અંગ આસન વિષે કહેછે: આસનવિદ્યા ધૃમ. યોગાચારી—યોગ આચરનારા.

૨ આસનના ધણામાં ધણા પ્રકાર કહેછે: ચોરાશીલક્ષ ધૃમ. ૩ આસન-તું કહી કહેછે: પિંડમાં ધૃમ—આસન વાળવાથી મનની સ્થિરતા થઈને સમાધિ સુલભ થાય છે તેથી તે પોતાના પિંડમાં પૂર્ણાનંદનો અનુભવ કરેછે.

એ આસનકેરી સહુ જુડિત રે;	
કોઇ જાણતું નથી તેની રૂઝિત રે.	૪
માત્ર ચોરાશી આસન છે પ્રસિદ્ધ રે;	
તે વાળી જાણે છે મોટા સિદ્ધ રે.	૫
કોક જાણે છે દશ કે આઠ રે;	
કોક ચાળી પચાસ કે સાઠ્ય રે.	૬
ચોરાશી જાણે છે કોઇ ચતુર રે;	
ચોગકળાના ઘણા આતુર રે.	૭
તે ચોરાશી આસન હું ભાખું રે;	
યથામતિએ બાકી નવ રાખું રે.	૮
જેટલો અર્થ તેટલાં ગ્રહેજે રે;	
કોઇને જૂઠાં જડેલાં ન કહેજે રે.	૯
શુદ્ધ સ્વરૂપ આસન ચોરાશી રે;	
જેયાં સર્વ ગુરૂકને તપાશી રે.	૧૦
પ્રહ્લનું આરાધન એથી થાય રે;	
માટે ચોગીજન તો તેને ધાય રે.	૧૧
પ્રથમ સાધે આસન જ્યારે રે;	
કંઠક કારજ થાયે ત્યારે રે.	૧૨
આસનથી અંગ ચપળતા વાધે રે;	

૯ જેટલો ૬૦—એ આસનમાંથી બધાં આસન જાણવાની આવશ્યકતા પણ નથી, માટે જેટલાંતો અર્થ હોય તેટલાં શીખી લેજો, અને બીજાને તેટલાંજ કહેજો; પણ બહાઈ મારવાને કોઇને એમ ન કહેશે કે હું તો બધાં આસન જાણું છું. અથવા કોઇને જૂઠાં મળી આવેલાં આસન બતાવીને તેને ખોટું રસ્તું દોરશે નહિ. ૧૦ કોઇ કહેશે કે ત્યારે તમે કેમ કહો છો તે વિષે કહેજો: જોયાં ૬૦.

ચોગી મુનિ તેથકી સાધે રે.	૧૩
જડતા જતી રહે સર્વે જાણે રે;	
માટે આસનને સહુ વખાણે રે.	૧૪
પહેલું સિદ્ધાસન હું ભાખું રે;	
બાકી કાંઈ હવે નવ રાખું રે.	૧૫
વામપાદને આડો રાખી રે;	
તેની પાની રાખવાની ઝ્યાં ભાખી રે.	૧૬
બેસણી બરોબર જ્યાં દર્શે રે;	
ત્યાં તો રાખવી તેને હર્ષે રે.	૧૭
દક્ષિણ પાદની પાની જોહુ રે;	
લિંગપર રાખી બિરાજવું તેહ રે.	૧૮
ત્રિકુટિમાં દૃષ્ટિ રાખવી ભાઈ રે;	
સિદ્ધાસનની એ તો સજ્જ રે.	૧૯
એથી અનેક અર્થ છે સારા રે;	
ચોગ્રંથે જુઓ અવિધારા રે.	૨૦
હવે પદ્માસન કહું છું પૂરું રે;	
મારે નથી રાખવું કાંઈ અધૂરું રે.	૨૧

૧૩ અંગ ચપળતા—શરીરની હાલચાલ. સાધે—આસનને. ૧૪ ડતા—જડપણું—સુસ્તી. ૧૫ ચોગણીસમી કડી સુધી સિદ્ધાસન કહ છે. ડાયા પગની પાની ગુદા આગળ રાખી જમણા પગની પાની લિંગ ઉપર રાખી બેસવું અને દૃષ્ટિ બન્ને બ્રમરની વચ્ચે ત્રિકુટિમાં રાખવી તે સિદ્ધાસન. ૨૦ અવિધારા—નિશ્ચય.

૨૧ બીજું આસન: પદ્માસન—જમણા પગની પાની ડાબી સાયળ પર અને ડાયા પગની પાની જમણી સાયળ પર મૂકી જમણે હાથે જમણા પગનો અને ડાયા હાથે ડાયા પગનો અંગુઠો ઝાલી દૃષ્ટિ નાસિકાના અગ્ર ઉપર રાખવી.

એઠા થૂઠે દક્ષિણપાદની પાની રે;	
વામસાથળમૂળમાં લેઇ જાની રે.	૨૨
એવી રીતે વામપાદની પાની રે;	
દક્ષિણ પાસે લેવી માની રે.	૨૩
પછે દક્ષિણકરથી દક્ષિણપગનો રે;	
અંગુઠો ધરવો કહ્યો રગનો રે.	૨૪
એમ વામકરથી વામપદનો જાણ રે;	
ઝાલવાની જુક્તિ કહી નિર્વાણ રે.	૨૫
પછે નાસાગ્ર પર દૃષ્ટિ ધરવી રે;	
તેને કંઈ કરતી નવ કરવી રે.	૨૬
હવે ઉત્થિતવિવેકાસન ભાખું રે;	
તેનું વર્ણન કરી હું દાખું રે.	૨૭
દક્ષિણસ્કંધે વામ હસ્ત રે;	
વામસ્કંધે દક્ષિણ સમસ્ત રે.	૨૮
એમ ભુજ ભીડીને રહેવું રે;	
આસન થઇ ગયું એમ કહેવું રે.	૨૯
વામતર્કાસન કહું હવાં રે;	
છે જૂનામાં જૂનાં નથી કંઈ નવાં રે.	૩૦
પહેલું એસવું હેઠે ભાઇ રે;	
પછે વામકર પહોંચાની સજાઇ રે.	૩૧

૨૭ ત્રીજું: ઉત્થિતવિવેકાસન—જમણે ખલે ડાબો હાથ અને ડાબે ખલે જમણો હાથ મૂકવો. ૩૦ ચોથું: વામતર્કાસન—નીચે એશીને ડાબા હાથની હથેળી ડાબા ધન ઉપર મૂકીને ડાબી તરફ લગાર નમીને કશા-ને અઢેલીને એસવું તેને જોનાર એમ જાણે કે એ કાંઈ વિચારમાં છે.

વામકર્ણ મસ્તકે અડાડી રે;	
તોણીગમ દહુ દેવો કંઠ પાડી રે.	૩૨
એટલે એ આસન થયું જાણો રે;	
વળી કહું બીજું હવે પ્રમાણો રે.	૩૩
દક્ષિણતર્કાસન એવું નામ રે.	
વામતર્કાસન જેવી ક્રિયા તમામ રે;	૩૪
માત્ર વામને સ્થળે દક્ષિણ પાસું રે;	
ગ્રહણ કરવાનું મેં તો તપાશ્યું રે.	૩૫
પૂર્વતર્કાસન હવાં લાખું રે;	
જુડિત જુડિતએ સર્વે દાખું રે.	૩૬
બન્ને કરતાણા પહોંચ્યા જેહ રે;	
લાળે અડાડવા નિઃસંદહ રે.	૩૭
કોણીઓ જંઘાપર ધરવી રે;	
મુખગમન મતિ દહુ કરવી રે.	૩૮
એટલે એ આસન થયું પૂરું રે;	
એમાં કાંઠ નથી અધૂરું રે.	૩૯
નિઃશ્વાસાસન છે એવું નામ રે;	
તેનું કહી દઉં સર્વે કામ રે.	૪૦
ઉભય પાદ પૂર્વની બાજુ રે;	
લાંબા કરી ખેસવામાં નથી કાજું રે.	૪૧

૩૪ પાંચમું: દક્ષિણતર્કાસન—જમણા હાથની હથેળી જમણા કાન પર મૂકી જમણી પાસે નમીતે ખેસવું. ૩૬ છઠ્ઠું: પૂર્વતર્કાસન—એ હાથના પોહોંચ્યા કપાળે અડકાડીતે તે હાથની કોણીઓ બન્ને પગની જંઘો ઉપર મૂકવી. ૪૦ સાતમું: નિઃશ્વાસાસન—બન્ને પગ આગલી બાજુએ લાંબા કરી ખેસવું.

એમ બેઠાથી એ આસન થાય રે;	
ચોગી મુનિ સહુ એવું ગાય રે.	૪૨
અર્ધકૂર્માસન કહું જાણો રે;	
તેની પ્રતીત પૂરી પિછાણો રે.	૪૩
બે હસ્ત કૂણીથકી કરી લાંબા રે;	
ભોંય અડાડવા કહું કાં બા રે.	૪૪
એમ અડાડે થાય એ આસન રે;	
મુખ આગળ રાખવાનું આસન રે.	૪૫
પાદ હીંચણથી વાળી દેવા રે;	
ભૂમિ સ્પર્શ કરવાને કહેવા રે.	૪૬
એટલે થઇ ગયું એ આસન રે;	
માને મોટામાં મોટું કૂર્માસન રે.	૪૭
ગરડાસન કહેવું છે મારે રે;	
ચતુર થઇ તું ચિત્તમાં ધારે રે.	૪૮
ઊભા થઇ દેહ કટિથી વાળી રે;	
વાળવો તે પૂર્વ મગ સંભાળી રે.	૪૯
પછે બે કરને કોણીથકી જાણુ રે;	
પછમ ગમ વાળવા પ્રમાણુ રે.	૫૦
તે વાળવા મસ્તક આગળથી સાર રે;	

૪૩ આઠમું: અર્ધકૂર્માસન—મોટું આગળ રાખીને બે હાથ કોણી આગળથી લાંબા કરી ભોંયે અડકાડવા, તથા હીંચણથી બન્ને પગ વાળીને ભોંયે અડકાડવા.

૪૮ નવમું: ગરડાસન—ઊભા થઇને દેહ આગળથી આગલી પાસે નીચા નમવું પછી બે હાથની કોણીઓ માથા આગળ લઇ જઈ હાથને પાછળની તરફ વાળવા.

પમાય એ આસનનો પાર રે.	૫૧
હુવે દહાસન ધ્યાનમાં ધારો રે;	
જેથી અર્થ થાયછે ઘણો સારો રે.	૫૨
વામ કર કોણીથકી વાગી રે;	
મસ્તક નીચે રાખવો સંભાળી રે.	૫૩
પછે વામ બાજુએ સૂવું સાર રે;	
ઉભય પગ લાંબા કરવા નિર્ધાર રે.	૫૪
અંડકોશ ન દબાય એમ રે;	
શયન કરવું ધારીને ક્ષેમ રે.	૫૫
વીરાસન કહું સાંભળો સર્વ રે;	
જેથી ટળી જાય શત્રુનો ગર્વ રે.	૫૬
દક્ષિણ પાદને લેધ કરી રે;	
મૂકવો વામ સાથળ પર જરી રે.	૫૭
વામ પદને દક્ષિણ સાથળ પર રે;	
એમ રાખી બેસવું માન્યું વર રે.	૫૮
વીરાસન એને તો કહેવાય રે;	
લક્ષણ આઠલું તો લહેવાય રે.	૫૯
દક્ષિણ ચતુર્થાંશ પાદાસન રે;	
આજ હું કહી દાખું તે પાવન રે.	૬૦
દક્ષિણ પાદની પિંડી દબાય રે;	

પર દશમું: દહાસન. વામકર ઈ૦. ૫૬ અગિયારમું: વીરાસન. દક્ષિણ  
 ઇ૦—જમણા પગને ડાબા પગની સાથળ ઉપર અને ડાબા પગને જમણા  
 પગની સાથળ ઉપર મૂકીને બેસવું. ૬૦ આરમું: દક્ષિણ ચતુર્થાંશપાદાસન  
 —જમણા પગની પિંડી દબાય અને ડાબા પગનો નળો તેમાં ભરાય એવી  
 રીતે પદાંદીવાળી બેસવું.



ડાખા પગનો નજો તેમાં ભરાય રે.	૬૧
એટલે એ આસન થઈ જાય રે;	
જોગી મુનિ જેને મોટું ગાય રે.	૬૨
ઉર્ધ્વધનુષાસન કહું આજ રે;	
જેથી થઈ જાય સહુનું કાજ રે.	૬૩
મુખને આકાશ ભણી રાખવું રે;	
રહું હસ્ત પદનું હવે દાખવું રે.	૬૪
પૃથ્વીને ચાર અડાડવા કહેવું રે;	
કમાન જેવે આપરે રહેવું રે.	૬૫
એ તો ઉર્ધ્વધનુષાસન જાણુ રે;	
ચોગપુસ્તકમાંહી પ્રમાણુ રે.	૬૬
વામસિદ્ધાસન થાય કેવું રે;	
દક્ષિણસિદ્ધાસન જાણાવી દેવું રે.	૬૭
વામ પગની વામસિદ્ધાસને રે;	
પાની બેસણીમાં ભરાવે મને રે.	૬૮
પછે લાંબો કરવો દક્ષિણ પાદ રે;	
એટલે એ આસનનો મળે સ્વાદ રે.	૬૯
દક્ષિણસિદ્ધાસનમાં એથી ઉલટ રે;	
એમ એ આસન તો થાયે ઝટ રે.	૭૦
સ્વસ્તિકાસન કહું હવે રે;	

૬૩ તેરમું: ઉર્ધ્વધનુષાસન. ચાર-હાથપગ મળીને ૬૭ ચૈદમું: વામ-સિદ્ધાસન—ડાખા પગની પાની ગુદા આગળ રાખીને જમણો પગ લાંબો કરવો. ૭૦ પંદરમું: દક્ષિ સિદ્ધાસન—જમણા પગની પાની ગુદા આગળ રાખીને ડાખો પગ લાંબો કરવો.

- જેને અનુભવવું હોય તે અનુભવે રે. ૭૧
- બન્ને સાથળ અને પિંડી માંય રે;
- બન્ને પગનાં ચાપવાં રાખવાં ત્યાંય રે. ૭૨
- એમ રાખીને બેસવું જોઈ રે;
- સ્વસ્તિકાસન બાણુજો તોઈ રે. ૭૩
- સ્થિતવિવેકાસન એવું નામ રે;
- તેનું કહી દઉં સર્વે કામ રે. ૭૪
- દક્ષિણથકી વામ સ્કંધ રે;
- વામથકી દક્ષિણનો સંબંધ રે. ૭૫
- એમ ઝાલી પલાંઠી વાળી રે;
- બેસવું જોઈએ સંભાળી રે. ૭૬
- એટલે એ આસન થઈ જાય રે;
- મોટા યોગી મુનિ જેને ગાય રે. ૭૭
- સિંહાસનકેરી કહું સોઈ રે;
- જેની જીવિતને રહે સહુ જોઈ રે. ૭૮

- અંડની નીચે શીવણી જેહ રે;  
તેના દક્ષિણ ભાગમાં નિઃસંદેહ રે. ૭૯
- વામ પદની એડી રાખી રે;  
વળી શીવણીના વામભાગે ભાખી રે. ૮૦
- દક્ષિણ પદની એડી જેહ રે;  
તેને તેમ રાખવા કહી છે તેહ રે. ૮૧
- પિંડી ઉપર ઘનને કર આંગળી રે;  
ઉલટી રાખી પહોળી કરવા સાંભળી રે. ૮૨
- પછે મુખ ફાડી જીભ કાઢવી ખા'ર રે;  
નાસાત્ર નિરખ્યા કરે નિર્ધાર રે. ૮૩
- એટલે સિંહાસન થઇ જાશે રે;  
શું ચોગ વાતો સહેલી કહેવાશે રે । ૮૪
- વામત્રિકોણાસન એવું નામ રે;  
ઉઘડકું બેસી કરવું આમ રે. ૮૫
- વામપાદની પાની જેહ રે;  
નિતંબને અડાડવી તેહ રે. ૮૬
- તે ઢીંચણે વામહસ્ત રાખવો રે;  
તેના પહોંચો શિરે અડકાડવો ભાખવો રે. ૮૭
- એમ કરતાં વામ ત્રિકોણાસન રે;  
થશે કરશે મન તેનું પ્રસન્ન રે. ૮૮
- દક્ષિણ ત્રિકોણાસન કરવું રે;

---

૮૫ આગણીશમું: વામત્રિકોણાસન—જિભે પગે બેસીને ડાબા પગની પાની ડાબા નિતંબ (કૂલા)ને અડકાડવી, તથા તેના ઢીંચણ ઉપર ડાબો હાથ મેલીને તેની હથેળી માથે અડકાડવી.

તો સહુ એનાથી ઉલટ આચરવું રે.	૮૯
પૂર્ણત્રિકોણાસનનો કહું વિધિ રે;	
જે કરવાથી આવે મહાસિદ્ધિ રે.	૯૦
વામદક્ષિણત્રિકોણાસન રે;	
જોડે કરી એસે જે જન રે.	૯૧
એટલે પૂર્ણત્રિકોણાસન થાશે રે;	
જ્યુક્તિ જોગકેરી જાણાશે રે.	૯૨
ધીરાસનની જાણાવું જ્યુક્તિ રે;	
પ્રૌઢી નથી જેમાં પ્રયુક્તિ રે.	૯૩
બન્ને પાદ ઘુંટણથી વાળી રે;	
તેને ગુદા હેઠે મૂકવા સંભાળી રે.	૯૪
એમ આડા રાખીને એસવું જાણુ રે;	
એટલે ધીરાસન થાશે નિરવાણુ રે.	૯૫
દક્ષિણપાદધીરાસન લાખું રે;	
જમણા પાદ ગુદા નીચે રાખું રે.	૯૬
ડાબો પગ ઢીંચણથી વાળું રે;	
તેની પાની ગુદાએ અડાડું રે.	૯૭
એમ કરી એસવું નિર્વાણુ રે;	
એટલે એ આસનનું થાય પ્રમાણુ રે.	૯૮

૮૯ વીશમું: દક્ષિણત્રિકોણાસન—એજ રીતે એશીને જમણા પગની જમણા નિતંગને અડકાડીને તેના ઢીંચણ ઉપર જમણા હાથ રાખ તેની હથેળી માથે અડકાડવી. ૯૦ એકવીશમું: પૂર્ણત્રિકોણાસન—વાતયા દક્ષિણ બન્ને ત્રિકોણાસન જોડે કરવાં.

૯૩ બાવીશમું: ધીરાસન—પ્રસિદ્ધ છે. ૯૬ ત્રેવીશમું: દક્ષિણપાદધીરાસન જમણા પગ વાગીને ધીરાસન કરવું.

વામશ્વાસગમનાસન નામ રે;	
તેનું ક્યમ કરી કરવાનું કામ રે.	૯૯
દક્ષિણ પાદનો ઢીંચણ જેહ રે;	
દક્ષિણ કરની બગલમાં રાખવો તેહ રે.	૧૦૦
તોણી મગ લેવો ભાર તો ભારે રે;	
એથી કારજસિદ્ધિ તું અવિધારે રે.	૧૦૧
દક્ષિણશ્વાસગમનાસન જેહ રે;	
એથી કરપાદ ઉલટ કરચ નિઃસંદેહ રે.	૧૦૨
એટલે એ થઇ ગયું બાણ રે;	
ચોગ ગ્રંથમાં એ છે પ્રમાણ રે.	૧૦૩
પશ્ચિમતાનાસન હોય કેવું રે;	
તે બાણવડું છે બાણવા જેવું રે.	૧૦૪
ઉભય પદને દંડની પેર રે;	
લાંબા કરી રાખવા તજ વેર રે.	૧૦૫
પછે ઉભય પાદાંગુષ્ઠ પ્રમાણ રે;	
પકડી રાખવા દઢ નિર્વાણ રે.	૧૦૬
પછે કપાળ ઢીંચણ પર મૂકે રે;	
તે આસન કરતાં નવચૂકે રે.	૧૦૭
વાતાયનાસન કહું હવાં રે;	

૯૯ ચોવીશમું: વાગશ્વાસગમનાસન—જમણા પગનો ઢીંચણ જમણા હાથની બગલમાં રાખવો, અને તે તરફ શરીરનો ભાર મૂકવો.

૧૦૨ પચીશમું: દક્ષિણશ્વાસગમનાસન—ડાબા પગના ઢીંચણને ડાબા હાથની બગલમાં રાખવો અને તે તરફ શરીરનો ભાર મૂકવો. ૧૦૪ ચોવીશમું: પશ્ચિમતાનાસન—અન્ને પગને લાંબા કરીને તેના અંગૂઠા મળ્યૂત પકડી રાખવા પછી ઢીંચણ પર કપાળ મૂકવું.

એ આસન નથી કાંઈ નવાં રે.	૧૦૯
ઊભાં રહી વામ પાદની પાની રે;	
દક્ષિણ જંઘા મૂળે રાખવી માની રે.	૧૦૯
તેજ પાદનો ઢીંચણ જેહ રે;	
દક્ષિણ ધુંટીએ અડાડવો તેહ રે.	૧૧૦
એમ કરતાં એ આસન થાશે રે;	
એમ કરતાં કોઈ ન વ'વાશે રે.	૧૧૧
જે પ્રાર્થનાસન કરણું હોય રે;	
તો કરચ ધીરાસનની પેરે મોય રે.	૧૧૨
વધારેમાં બે હસ્ત જોડવા જાણ રે;	
એટલે પ્રાર્થનાસનનું થાશે પ્રમાણ રે.	૧૧૩
વામપાદત્રિકોણાસન લાખું રે;	
દક્ષિણપાદપાનીથી શીવણી દાખું રે.	૧૧૪
તે દબાય એમ બેશી સાર રે;	
વામપાદચાપવાથી નિતંબ નિરધાર રે.	૧૧૫
આશરે એક હસ્ત લેઈ જવો છોડે રે;	
પછે તેને રાખવો જમ ભોંય ભેટે રે.	૧૧૬
એમ અડકે ભોંયને જોણી વાર રે;	

૧૦૯ સત્તાવીશમું: વાતાયનાસન—ડાળા પગની પાની જમણા પગની જાંઘના મૂળમાં રાખીને ડાળા પગનો ઢીંચણ જમણા પગની ધુંટીએ અડકાડવો.

૧૧૨ અઠ્ઠાવીશમું: પ્રાર્થનાસન—પ્રસિદ્ધ છે. ૧૧૪ ઓગણત્રીશમું: વામપાદત્રિકોણાસન—જમણા પગની પાનીથી શીવણી દબાય એમ બેસવું. પછી ડાળા પગના નિતંબથી તે પગનું ચાપવું એક હાથ દૂર રાખીને તે પગને જમીને અડકાડવો.

- એટલે એ આસન થયું નિરધાર રે. ૧૧૭  
 દક્ષિણપાદત્રિકોણાસન જેહ રે;  
 એનાથી પાદાદિ ઉલટાં લેવાં નિઃસંદેહ રે. ૧૧૮  
 એટલે એ આસન થઈ જાશે રે;  
 હવે પૂર્ણપાદત્રિકોણાસન કહેવાશે રે. ૧૧૯  
 વામદક્ષિણત્રિકોણાસન રે;  
 જોડે કરી ખેસતાં થાય એ આસન રે. ૧૨૦  
 હવાં વામભુજસન ભાખું રે;  
 વામકરકૂળીને વાળવી દાખું રે. ૧૨૧  
 તે વાળેલી કૂળી જેહ રે;  
 તે ભૂમિએ અડકાડવી નિઃસંદેહ રે. ૧૨૨  
 તે કરકેરો પહોંચ્યા જાણ રે;  
 ગાલે અડકાડી દેહ ભાર રાખવો પ્રમાણ રે. ૧૨૩  
 એમ કરી નમણું નિર્ધાણ રે;  
 એટલે વામભુજસન થયું પ્રમાણ રે. ૧૨૪  
 દક્ષિણભુજસનમાં પાદાદિનો ફેર રે;  
 એટલે એ આસન થઈ જાય એણી પેર રે. ૧૨૫  
 વામહસ્તભયંકરાસન જેહ રે;

૧૧૮ ત્રીશમું: દક્ષિણપાદત્રિકોણાસન—ડાબા પગની પાનીથી શીવણી દાખી ખેસવું અને જમણા નિતંબથી તે પગનું આપવું એક હાથ દૂર રાખી પગ જમીનને અડકાડવો.

૧૧૯ એકત્રીશમું:—પૂર્ણપાદત્રિકોણાસન — વામદક્ષિણત્રિકોણાસન જોડે કરવાથી થાય. અર્થાત્ બન્ને પગનાં આપવાં જોડીને નિતંબ એક હાથ છેટે રાખી બે તરફ બે પગના ઘુંટણ જમીનપર અડકાડવા. ૧૨૧ બત્રીશમું: વામભુજસન. ૧૨૫ તેત્રીશમું: દક્ષિણભુજસન.

- તેમાં ડાખો કર ઉંચો રાખવો જોઈ રે. ૧૨૬  
 પછે પલાંડીવાળી ખેસવું સાર રે;  
 એટલે એ આસન થયું અવિધાર રે. ૧૨૭  
 દક્ષિણહસ્તભયકરાસન એણી રીતે રે;  
 કર બદલવાથી થાય પ્રતીતે રે. ૧૨૮  
 વામઅર્ધપાદાસન જોઈ રે;  
 વામ પાદ્મહીંચણ વાળવો તેહ રે. ૧૨૯  
 દક્ષિણ પાદ પર રાખવો સાર રે;  
 એટલે એ આસન થયું નિર્ધાર રે. ૧૩૦  
 દક્ષિણઅર્ધપાદાસન બાણ રે;  
 એથી પાદ ફેરવતાં એનું પ્રમાણ રે. ૧૩૧  
 હવાં અંગુષ્ઠાસન કહું છું હુંય રે;  
 એની વિધિ સહુ સાંભળ્ય તુંય રે. ૧૩૨  
 ઉભય પાદ હીંચણથકી વાળી રે;  
 તેની પાની નિતંબે અડાડતાં ભાળી રે. ૧૩૩  
 ઉભય પદ ચાપવે દહનો ભાર રે;  
 દઇ ખેસવું કહું નિરધાર રે. ૧૩૪  
 એટલે એ આસન થઇ જાય રે;

૧૨૬ ચોત્રીશમું: વામહસ્તભયકરાસન. ૧૨૮ પાંત્રીશમું: દક્ષિણ-  
 હસ્તભયકરાસન — એમાં ડાખાને તામે જમણો હાથ ઉંચો રાખવો.  
 ૧૨૯ છત્રીશમું: વામઅર્ધપાદાસન — જમણા હીંચણ પર ડાખો હીંચણ  
 ચઢાવી ખેસવું.

૧૩૧ સાડત્રીશમું: દક્ષિણઅર્ધપાદાસન — ડાખા પર જમણો હીંચણ  
 ચઢાવી ખેસવું.

૧૩૨ ચાત્રીશમું: અંગુષ્ઠાસન — બન્ને પગની પાની નિતંબે અડ-  
 કાડી પગના ચાપવા પર ભાર આણી ખેસવું.



વામઅંગુષ્ઠાસન કેમ કહેવાયે રે.	૧૩૫
અંગુષ્ઠાસનની પેરે નિર્વાણ રે;	
વામપાદ આપવે ભાર પ્રમાણ રે.	૧૩૬
દૃઢ બેસવું સારી રીતે રે;	
દક્ષિણપાદ પાનીનું ભાખું મીતે રે.	૧૩૭
દક્ષિણ નિતંબને અડાડવી તેહ રે;	
એટલે વામઅંગુષ્ઠાસન કહેવાશે એહ રે.	૧૩૮
દક્ષિણઅંગુષ્ઠાસનમાં પાદનો ફેર રે;	
કરતાં ઢળી જશે અંધેર રે.	૧૩૯
હવાં જ્યેષ્ઠિકાસન ભાખું સાર રે;	
જ્યેષ્ઠિકાપત્ સૂવું એમાં નિરધાર રે.	૧૪૦
એટલે એ આસન કહેવાય રે;	
હવે વામઅર્ધપાદાસન કેમ થાય રે.	૧૪૧
ડાબાપાદની પિંડી દબાય રે;	
એમ જમણા પાદના ધુંટણ પર મૂકાય રે.	૧૪૨
દક્ષિણપાદની પાની જેહ રે;	
દક્ષિણનિતંબે અડાડવી તેહ રે.	૧૪૩

૧૩૫ ઓગણચાળીશમું: વામઅંગુષ્ઠાસન — અંગુષ્ઠાસન જેવુંજ પણ ભાર ડાબા આપવા તરફ જવા દેવો, તથા જમણા પગની પાની જમણા નિતંબને અડકાડવી.

૧૩૯ ચાળીશમું: દક્ષિણઅંગુષ્ઠાસન—ઉપરના જેવુંજ પણ ડાબાને ઠામે જમણા આપવા પર ભાર આવે, તથા ડાબા પગની પાની ડાબા નિતંબને અડકે.

૧૪૦ એકતાળીશમું: જ્યેષ્ઠિકાસન. જ્યેષ્ઠિકા—લાકડી. ૧૪૧ એતાળીશમું: વામઅર્ધપાદાસન—જમણા પગની પાની જમણા નિતંબને અડકાડી તે પગના ધુંટણ પર ડાબા પગની પિંડી મૂકવી.

એટલે એ આસન થયું કહેવાય રે;	
દક્ષિણઅર્ધપાદાસન ધીર ગાય રે.	૧૪૪
વામઅર્ધપાદાસન જેવી સહુ પેર રે;	
એમાં પાદાદિનો કરવાનો છે ફેર રે.	૧૪૫
એટલે એ આસન થઈ જાશે રે;	
જાણતાં જોગી મુનિ મકલાશે રે.	૧૪૬
વામહસ્તભુજસન જેહુ રે;	
સ્થિર બેઠા પછી થાયે તેહુ રે.	૧૪૭
વામસ્કંધ પર વામપાદ રે;	
ચઢાવવો તણ પ્રમાદ રે.	૧૪૮
પછે વામહસ્તે ગ્રીવા ધરવી રે;	
દક્ષિણહસ્તભુજસનમાં ઉલટ રીત કરવી રે.	૧૪૯
એટલે એ બે આસન થઈ જાય રે;	
જોગી મુનિ વારંવાર જે ગાય રે.	૧૫૦
હવાં હસ્તભુજસન વખાણું રે;	
વામ દક્ષિણ હસ્તભુજસન જોડવાં જાણું રે.	૧૫૧

૧૪૪ ત્રેતાણીશમું: દક્ષિણઅર્ધપાદાસન—ઉપરના જેવુંજ પણ જમણાને ઠામે ડાખાનો અને ડાખાને ઠામે જમણાનો ઉપયોગ કરવો.

૧૪૭ સુવાણીશમું: વામહસ્તભુજસન—ડાખા ખભા પર ડાખો પગ ચઢાવવો અને ડાખે હાથે ડોકી પકડવી.

૧૪૯ પીરતાણીશમું: દક્ષિણહસ્તભુજસન—ડાખાને ઠામે જમણાનો ઉપયોગ કરવો.

૧૫૧ છેતાણીશમું: હસ્તભુજસન—પાછળ વામહસ્તભુજસન તથા દક્ષિણહસ્તભુજસન કહેવામાં આવ્યાં છે તે બે આસન જોડવાં (જોડે કરવાં). તેથી જે આસન અને તે.

ઝોટલે એ આસન થઈ જાય રે;	
જે જાણે માણે તે મોટા કહેવાય રે.	૧૫૨
વામવદ્ધાસનની પેર હું ભાખું રે;	
દક્ષિણપાદ ધુંટણનું કરવું દાખું રે.	૧૫૩
એ ધુંટણને વાળવો ત્રાંસો રે;	
વામપાદ ધુંટણ મૂકવો ફાંસો રે.	૧૫૪
પછે જમણા પાદ ઢીંચણથી એક વેંત રે;	
છેટે રાખવાનો કરવો ખેત રે.	૧૫૫
પછે તેનો નજો જે કહેવાય રે;	
તે દક્ષિણ પાદ ચાપવે રાખવાનું થાય રે.	૧૫૬
ઝોટલે એ આસન થાય પૂરું રે;	
દક્ષિણવદ્ધાસન ફેરવતાં નવ રહે અધૂરું રે.	૧૫૭
એમ પાદ ઢીંચણ ફેરવતાં એ બે આસન રે;	
થઈ જાય એવું કહે મુનિ પાવન રે.	૧૫૮
વામજનવાસનની કહું રીત રે;	
ડાખા પગની પાનીની કરવી પ્રતીત રે.	૧૫૯
પછે નિતાંબ મધ્ય ભાગે અડાડવી તોહ રે;	

૧૫૩ સુડતાળીશમું: વામવદ્ધાસન—જમણા પગના ધુંટણને ત્રાંસો રાખીને ડાખા પગનો ઢીંચણ જમણા પગના ઢીંચણથી એક વેંત છેટે રાખવો તથા તેનો નજો પગના ચાપવાને અડકે એમ બેસવું.

૧૫૪ ફાંસો—ફાંસડાની પેટે. ૧૫૭ અડતાળીશમું: દક્ષિણવદ્ધાસન—ઉપર કહ્યું તેવું જ પણ ડાખાને ઠેકાણે જમણો અને જમણાને ઠેકાણે ડાખો પગ લેવો.

૧૫૯ ઓગણપચાસમું: વામજનવાસન—ડાખા પગની પાની ઢગરાતા મધ્ય ભાગને અડાડીને પગ આડો રાખવો અને જમણા પગનો ઢીંચણ ડાખા પગના ઢીંચણ ઉપર રાખી તે પગની પાની ઢગરાતે અડાડવી.

પછે પાદ આડો રાખવો નિઃસંદેહ રે.	૧૬૦
પછે દક્ષિણપાદનો ઢીંચણ બેઠ રે;	
વામપાદ ઢીંચણપરે રાખવો તેહ રે.	૧૬૧
એ પાણ પગની પાની સાર રે;	
નિતંબે અડાડી બેસવું નિરધાર રે.	૧૬૨
દક્ષિણજનવાસનમાં નિરધાર રે;	
પાદાદિ ફેરવવામાં રહ્યો સાર રે.	૧૬૩
એટલે એ બે આસન શીખી જાઓ રે;	
સમજ કરો તો સુખી અતિ થાઓ રે.	૧૬૪
વામશાખાસનમાં વામ પગની પાની રે;	
દક્ષિણસાથજમૂળમાં રાખવી માની રે.	૧૬૫
તે પગનું આપવું બે કહેવાય રે;	
તે દક્ષિણપાદ પિંડીને અડકવું લહેવાય રે.	૧૬૬
એટલે એ આસન થઈ જાય રે;	
દક્ષિણશાખાસનમાં ફેર કરવો મનાય રે.	૧૬૭
એટલે એ બે આસનની રીત થાય પૂરી રે;	
વાંચના કોઈ વાતની રહે ન અધૂરી રે.	૧૬૮
ત્રિસ્તંભાસન કહું નિરધાર રે;	
જાનને પાદ ઢીંચણથી વાળવા સાર રે.	૧૬૯

૧૬૩ પચાસમું: દક્ષિણજનવાસન—ડાયા પગ વગેરેને ઠામે જમણા પગ વગેરે લેવાં અને જમણાને કેદાણે ડાયા પગ વગેરે લેવાં. ૧૬૫ એકાવનમું: વામશાખાસન—ડાયા પગની પાની જમણી સાથજના મૂળમાં રાખવી અને તેનું આપવું જમણી પિંડીને અડકાવવું. ૧૬૭ બાવનમું: દક્ષિણશાખાસન—પગ વગેરેનો ફેરફાર કરવાથી બનેછે. ૧૬૯ ત્રેપનમું: ત્રિસ્તંભાસન—એ ઘુટણ પર ઊભા રહીને તેની પાનીઓ નિતંબે અડકાડવી.

- નિતંબને અધર રાખવા નિરધાર રે;   
 પાદપાનીઓ નિતંબે અડાડવી સાર રે. ૧૭૦
- એમ બેસતાં થાશે એ આસન રે;   
 કરનારનો દેહ થાશે એણે પાવન રે. ૧૭૧
- વામપાદઅપાનગમનાસન જોડે રે;   
 તેના વિધિ કહી દાખું નિઃસંદેહ રે. ૧૭૨
- વામપાદને ઢીંચણથી વાળી રે;   
 તે પગનો પંજે જોવો સંભાળી રે. ૧૭૩
- પછે દક્ષિણ સાથળના મૂળમાં ભેરવવો રે;   
 પછે પાનીનો ફેર ફેરવવો રે. ૧૭૪
- પાનીને ઉદરે નાભિપાસે રે;   
 ભેરવી બેસવું રહિત ત્રાસે રે. ૧૭૫
- એટલે એ આસન થઈ જાય રે;   
 હવાં દક્ષિણપાદઅપાનગમનાસન કહેવાય રે. ૧૭૬
- તે તો એનાથી પાદાદિ ફેર થાય રે;   
 એમ એ બે આસન જોગી મુનિ ગાય રે. ૧૭૭
- હવાં વામહસ્તચતુષ્ઠોણાસન બાપું રે;   
 જમણા પાદને ઢીંચણથી વાળવો દાખું રે. ૧૭૮
- પછે ઠાળા પગનો પોંચો જોડે રે;

ડાખા હાથની કોણીમાં ભેરવવો તોહ રે.	૧૭૯
પછે વામ દક્ષિણ કરની આંગળિયો રે;	
એકમેક ભેરવવાની સાંભળિયો રે.	૧૮૦
એટલે એ આસન થઇ જાય રે;	
હવે દક્ષિણહસ્તચતુષ્કોણાસન કહેવાય રે.	૧૮૧
એનાથી પાદ ઢીંચણ અંગુલીની પેર રે;	
વિચક્ષણ જને કરવો તેનો ફેર રે.	૧૮૨
એટલે એ બે આસન થઇ જાય રે;	
જેને જોગી મુનિ ઝુકી ઝુકી ગાય રે.	૧૮૩
અર્ધતર્કાસન કહું આજ રે;	
છે દક્ષિણપાદ ઢીંચણથી વાળવાનું કાજ રે.	૧૮૪
પછે તેને આડો રાખવો નિરધાર રે;	
પછે વામપાદ ઢીંચણથી વાળી સાર રે.	૧૮૫
તેને ઊભો રાખવા કહ્યું અવિધાર રે;	
પછે બન્ને આપવાં અડાડવાં તે વાર રે.	૧૮૬
પછે જમણા હાથની કોણી જેહ રે;	
જમણે ઢીંચણે અડાડવી તોહ રે.	૧૮૭
એમ કરી બેસવું જે નીરાંતે રે;	

૧૮૧ સત્તાવનમું: દક્ષિણહસ્તચતુષ્કોણાસન—ડાખા પગને ઢીંચણથી વાળી બેસવું. પછી જમણા પગનું આપવું જમણા હાથની કોણીમાં ભેરવીને ડાખા તથા જમણા હાથની આંગળીઓ પરસ્પર ભેરવવી.

૧૮૪ અર્ધાવનમું: અર્ધતર્કાસન—જમણા પગને ઢીંચણથી વાળી આડો રાખવો, તથા ડાખા પગને ઢીંચણથી વાળી ઊભો રાખવો, અને બન્ને પગનાં આપવાં અડાડવાં પછી જમણા હાથની કોણી જમણે ઢીંચણે અડાડવી.

એ અર્ધતક્કાસન કહ્યું મહાંતે રે.	૧૮૮
વામપાદશિરાસન જેહ રે;	
કરું તેનું વર્ણન નિઃસંદેહ રે.	૧૮૯
એહા પૂઠે વામ પાદ પૂરો રે;	
શિર ચઢાવતાં ન રાખવો અધૂરો રે.	૧૯૦
એ વામપાદશિરાસન જાણો રે;	
દક્ષિણપાદશિરાસનનું ઉલ્લટ મન આણો રે.	૧૯૧
દ્વિપાદશિરાસન નામ રે;	
એહા પૂઠે થાય એનું કામ રે.	૧૯૨
બન્ને પગ શિરપર ચઢાવવા સાર રે;	
એટલે એ આસન થાય નિરધાર રે.	૧૯૩
સ્થિરાસન કહ્યું સાંભળો સર્વ રે;	
જમણા પગનું આપવું માનવું પર્વ રે.	૧૯૪
તે ડાબા પગની જાંઘ વચ્ચે રાખી રે;	
પછે ડાબાની દેવી તેવી સાખી રે.	૧૯૫
એમ બન્ને પગનું કરી જાણ રે;	
પછે પલાંઠી વાળવાનું કરવું પ્રમાણ રે.	૧૯૬

૧૮૯ ઓગણસાઠમું: વામપાદશિરાસન—એશીને ડાબો પગ માથે ચઢાવવો.

૧૯૧ સાઠમું: દક્ષિણપાદશિરાસન—એશીને જમણો પગ માથે ચઢાવવો. ૧૯૨ એકસઠમું: દ્વિપાદશિરાસન—એશીને બન્ને પગ માથે ચઢાવવા.

૧૯૪ બાસઠમું: સ્થિરાસન—જમણા પગનું આપવું ડાબા પગની જાંઘ વચ્ચે આવે અને ડાબા પગનું આપવું જમણા પગની જાંઘ વચ્ચે આવે, એમ પલાંઠી વાળવી.

ઐટલે એ આસન થઇ જાશે રે;	
ભૂલ કરશે તે તો વંવાશે રે.	૧૯૭
હવે વૃક્ષાસન કહું જાણો રે;	
પગ લાંબા કરવાનું પિછાણો રે.	૧૯૮
પછે બન્ને હાથના આધારવડે રે;	
માથું ભૂમિમાં અડકાડવું પડે રે.	૧૯૯
પછે રહેવું ઉઘે મસ્તક જાણ રે;	
ઐટલે એ આસન થઇ ગયું નિર્વાણ રે.	૨૦૦
હવે અર્ધવૃક્ષાસન ભાખું રે;	
પગ ઢીંચણથી વાળવાનું દાખું રે.	૨૦૧
પછે માથું અડકાડવું મહીમાંય રે;	
એમ કરી ઉઘે મસ્તકે રહેવું જ્યાંય રે.	૨૦૨
ઐટલે એ આસન થાય પૂરું રે;	
ચક્રાસન નવ રાખું અધૂરું રે.	૨૦૩
એ હાથની આંગળિયોવતી રે;	
એ પદઅંગુલી ધરવા કરવી મતિ રે.	૨૦૪
એમ કરી સૂવું નિર્વાણ રે;	
ઐટલે એ આસન થઇ ગયું પ્રમાણ રે.	૨૦૫
પછે રહ્યું તાડાસન જે જાણ રે;	

૧૯૮ ત્રેસઠમું: વૃક્ષાસન—પગ લાંબા કરી બન્ને હાથના આધારથી માથું જમીન ઉપર ટેકાવી ઉઘે માથે રહેવું.

૨૦૧ ચોસઠમું: અર્ધવૃક્ષાસન—બન્ને પગને ઢીંચણથી વાળીને માથું જમીન સાથે અડકાડી ઉઘે માથે રહેવું. ૨૦૩ પાંચઠમું: ચક્રાસન—એ હાથની આંગળીઓવડે એ પગની આંગળીઓ ઝાડીને સૂવું.



એ હાથ ઊંચા કરી ઊભા રહેવાનું પ્રમાણ રે.	૨૦૬
એટલે એ આસન થઈ જાય રે;	
હવે વામચતુર્થાંશપાદાસન કહેવાય રે.	૨૦૭
ડાબા પગની પિંડી દબાય રે;	
જમણા પગનો નજો ભેરવાય રે.	૨૦૮
એમ કરીને બેસવું જોઈ રે;	
વામચતુર્થાંશપાદાસન તેહ રે.	૨૦૯
ઉર્ધ્વપદ્માસન કહું આજ રે;	
પહેલાં અર્ધપદ્માસનનું ગ્રહ કાજ રે.	૨૧૦
તેની પેઠે બેસી નિર્વાણ રે;	
પછે મસ્તક ભોંય સાથે ભેરવી પ્રમાણ રે.	૨૧૧
પછે બન્ને હાથના આધારવડે રે;	
પલાંઠી અધર રાખવી પડે રે.	૨૧૨
એટલે એ આસન થઈ જાય રે;	
જેને મોઢા મોઢા મુનિ ગાય રે.	૨૧૩
હવે અર્ધપાદાસન કહેવાય રે;	
ઊભા રહી વામપાદનું આપવું સાચું રે.	૨૧૪
તેને દક્ષિણ ઢીંચણકેરી જાણ રે;	

૨૦૬ છાસઠમું: તાડાસન—એ હાથ ઊંચા કરી ઊભા રહેવું. ૨૦૭ સડસઠમું: વામચતુર્થાંશપાદાસન—જેથી ડાબા પગની પિંડી દબાય એવી રીતે જમણા પગનો નજો ભેરવીને બેસવું. ૨૧૦ અડસઠમું: ઉર્ધ્વપદ્માસન—પ્રથમ અર્ધપદ્માસનની પેઠે બેસી માથું ભોંય સાથે ભેરવી બન્ને હાથના આધારથી તે પલાંઠી અધર રાખવી.

૨૧૪ અગતોતરમું: અર્ધપાદાસન—ઊભા રહીને ડાબા પગનું આપવું જમણા પગના ઢીંચણની ઉત્તર તરફ અડકાડવું.

ઉત્તર ગમ અડકાડવું પ્રમાણુ રે.	૨૧૫
ઐટલે ઐ આસન થાય પૂરું રે;	
હવે પૂર્ણપાદાસન રાખું ન અધૂરું રે.	૨૧૬
બન્ને પગે ઊભાં રહેવું જોઈ રે;	
તે પૂર્ણપાદાસન નિઃસંદેહ રે.	૨૧૭
દક્ષિણાસન કહું છું આજ રે;	
જેમાં જમણા હસ્તનું છે કાજ રે.	૨૧૮
તેને કોણીથી વાળી મસ્તક નીચે રાખી રે;	
બન્ને પગ લાંબા કર્યા કરવી સાખી રે.	૨૧૯
પછે દક્ષિણ પાસે સૂવું નિર્વાણુ રે;	
ઐટલે ઐ આસન થયું પ્રમાણુ રે.	૨૨૦
હવે શાખાસનની કહું સોધ રે;	
બે કર પગ લાંબા કરી છતું સૂવું જોઈ રે.	૨૨૧
ઐટલે ઐ આસન થઈ જાશે રે;	
થાકેલા જોગી ઐથી મકલાશે રે.	૨૨૨
હવાં અધ્વાસન કહી દાખું રે;	
કર પગ લાંબા કરી ઊંધું સૂવાનું ભાખું રે.	૨૨૩
ઐટલે ઐ આસન થાય પૂરું રે;	
રાખું શે કાજે કાંઈ અધૂરું રે.	૨૨૪

૨૧૬ સિત્તેરમું: પૂર્ણપાદાસન. ૨૧૮ ઇક્રોતેરમું: દક્ષિણાસન—જમણા હાથને કોણીથી વાળી માથા નીચે રાખી બન્ને પગ લાંબા કરીને જમણી બાજુએ સૂવું.

૨૨૧ જોતેરમું: શાખાસન—યોગાભ્યાસ કરી થાકેલાં ત્યારે આ આસને સૂતાથી શાંતિ થાય છે. ૨૨૩ ત્રોતેરમું: અધ્વાસન—હાથ પગ લાંબા કરી ઊંધું સૂવું.

હુવાં વામપાદાસન કહિયે રે;	
દક્ષિણ પદ પૂર્વ ભાણી લાંબો કરી રહિયે રે.	૨૨૫
ડાબી ગમ ઊભા રહેવું જાણ રે;	
એથી ઉલટ દક્ષિણપાદાસન પ્રમાણ રે.	૨૨૬
હવે ધનુષાસનની રીતિ ભાળું રે;	
પ્રથમ ખેસવાનું એમાં દાખું રે.	૨૨૭
પછે બન્ને પગના અંગુઠા પ્રમાણ રે;	
ઉભય હાથે પકડવા જાણ રે.	૨૨૮
પછે લાંબો રાખવો એક પગ રે;	
બીજો પગ કાન સુધી લાવવો લગભગ રે.	૨૨૯
એટલે એ આસન થશે પૂરું રે;	
નથી મિષ્ટાન્ન કે લાગે મધુરું રે.	૨૩૦
અર્ધપદ્માસન કહું આજ રે;	
જમણા પગની પાનીનું તેમાં કાજ રે.	૨૩૧
એ પાની ખેઠા પૂઠે નિર્વાણ રે;	

૨૨૫ સુવોતેરમુઃ વામપાદાસન—જમણો પગ પૂર્વ તરફ ( મોં જે તરફ હોય તે પૂર્વ; પીઠ તરફ પશ્ચિમ, ડાબે હાથે ઉત્તર અને જમણે પાસે દક્ષિણ જાણવી ). લાંબો કરી ડાબા પગ પર ઊભા રહેવું તે.

૨૨૬ પંચોતેરમુઃ દક્ષિણપાદાસન—ડાબો પગ લાંબો કરી જમણા પગ પર ઊભા રહેવું.

૨૨૭ છોતેરમુઃ ધનુષાસન—પ્રથમ નીચે ખેંચીને બન્ને હાથે બન્ને પગના અંગુઠા પકડવા. પછી એક પગ લાંબો રાખવો તથા બીજો પગ કાન સુધી લાવવો.

૨૩૧ સિત્તોતેરમુઃ અર્ધપદ્માસન—નીચે ખેંચીને જમણા પગની પાની ડાબી સાથળના મૂળમાં ભેરવવી અને ડાબા પગની પાની જમણી સાથળના મૂળમાં ભેરવવી.

વામસાથળમૂળે રાખવી જાણુ રે.	૨૩૨
વળી વામપાદની પાની જેહુ રે;	
તે દક્ષિણસાથળમૂળે ભેરવવી એહુ રે.	૨૩૩
એમ કરી ખેસવું જે જાણુ રે;	
તે અર્ધપદ્માસનનું પ્રમાણુ રે.	૨૩૪
હવે કુકુટાસનની કહું રીત રે;	
અર્ધપદ્માસન જેવી ખેસવામાં પ્રીત રે.	૨૩૫
એવી પલાંઠી વાળ્યા પૂકે નિર્વાણુ રે;	
પછે તે પલાંઠીમાં હાથ ઘાલી પ્રમાણુ રે.	૨૩૬
તે પલાંઠી સાથે દેહ ઉચ્ચકવો રે;	
એટલે એ ભેદ પૂરો હવો રે.	૨૩૭
હવે ગોરખાસન કહું સાર રે;	
જેના ગણુ જોગીઆ ભારે ભાર રે.	૨૩૮
અંડ નીચે શીવણી જ્યાંય રે;	
તેના વામ ભાગે વામપદ એડી રખાય રે.	૨૩૯
દક્ષિણ ભાગે દક્ષિણપદની એડી રે;	
રાખવી તાપ તનનો ફેડી રે.	૨૪૦
પછે બન્ને કર આંગુલિયો જાણુ રે;	
પરસ્પર ભેરવવી નિર્વાણુ રે.	૨૪૧

૨૩૫ હૃદયનેરમુઃ કુકુટાસન—અર્ધપદ્માસનથી એશી પલાંઠી વર  
એ હાય ઘાલી દેહ હાય ઉપર તોળી રાખવો.

૨૩૮ અગનાએશીમુઃ ગોરખાસન—અંડની નીચે શીવની નામે ન  
છે તેની ડાબી તરફ ડાબા પગની એડી રાખવી અને જમણી તરફ જમ  
પગની એડી રાખવી. પછી બન્ને હાથની આંગળિયો પરસ્પર ભેરવીને  
પકે પગનાં આપવાંના ષ્ટ્વને બીડી રાખવું.

પછે બન્ને પાદનો જે પૃષ્ઠભાગ રે;	
તેને ખૂબ ધરવો ધરી ઘણો રાગ રે.	૨૪૨
એટલે એ આસન થઈ જશે રે;	
જે જાણનારો ગોરખ જેવો ગણાશે રે.	૨૪૩
હવે મત્સ્યેન્દ્રાસન કહું ભાઈ રે;	
તે તું જાણીને જ મકલાઈ રે.	૨૪૪
વામસાથળના મૂળ મોઝાર રે;	
જે રાખેલો દક્ષિણપદ નિરધાર રે.	૨૪૫
તેની એડીની પીઠ પછવાડે જાણ રે;	
દક્ષિણ કર લેઈ જવો નિરવાણ રે.	૨૪૬
તે વડે તે પકડવી સાર રે;	
પછે જમણા પગનો ઢીંચણ નિરધાર રે.	૨૪૭
આગળ જમીનપર જે રાખેલો તે વાર રે;	
તે ડાબા પગના અંગૂઠાને સાર રે.	૨૪૮
જમણા કરે ઝાલી બેસવું નિરધાર રે;	
એટલે એ આસન થશે સુખકાર રે.	૨૪૯
હવે મયૂરાસન કહું ભાઈ રે;	
બન્ને કર પૃથ્વી પર રાખવા સાહી રે.	૨૫૦
પછે ફૂણી આગળથી વાળવા તેહ રે;	

૨૪૪ એશીમું: મત્સ્યેન્દ્રાસન—ડાબા સાથળના મૂળમાં ધરેલો જે જમણો પગ તેની એડીને પીઠ પછવાડે ડાબો હાથ લેઈ જઈને તેથી પકડી પછી જમણા પગના ઢીંચણ આગળ જમીન પર રાખેલા ડાબા પગના અંગૂઠાને જમણા હાથથી પકડીને બેસવું.

૨૫૦ એકાશીમું: મયૂરાસન—બન્ને હાથ પૃથ્વીપર રાખી ડાણીથી વાળીને નાભિ તરફ લાવવા, અને શરીરને મોરની પેઠે અધર તોળવું.

તે કુટી તરફ ભેળવતા એહ રે.	૨૫૧
પછે શરીરને મયૂરની પેર રે;	
અધર તોળવુ આણી મન મે'ર રે.	૨૫૨
પવનમુક્તાસનની કહું પેર રે;	
જેમાં રજ નહિ આવે ફેર રે.	૨૫૩
વામપાદની પાની જોહ રે;	
વામનિતંબે અડાડવી તેહ રે.	૨૫૪
દક્ષિણપાદની પાની એમ રે;	
દક્ષિણનિતંબે અડાડવી ક્ષેમ રે.	૨૫૫
ઉભય ઢીંચણ ઉભય સ્કંધ આગળ રે;	
રાખી બેસવાનું કહ્યું સાંભળ રે.	૨૫૬
પછે દક્ષિણ કરે વામ કરની કૂણી રે;	
ઝાલી બેસવા થાવું ઝાણી રે.	૨૫૭
એમ વામ કરે દક્ષિણની જાણ રે;	
કૂણી ઝાલવાનું કહ્યું પ્રમાણ રે.	૨૫૮
પછે બે ધુંટણ વચ્ચે સાર રે;	
બેસવું જોઈએ નિરધાર રે.	૨૫૯
એમ કરવાથી એ આસન રે;	
થાય પૂરેપૂરું પાવન રે.	૨૬૦
વામપાદપવનમુક્તાસન ભાખું રે;	

૨૫૩ બાશીમુઃ પવનમુક્તાસન—ડાબાપગની પાની ડાબા ઢગરાને અને જમણાની પાની જમણા ઢગરાને અડાડીને બન્ને ઢીંચણો બન્ને ખભા આગળ રાખી 'બેસવું'. પછી જમણા હાથથી ડાબા હાથની કોણી ઝાલવી અને બન્ને ધુંટણ વચ્ચે રાખી બેસવું.

કહું ચોરાશી બાકી નવ રાખું રે.	૨૬૧
વામપાદની પાની જેહ રે;	
વામનિતંબને અડાડવી તેહ રે.	૨૬૨
એ ઘુંટણની આસપાસે રે;	
દુંટમુંટ ખેસવાનું ભાસે રે.	૨૬૩
પછે આડો કરવો દક્ષિણપાદ રે;	
એમ રાખીને ધરવો નવ પ્રમાદ રે.	૨૬૪
પછે બન્ને આપવાં અડાડી દેવાં રે;	
એમ ખેસે તેનાં આવારણાં લેવાં રે.	૨૬૫
દક્ષિણપાદપવનમુક્તાસન જેહ રે;	
એનાથી પાદાદિમાં ઉલટ માનવું તેહ રે.	૨૬૬
એમ કરતાં આસન થશે સહુ પૂરાં રે;	
જે લાગે ચોગી મુનિને મધુરાં રે.	૨૬૭
જેને જે જુક્તિ જેઘએ તે લેજે રે;	
સારું નરતું કહેવાય તે કહેજે રે.	૨૬૮
પણ સાધશે જ્યારે સર્વે રે;	
ત્યારે ના'શે ચોગને પવિત્ર પર્વે રે.	૨૬૯
ધીરે ધારણ ધરી સહુ દાખ્યું રે;	
કિંચિતમાત્ર આસનનું કંઈ ભાખ્યું રે.	૨૭૦

૨૬૧ ચોરાશીમું: વામપાદપવનમુક્તાસન—ડાબાપગની પાની ડાબા દગરાને અડાડીને એ ઘુંટણની આસપાસ અદ્ય બીડવી. પછી જમણો પગ આડો રાખવો તથા તેનું તળિયું ડાબા પગના ધોંયાને અડાડીને બેસવું.

૨૬૬ ચોરાશીમું: દક્ષિણપાદપવનમુક્તાસન—વામપાદપવનમુક્તાસનથી ઉલટું.

## રાગ માઝૂ.

- પ્રાણાયામનું કરું વર્ણન, સહુ સાંભળો આજ;  
અલ્પ માંહી અલ્પ કરું હું, શાણાને રંગ લગાડવા કાજ. ૧
- માર્ગે ગયા હોય ને ચાલી, તો ભોમિયા કંઠક થવાય;  
ચોગ ચોગ આકૃણે છે અમથા, તે માંહે જાણી જવાય. ૨
- માર્ગે વિકટ છે એ કેવો, તે આવે જાણવામાં સર્વ;  
મસ્તાનો થઈ મા'લે ઘણો ને, ગદ્દા જેવો કરતો ગર્વ. ૩
- સદ લઈ સાધી દહં હું સિદ્ધિ, એવી કરતો માથાફોડ;  
રસ્તો દેખાડી તેના મારે, કરી દેવો સહુ તોડ. ૪
- પ્રાણને રોકવો તે તો જાણો, પ્રાણાયામ કહેવાય;  
મહાકઠણમાં કઠણ એ વસ્તુ, જેની જીવિતઓ નવ જોવાય. ૫
- અધિકારીથી એ તો બનતું, અનઅધિકારી અકૃણાય;  
ઘણું ઘણું જોઈએ જે માટે, ન જાણે તો નિશ્ચે કૂટાય. ૬
- ચોરાશી આસનકેરી કળાનો, હોવો જોઈએ જાણ;  
સંયમ નિયમનો ધરનારો, પૂરો જોઈએ પ્રમાણ. ૭
- જે તેના ભેદ ભારે ભણિયો, તો તો થાય કામ;  
બાકી પ્રાણાયામનો પાર ન લાઘે, હારી થાકી જાય તમામ. ૮
- ઈંદ્રિયો પર જેણે જય કર્યો તે, પ્રાણાયામ કરી જાણે;  
બીજા બાપડા બૂલી મરતા, વપુને વ્યર્થ વખાણે. ૯

૧ હવે યોગના ચોથા અંગ પ્રાણાયામ વિષે કહેછે: પ્રાણાયામ—પ્રાણ વાયુને રોકવાની ક્રિયા.

૬ અધિકારીથી—પ્રથમ યોગ, નિયમ અને. આસન, એ સર્વે સિદ્ધ કરી ચૂકેલા પુરુષની. અનઅધિકારી—યોગનિયમાદિ સિદ્ધ કર્યા વિનાનો.

૭ સંયમ—પાછળ કહેલા દશ પ્રકારના યોગ. ૯ વપુ—શરીર.



- ગુરુએ કહી તેવી જે પાળે, પથ્ય તો રૂડી પેર;  
જેમ રસાયની વૈદ્યની ભૂલતાં, પથ્ય તો થાય કેર. ૧૦
- તેવી રીતે પથ્ય ભૂલતાં ભટકે, પલકમાં જાયે પ્રાણ;  
જેગી બનતાં તો રોગી થઈ જાયે, હડહડતી થાય હાણ. ૧૧
- જેથી સારું શરીરનું થાયે, એવું ભોજન કરવું સૌય;  
બીજી રીતે કાંઈ બાધ ન આવે, તવ પ્રાણાયામ તો હોય. ૧૨
- પ્રમાણ બાંધીને ભોજન કરવું, ઓછું વધતું નવ થાય;  
મહાપ્રસાદ કે કાળીરોટીને, જેમાં નવ છુવાય. ૧૩
- ગમે તેમ ન સાધી શકાયે, ક્રિયા પ્રાણાયામની સાર;  
ગુરુએ દેખાડ્યે રસ્તે જવું, કાંઈ કરવો નહિ વિચાર. ૧૪
- હાપણ ડોળતાં ફૂલી જવાયે, કોઈ ન થાય તારણહાર;  
કહ્યું કરે તો કારજ થાયે, સાચેસાચું અવિધાર. ૧૫
- જો ચળે વાયુ તો ચિત્ત ચળેછે, ન ચળે વાયુ જેણી વાર;  
તો ચિત્ત ન ચળે કદાપિ, એવો કરવો નિરધાર. ૧૬
- અચળ ચિત્તને સ્થિર કરી જાણે, તેમાં વાયુને કરે સાર;  
એ બંને સ્થિર થાયે જે વારે, તે પામે આયુષ્યનો પાર. ૧૭

૧૦ પથ્ય—આહારાદિકનો નિયમ. ૧૨ બીજી રીતે ઇન્દ્રિયોં, કસરત કરવી, ઊંઘવું, ઉત્તરો, વિષયાભિલાષા, મચ્છરાદિ પ્રાણીઓનો ઉપદ્રવ, ઇર્ષ્યાદિક મનોવિકારોનો ઉપદ્રવ, સર્પાદિક પ્રાણીઓનો ભય, શત્રુકૃત ઉપદ્રવ, યંત્રવાદ્ય, વગેરેની ગરબડ, વૃષ્ટિ, શીત, ઉષ્ણતા, વગેરેનો ઉપદ્રવ, એવાં એવાં અનેક કારણોથી પ્રાણાયામ કરનારને બાધ ન આવે તો પ્રાણાયામ સિદ્ધ થાય.

૧૩ પ્રમાણ બાંધીને—ખાવાનું માપ મુકરર કરીને. કાળીરોટી—માલ-પૂડા. છુવાય—અડકાય. અર્થાત્ એવાં સ્વાદિષ્ટ ભોજન તજવાં.

૧૪ ગમે તેમ—સ્વચ્છનાથી ગમે તેમ પ્રાણુ રોકીને. ૧૭ એ બંને ઇન્દ્રિયોં—વાયુ અને પ્રાણ બંને સ્થિર થાય તો આયુષ્ય સ્વાધીન થાય છે.

- તારા મનમાં જે સંશય મોટો, કથાપુરાણ સાંભળી થાય;  
કે અનેક વર્ષ મુનિઓ જીવ્યા, એ તે કેમ મનાય ? ૧૯
- ખોટેખોટી વાતો સર્વે, એ આવે તારે હર;  
તો પ્રાણાયામની શીખજે વિદ્યા, સહુ સાચું થાશે ભરપૂર. ૧૯
- જીવવું હશે ત્યાં સુધી જીવીશ, થઈ ભીષ્મ જેવો શૂરવીર;  
શકા તારી નાશી સહુ જાશે, દૃઢ કરી રાખીશ ધીર. ૨૦
- ઇશ્વરસ્વરૂપી થઈશ તું પોતે, મારા ઇશ ઇશ્વર અવતાર;  
પણ તે સહુ સાધ્ય તો ક્યારે ધાશે, ગુરૂગમ લાધે જેણીવાર. ૨૧
- પ્રાણાયામથી લાભ જે થાયે, તે ઇશ્વરથી ન ગણાય;  
તો ધીરાથી કેઇ પેર લાઇ, ગુણ તેના તો ભણાય. ૨૨
- પ્રાણાયામમાં શું શું જોઈએ, તેનાં નામ ગણાવું આજ;  
જોગત્રય જોઈ જાણી તું જાણે, તું કરવા ધારે જો કાજ. ૨૩
- આ તો તારી જાણાસા કારણ, માર્ગ દર્શાવિયો મેંય;  
નામ ઠામ જાણી જઈશ જ્યારે, પછે ઉપચોગી થાશે તેય. ૨૪
- કુંભક કરી જેને તું લાખે, તેના છે આઠ પ્રકાર;  
નામ ગણાવી હું જાઉં છું તેનાં, સમજ લેજે તું સાર. ૨૫
- સૂર્યભેદન ઉજ્જવ્યાં ને, શિત્કારી શીતલી નામ;  
ભસ્ત્રિકા ને ભ્રામરી નામે, જાણે જોગીજન તમામ. ૨૬

૨૧ મારા ઇશ—મારા ગુરૂ. ગુરૂગમ—ગુરૂથી ગમ્ય (પ્રાપ્ત થાય એવું) જ્ઞાન.

૨૨ તે—તે લાભ. ૨૩ જોગત્રય—યોગશાસ્ત્રના ત્રય. ૨૪ જાણાસા—જાણવાની ઈચ્છા.

૨૫ કુંભક—પ્રાણાયામનો એક પ્રકાર—ધ્વાસવાયુને શરીરમાં પૂરી રાખીને રોકવો તે.

૨૬ આઠ નામ ગણાવે છે: સૂર્યભેદન વગેરે. એ સૂર્યભેદન વગેરેનાં વાક્યનું પરમપદ્યોપનિર્વામાં કહ્યાં છે ને આ પ્રમાણે:

મૂર્છા અને પ્લાવિની કહેછે, ભોગી મુનિ મુખ્તાણ;

એની ક્રિયાઓ છે મહાવસમી, જેનું પૂરેપૂરું ન થાય પ્રમાણ. ૨૭

“(૧) સૂર્યભેદન—સ્વસ્તિકાસન કે વજ્રાસન કરીને બેસવું. પછી જમણી નાસિકાએ બહારના પવનને ભેરથી ઉપર ખેંચવો ને પછી તમામ દ્વારથી વાયુને રોકવો. પછી ધીમે ધીમે ડાબી નાસિકાથી પવનને છોડવો. આમ વારંવાર કરવું. આ કુંભક, વાયુના એંશી પ્રકારના દોષને અને કૃમિના રોગને હણે છે તથા મસ્તકની શુદ્ધિ કરે છે.”

“(૨) ઉજ્જાયાત્રી—સિક્કાસન વાળી મોઢું બંધ કરી બંને નાસિકા વાટે પવન ઉપર ચઢાવવો, અને રોકવો. પછી યથાશક્તિ રોકીને ડાબી નાસિકાથી પવનને છોડવો. આ મુદ્રા સળેખમ, કફ, વાયુ અને જોડર રોગનો નાશ કરેછે. તેમજ તેથી હૃદય તથા કંઠના રોગ પણ નાશ પામેછે, ને ધાતુવિકાર મટેછે.”

“(૩) શીતકારી—બે ઓઠની વચ્ચે જીભ રાખીને બહારના વાયુને આકર્ષવો, તથા પછી કુંભક કરવો. (મોઢેથી પવન બિલકુલ નીકળવા દેવો નહિ, કારણ કે તે બળતી હાનિ કરેછે). પછી નાસિકાનાં બંને છિદ્રથી શ્વેત કરવો. પૂરકમાં ‘સી’ ‘સી’ એવો ધ્વનિ સહજ નીકળેછે. આ કુંભકથી શરીરની સુંદરતા વધે, ભૂખ તરસ દુઃખ દે નહિ, અને આળસ તથા નિદ્રાનો નાશ થાય. દુઃકામાં, ચેતનતા પ્રાપ્ત થાય અને ઉપાધિનું વિદારણ થાય.”

“(૪) શીતલી—પક્ષીની નીચલી ચાંચની પેઠે પોતાની જીભને ઓઠથી બહાર કાઢી મોઢાવાટે બહારના પવનને ઉપર ખેંચે, તથા આખું શરીર પવનથી ભરે. પછી કુંભક કરી પવનનું રંધન કરે. વખત પૂરો થયે નાસિકાવાટે ધીમે ધીમે પવન છોડે આ કુંભક સાધવાથી ગુલ્મ, પ્લીહ, જ્વર તથા પિત્તવિકાર, ઇલાદિ મટે છે, ભૂખ અને તરસ ધીમે ધીમે નિવૃત્ત થાયછે, અને સર્પાદિના ઝેરની પણ અસર થતી નથી. ત્રણ વર્ષ સાધવાથી સર્પની કાંચળીની પેઠે દેહ જૂદો દર્શાય છે.”

“(૫) ભસ્ત્રિકા—અર્ધપદ્માસન કરીને એક હાથ જાંઘ ઉપર રાખી મૂળબંધ કરી ડોક તથા પેટને સમાન રાખી મોઢું બંધ કરીને નાસિકાના ડાબા છિદ્ર વાટે પવનને બહાર કાઢવો; (તે વખત બીજું

. એના પણ પ્રકાર છે ભાઈ, તે જાણતાં તું ને જાણાય;

છિદ્ર જમણા હાથના અંગૂઠાથી દબાવી રાખવું. ) ને પછી તેજ છિદ્ર વાટે પવન લેવો. એમ વારંવાર પૂરક રેચક કરી ધર્ષણ કરવું. પછી છેવટ પૂરક કરી કુંભક કરવો. ને સ્વારબાદ બીજા છિદ્રથી પાછું યથાશક્તિ તુરતાતુરત પૂરક રેચક કરી ધર્ષણ કરવું. થાક લાગે ત્યારે પાછો કુંભક કરવો. પછી બન્ને છિદ્રોથી સાથે ધર્ષણ કરવું ને શ્રમ થયે કુંભક કરવો. આ કુંભક કફ, પિત્ત, તથા વાયુનો નાશ કરેછે. તથા નાગણી અથવા કુંડલિની જે બહુજ ઝીણી સાડાત્રણ આંટા લેછે નાભિની આસપાસ વીંટાઈ રહેલી છે તેને જાત્ર કરે છે. તે કાંઈ પણ ઉપચારે જાગતી નથી, ને તેને જગાડ્યા વગર કાંઈ યોગી પિંડ બ્રહ્માંડની એકતા કરી શકતો નથી; સાધક યોગી કુંભક કરી પવનની ગરમીથી તેને જગાડે છે. બ્રહ્મનાડીના છિદ્રમાં પવન રોકાવાથી નાભિ આગળ પવન જાય છે, ને નાગણી જે શક્તિરૂપ છે તેને જગાડે છે. એ નાગણીને સુષુમ્ણા વાટે અપાન સાથે યોગેશ્વરો બ્રહ્મરંધ્રમાં લેઈ જાય છે.”

“ ( ૬ ) ભ્રામરી—ભ્રમરીના ગણગણાટ જેવો શબ્દ લેઈને ગળાવાટે પવનને અંદર ખેંચવો ને પછી ધીમે ધીમે ભ્રમરીના ગણગણાટ જેવા શબ્દથી સ્વભાવસિદ્ધ કુંભક સાથે રેચક કરવો. આમ વારંવાર પૂરક રેચક કરવા. આ કુંભક સાધ્ય કર્યાથી ચિત્તની ચંચળતાનો નાશ થાય છે અને અંતઃકરણમાં ધણી આનંદલીલા થાય છે. ”

“ ( ૭ ) મૂર્ચ્છા—પ્રથમ પૂરક કરીને તેના અંતમાં જલધરણધ લગાવવો અને હાથના બન્ને અંગૂઠાથી બન્ને કાન, બન્ને તર્જનીથી બન્ને આંખો, બન્ને મધ્યમાથી નાક, અને બાકીની આંગળીઓથી મોઢું બંધ કરી જોરથી કુંભક કરવો. ને પછી ધીમે ધીમે જલધરણધ સહિત રેચક કરવો. આ કુંભક મનને મૂર્ચ્છા પમાડે છે માટેજ તેનું નામ મૂર્ચ્છા પાડેલું છે. ”

“ ( ૮ ) રક્ષાવિની—પદ્માસન વાળી છાતી આધાર કાઢી માથા તરફ બન્ને હાથ લાંબા કરી તેના અંગૂઠાના આંગળ પરપર મજબૂત બીડી જળ હાર ચિર થવું. આવી રીતે જેનું કિર આગેનું વાયુથી ભરેલું છે, એવો ગોળી મુખેથી અગાધજગમાં કમળના પત્રની પેઠે ગમન કરે છે. આ કુંભક રૂંધેલા જાળવડાને છે. ”

હું તો કાંઈક કહું છું આજે, ગુણ સર્વ મેં કેમ ગણાય. ૨૮  
 નેતિ ધોતિ ને અસ્તિ છે, નાળી ત્રાટક નામ;  
 અહ્નદાતાણુ ને કપાળભાતી, ગજકરણી વિકટ ધામ. ૨૯

૨૮ એના ઇન્—એ પ્રાણાયામના. અર્થાત્ એ પ્રાણાયામને સાહાય કરનારી નેતિ, ધોતિ, વગેરે ક્રિયાઓ છે. અહીં ‘એના’ એનો અર્થ ‘કુભકના’ એવો કરિયે તો કુભકના જે ભેદ, જે ‘સહિત’ અને ‘કેવળ’ કહેવાય છે તે સમજવા. પણ અંતમાં ૨૯ મી કડીમાં જે નેતિ વગેરે કહ્યા છે તેનો સંબંધ એવો અર્થ કરવાથી ઘટે નહિ, માટે ‘એના’ એટલે ‘પ્રાણાયામના’ એવો અર્થ કર્યો છે.

૨૯ નેતિ ઇન્—નેતિ વગેરે આઠ યોગની ક્રિયાઓ છે. એનાં લક્ષણુ પણ પરમપદમોષિનીમાં મહાત્મા શ્રીનથુરામશર્માએ નીચે પ્રમાણે કહ્યાં છે. જેમ,—

“ ૧ નેતિ—સૂતરનો ગાંઠ વગરનો ને ચીકણો તાંતણો ત્રણ ચાર વેંત લંબાઈનો રાખી પંદરવડો કે વીશવડો કરવો. પછી તેને ત્રેવડો કરવો ને સારી રીતે વળ દોઈ દૃઢ કરવો. આના બન્ને છેડા ઉંદરપુંછા રાખવા ને તૈયાર થયેલા તે દોરાને મીણ ચઢાવી સુંવાળો કરવો. પછી નાકમાં નાખી તેને મોઢા વાટે બાહાર કાઢવો. પછી માંહેથી બાહાર કાઢેલા તથા પ્રથમથી બાહાર રહેલા છેડાને પકડી એ બન્ને છેડાને ધીમે ધીમે હલાવવા. એ ક્રિયાને નેતિ કહે છે. કપાળનો તથા નાકનો મેલ એ ક્રિયાથી દૂર થાય છે. અને સૂક્ષ્મ પદાર્થ દેખવામાં આવે એવી દિવ્ય દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે. ”

“ ૨ ધોતી—આશરે પંદર હાથ લંબાઈનો જગત્તાથીનો ચાર આંગળ પોહોળો કડકો લેઈને તેને બેચાર વાર જરા ઉના પાણીથી ધોઈને સાફ અને નરમ પટ્ટી રૂપે બનાવવો. પછી આગળ કહેવામાં આવશે તે રીતે ગળાના કાકડાની સુંવાળપ દૂર કરવી તથા મરીનો ઉકાળો થોડા રોજ પીવો, કે જેથી ઉલટી ન થાય. પછી એ લૂગડાનો એક છેડો હાથમાં રાખી બાકીનો ભાગ ગળાદ્વારાએ દોર જેમ લૂગડું ચાવે છે તેમ ચાવી પેટમાં ઉતારી જવો ને પેટને ખૂબ હલાવવું તે વખતે બાહારનો છેડો દાંત અને ઓઠથી પકડવો, ને હાથવતી કિંવા નોળીક્રિયાથી નળને ખૂબ વલોવવા. ત્યાર બાદ તે ઝાલેલે છેડેથી ધોતીને પાછી ખેંચી કાઢવી ને તેમાં વળગેલો કદ પાણીમાં ધોઈ

એની ક્રિયાઓ મહાકઠણ છે, કરવી નેઇએ સર્વ,

નેગી કહેવાવાનો ઝટ લેઇ જાયે, જ્યારે જાણે તું ત્યારે ગર્વ. ૩૦

નાખવો. પાછી વળી તે ધોતી ગળી જવી ને વળી બાહાર કાઢી કફ ધોવો. એમ બેએક વાર કરવાથી પેટમાંનો કફ તથા પિત્ત દૂર થશે. આ અને ઉપરનો એ બન્ને પ્રયોગ નહીં અગર વાવમાં બોહોળા પાણીને કાંઠે અને એકાંતમાં થઇ શકે છે. આ પ્રયોગ સાધનારને શરદા ચીજો અવગુણકારી છે. આ અભ્યાસ શરૂ કરતાં પ્રથમ એક હાથ ધોતી ગળવી, પછી બે હાથ એમ શનૈઃ શનૈઃ અભ્યાસ વધારવો. ધોતીને કિંવા જગન્નાથીના ત્રણ ચાર હાથની લબાઇના પાતળા રૂમાલને ગળીને ગુદાવાટે પણ કાઢવામાં આવે છે તેથી પણ મેલ સારી રીતે દૂર થાય છે. એ ક્રિયાનું નામ ગણેશક્રિયા છે.”

“૩ બ્રહ્મિ—નાભિ સમાન જળમાં પ્રવેશ કરીને છ આંગળ લાંબો અને ટચલી આંગળી જાય એવા હિપ્પવાળો વાંસનો કડકો લેઇને ગુદામાં ધાલવો; તે ચાર આંગળ અંદર ધાલવો અને બે આંગળ બાહાર રાખવો. પછી ઉકટાસન કરી ( પગના પંજ ઉપર ઊભા રહી કિંવા ઊભડક બેશી આધારચક્રને સંકોચી જળને અંદર ખેંચવું. પછી નળને આડા અવળા ફેરવી પેટ હલાવી તે જળને કાઢી નાખવું. ધોતિ અને બ્રહ્મિ જમ્યા પેહેલાં કરવાં અને પછી તરત જમવું. ગુલ્મ, પ્લીહ, જળોદર, વગેરે વાત, પિત્ત, અને કફથી થયેલા સઘળા રોગો આ ક્રિયાથી દૂર થાય છે.”

“૪ નોળી—બન્ને ખભાથી શરીરને નમાવી, ઉતાવળથી જળની ધુમરીની પેઠે પેટને ડાચા જમણા ભાગથી હલાવવું, તે નોળીક્રિયા કહેવાય છે. તે જઠરાગ્નિનું પ્રદીપન અને વાતાદિક રોગોનું નિવારણ કરે છે.”

“૫ ત્રાટક—એકાગ્ર ચિત્તથી દૃષ્ટિને નિશ્ચળ કરી સૂક્ષ્મ લક્ષ્ય એવો જે કોઇ પણ પદાર્થ તેના તરફ આંખમાં પાણી આવે ત્યાં સુધી નેઇ રહેવું. તે પછી આંખો બંધ કરી દેવી, તે ત્રાટક કર્મ કહેવાય છે. તે આંખોના રોગોને દૂર કરે છે. તેમજ આગસ, નિદ્રા, તંદ્રા, તથા ચિત્તની ક્રોધાદિક વૃત્તિનો પણ નાશ કરે છે.”

“૬ બ્રહ્મદાતણુ—વડવાઇતું આશરે એક ગજનું હાથના અંગૂઠા જેવું જાડું ને સીધું દાતણુ લેવું ને તેની ઉપરની છાલ કાઢી નાખવી. પછી તેનો સારો ને ખરે નહિ એવો કૂચો એક આંગળ જેટલી લંબાઇનો આગ-

હવે મુદ્રાઓનાં નામ ગણાવું, તેની ક્રિયાઓ વસતી જાણ;

જના ભાગમાં દાંતે ચાવીને કરવો. કૂચો તૈયાર થયે તેને ખંખેરી ઘોષ સ્વચ્છ કરવો. પછીથી તે દાંતજીનો કૂચો સીધા બેસી ડોક આગળ કાઢી ગળા દારે પેટમાં કાઢનાખ કરવો. પ્રથમ કાકડાની ડાખી બાજુથી દાંતજી નાખવાનું શરૂ કરવું. એ અભ્યાસ આશરે એક માસ કર્યાથકી સાધિત થાય છે. પ્રથમ ઉલટીના જેવું થાય છે. પણ પછી એમ થતું નથી. એમ કર્યાથી છાતીમાં જે કફ પિત્તાદિ હોય છે તે પાણીની સાથે બહાર નીકળે છે. આ પ્રયોગના અભ્યાસીએ આરંભમાં ખાંડ, દહીં, છાશ, આદિ શરદ વસ્તુઓ ખાવાથી પરહેજગાર રહેવું. ઉંધ બહુ આવવાનું અને સ્વપ્નાવસ્થા થવાનું કારણ શરીરની માંહેનો કફ તથા તમોગુણ છે. મના-જનો ઘણો ભાગ મેલરૂપે ગુદાદારે બહાર જાય છે; ને કેટલોક ભાગ લોહીરૂપે થાય છે, તે શરીરનું પોષણ કરે છે. એમ ક્રિયા થતાં કેટલોક ભાગ કફ તથા પિત્તરૂપે ત્રીકાશદાર થઈ શરીરમાં રહે છે. લોહી શરીરની નસોમાં મળી વહેવા લાગે છે, ને શરીરને પુષ્ટ રાખે છે. તથા મળ મૂળદ્વારાએ બહાર નીકળે છે. એમ ભક્ષ્ય અને પેય પદાર્થોનું પૃથક્કરણ થતાં કેટલોક ભાગ અપાન અને પ્રાણની સાથે છુટ્યાઈ કફ તથા પિત્ત વગેરે રૂપે આ સ્થૂલ દેહમાં ભરાઈ રહે છે. ઘણો મેલ એકઠો થવાથી શરીરમાં રોગની ઉત્પત્તિ થાય છે. યોગેશ્વરે આ વાતને જાણે છે માટે દરરોજ તેઓ શરીરના યંત્રને મળ અને અયોગ્ય પવનથી દૂર કરી સાફ રાખે છે. વળી આગળ દર્શાવ્યા પ્રમાણે પવન તથા કફ શરીરમાં એકઠો થવાથી ઉંધ વધારે આવે છે, આળસ આવે છે અને અંતર્દૃષ્ટિ કરતાં અટકાવ થાય છે, ને ભજનનો તાર તોડે છે. માટે ઇન્દ્રિયોનો નિયંત્ર કરવાની ઇચ્છા રાખનાર મુમુક્ષુ યોગીદ્રોએ મેલ અને અયોગ્ય પવનને મુક્તિવડે દૂર કરવાં જોઈએ. મેલ અને અયોગ્ય પવન થોડાં ઉત્પન્ન થાય માટે કોઈ સૂક્ષ્મ બહાર કરે છે, કોઈ અઠવાડીએ અને પખવાડીએ રેચ લે છે, કોઈ દરરોજ ખોંખારા મારી કફને દૂર કરે છે, કોઈ ઘણી સફાઈથી દાંતજી કરી ઘણા કોગળા કરે છે. સૂતરના લગભગ હાથના અંગુઠા જેવા બડા છવડ દોરડાને મીણ પૂઈ તેના આગળના ભાગમાં કૂચો રાખી તે ઉપરની રીતેજ દાંતજીની જગાએ કફ પિત્ત વગેરે કાઢવામાં વપરાય છે.”

“ ૭ કપાળભાતી—લુહારની ધમણની પેઠે ઉતાવળથી રેચકપૂરક કરે તેને કપાળભાતી કહે છે. આ ક્રિયાથી કફનો નાશ થાય છે તથા મુપુમ્ણા વહેવા લાગે છે.”

નામ સાંભળી ભય જવ પામીશ, ગુરુગમથી સહેલું પ્રમાણ. ૩૧.  
મહામુદ્રાને મહાબંધ જાણો, ખેચરી ન ઉડિયાન;  
મહાવેધ ને મૂળબંધ તેવી, જલંધરબંધનું મહામાન. ૩૨.

“ ૮ ગજકરણી—અપાનવાયુને કંઠનાળમાં ચઢાવીને પેટમાં રહેલાં અન્ન જળાદિકને કાઢી નાખવાં તે. આમ કરવાથી નાડીઓનો સમૂહ વશી-ભૂત થાય છે. આ ક્રિયાને યોગી લોકો ગજકરણી કહે છે. આ ક્રિયા સિદ્ધ કરવાની વિધિ આ પ્રમાણે છે. પ્રથમ પાંચશેર છશેર નવશેર પાણી પીવું, તે વખત ઊભડક બેસવું. ત્યાર બાદ સ્વસ્થ બેસીને નોળી કરવી. પછી વળી ઊભડક બેસી મધ્યમાં આંગળી ગળાની કાકડીને અડાડવી, એટલે મેલ સહિતનું પાણી એકદમ નીકળશે. અભ્યાસ સિદ્ધ થયા બાદ આંગળી અડાડવાની જરૂર પડશે નહિ. ફક્ત અપાનવાયુ ચઢવાથીજ પાણી બહાર નીકળશે.”

“ નેતિ, ધોતિ, ખસ્તિ, નોલ્લી, ત્રાટક, અને કપાળભાતિ, એ હઠયોગનાં ષટ્કર્મ છે, અને જેને વાત, પિત્ત અને કફનો મેલ વધારે હોય, તેણે પ્રાણાયામની સિદ્ધિને અર્થે તે અવશ્ય સાધવાં જોઈએ. પરમપદબોધિની.

૩૧ મુદ્રાઓ—પ્રાણાયામને સાહાય કરનારી કેટલીક ક્રિયાઓ. જેમ કોઈ વાસણને મુદ્રા ( સીલ ) કરવાથી તેમાંનો પદાર્થ બહાર નીકળી જતો નથી, તેમ પ્રાણવાયુને ખેંચતાં, બંધ રાખતાં તથા છોડતાં મુદ્રાઓ નિયમમાં રાખે છે.

૩૨ મહામુદ્રા ૪૦—મુદ્રાઓના સંબંધમાં શ્રીનથુરામશર્માએ પોતાના પરમપદબોધિની નામે ગ્રંથમાં વિસ્તારથી લખ્યું છે. જેમ:—

“ ૧ મહામુદ્રા—ડાબા પગના પાનીથી ગુદા અને શિશ્નને દ્રિય વચ્ચેનો ભાગ જે યોનિસ્થાન તેને રોકીને, જમણા પગ, તેની પાની જમીનને અડી રહે એવી રીતે લાંબો કરવો, અને તેની આંગળીઓ ઊંચી રાખી તે પગના અંગૂઠાને જમણા હાથના અંગૂઠા તથા તર્જની આંગળીથી પકડી રાખવો. પછી કંઠમાં જળંધર બંધ ( હવે પછી કહેવાશે ) કરીને વાયુને ઉપર સુષુમ્ણામાં ધારણ કરવો. આમ કરવાથી મૂળબંધ પણ થાય છે. યોનિસ્થાન (શીવણી) ને દબાવવાથી અને જીભને બંધન કરવાથી કુંડળી શક્તિ સર્પાકાર તણ પાંશરી થઈ જાય છે, અને સુષુમ્ણામાં પ્રાણનો પ્રવેશ થાય છે. આમ થવાથી ઇડા-પિંગળાને પ્રાણનો વિયોગ થાય છે. અને તેથી કુંડલીની શક્તિની મરણાવસ્થા થાય છે. પૂરેલા વાયુને ધીમે ધીમે રેચક કરી



વિપરીતકરણી ને વન્નેલી, શક્તિચાલન એવું નામ;

દશ મુદ્રાઓ એણી પેર ભાખી, તેથી થઈ જાયે તાઈં કામ. ૩૩

બાહાર દાઢવો. ઉતાવળે રેચક કરવાથી જળની હાનિ થાય છે.”

“( ૨ ) મહાબંધમુદ્રા.—ડાબા પગની પાની યોનિસ્થાનમાં લગાવીને જમણો પગ ડાબા પગની પિંડી પર રાખવો, ને ત્યારબાદ પૂરક કરી પવનને પૂરવો, ને દાઢી છાતીસરસી રાખી, જલધરબંધ કરી કુંભક કરવો. યોનિ દબાવ્યાથી મૂળબંધ થાય છે, દાઢી છાતીસરસી રાખવાથી જલધરબંધ થાય છે. મૂળબંધ અને જલધરબંધ સાથે થવાથી પ્રાણ મધ્યનાડી સુષુમ્ણામાં પ્રવેશ કરેછે. યથાશક્તિ કુંભક કરીને પછી મંદમંદ રીતે રેચક કરી વાયુ કાઢવો. ચંદ્રાંગ અને સૂર્યાંગમાં કુંભકની સંખ્યા સમાન થાય ત્યાં સુધી આ અભ્યાસ ચાલુ રાખવો. કેટલાક આચાર્ય કહેછે કે, જલધરબંધમાં કંઠનો બંધ છે તે અનુપયોગી છે, એટલે દાઢીને છાતીસરસી રાખવાની જરૂર નથી, પણ આગલા દાંતની ઉપર તાળવાની નીચે જીભ રાખવાનો બંધ પ્રશસ્ત છે. આ જિહ્વાબંધથી સુષુમ્ણા સિવાય બોતેર હજાર નાડીની ( તેના પવનની ) ઊર્ધ્વગતિ રોકાયછે. આ મુદ્રાથી ઇંડા, પિંગલા, અને સુષુમ્ણા જે ત્રિવેણી તેનો સંગમ થાયછે. અને મન કેદાર જે ભૃકુટિ તેને વિષે રહેછે. રૂપ, લાવણ્ય, કાંતિ, ઇત્યાદિ શોભાયુક્ત યુવાવસ્થાવાળી સ્ત્રી જેમ પતિ વગર નિષ્કૃજ છે તેમજ મહામુદ્રા અને મહાબંધમુદ્રા પણ મહાવેધમુદ્રા વગર વ્યર્થ છે.”

“( ૩ ) મહાવેધમુદ્રા—એકાગ્ર યુદ્ધિવાળા યોગીએ નાસિકાના બંને છિદ્રથી પૂરક કરી ત્યારબાદ વાયુની ઉપર નીચેની ગતિને જલધરબંધથી રોકવી; પછી બંને હાથની હથેળીઓ જમીનને અડાડીને તેથી શરીરને જરા ઊંચું નીચું હલાવવું, ને પગની પાનીથી સીવણીને દબાવવી આમ કરવાથી પવન ઇંડા પિંગલાનો ત્યાગ કરી સુષુમ્ણામાં દાખલ થાય છે: ચંદ્ર, સૂર્ય, અને અગ્નિ વિષે રહેલી જે ઇંડા, પિંગળા અને સુષુમ્ણા નાડી, તેનો સંબંધ થવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. ઇંડા પિંગળામાં પ્રાણનો સંચાર બંધ પડે એટલે યોગીએ શનૈઃ શનૈઃ રેચક કરવો. આ મહાવેધ મુદ્રાનો અભ્યાસ કરવાથકી અણિમાદિક સિદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. વળી શરીરમાં ઘડપણ આવ્યાથી ચામડીની કચલી વળી હોય તે તથા પળી

પ્રાણાયામ જો શીખવું તારે, પૂરેપૂરું જાણ;

તો તો એ સર્વે જાણવું જોઈએ, ત્યારે થાય વખાણ.

૩૪

હોય તે તથા ધુળરો પણ મટે છે. દિવસના આઠ પહોર છે, તે પ્રત્યેક પહોરમાં ઉપરની ત્રણે મુદ્રાના આઠ આઠ કુંભક ઉપર દર્શાવેલી રીતે કરવા. પુણ્યના સમૂહને વધારનારી ને પાપનો વજ્રની પેઠે નાશ કરનારી આ મુદ્રા છે.”

“( ૪ ) ખેચરીમુદ્રા—કપાળની અંદરના છિદ્રમાં જિહ્વા પ્રવેશ કરે અને દૃષ્ટિ ભૃકુટિના મધ્યમાં રહે તે ખેચરીમુદ્રા કહેવાય છે. ખેચરીની ત્રણ ક્રિયા અત્યુક્તમે કરવી પડે છે:—છેદન, ચાલન, અને દોહન. અતિ તીક્ષ્ણ, સિન્ધ, ( ચીકાશવાળું—સુંવાળું ), અને નિર્મળ ( કાટ તથા બીજા મેલ વગરનું સા-ક્ર અને સારી રીતે અજવાળી બિજળું કરેલું ) એવું શસ્ત્ર ( નસ્તર આ કા-મમાં ઠીક પડશે ) લઇને પછી તે શસ્ત્રથી સાવધાનીથી યુક્તિપૂર્વક જીભના મૂળ આગળની નીચલી નસને રોમમાત્ર છેદન કરવી. છેદન કર્યા બાદ લવણ ( મીઠું ) અથવા સિંધવ તથા હરડેનું ચૂર્ણ કરીને સાત દિવસ સુધી સાંજે તથા પ્રાતઃકાળે છેદન કરેલા ભાગ પર લગાડવું. ( યોગાભ્યાસીને મીઠું ખાવાને નિષેધ છે, માટે તેણે કાયાનું તથા હરડેનું ચૂર્ણ મેલવું ). યોગાભ્યાસી ન હોય અને જે એકલી ખેચરીમુદ્રા સાધતો હોય તેને લવણનો નિષેધ નથી. પછી આઠમે દિવસ વળી રોમમાત્ર અધિક છેદન કરવું. વળી આવી રીતે સાત દિવસ ફરીથી લવણ તથા હરડેનું ચૂર્ણ ધસવું અને આઠમે દિવસ વળી અધિક છેદન કરવું. એમ છ મહિના સુધી દરરોજ યુક્તિપૂર્વક કરે તો જીભની નીચેની નાડી જે જીભને કપાળની અંદરના છિદ્રમાં જતી અટકાવે છે તેનો નાશ થાય છે. હાથના અંગૂઠા તથા તર્જની આંગળીથી જીભને પકડીને હલાવવી તે ચાલન, અને બન્ને હાથના અંગૂઠા તથા તર્જની આંગળીઓથી ગાયના આંચળને દુલે છે એવી રીતે ખેચીખેચીને જીભને લાંબી કરવી તે જ્યાં સુધી તે બહાર નીકળીને ભૃકુટિના મધ્યમાં અડે ત્યાં સુધી લાંબી કરવી તે દોહન. એમ કરવાયકી ખેચરી મુદ્રાની સિદ્ધિ થાય છે. જીભને ઊંચી કરી ત્રણ નાડી( ધડા, પિંગળા અને સુષુમ્ણા )નો માર્ગ જે કપાળની અંદરનું છિદ્ર તેમાં રાખે, તો ખેચરી મુદ્રા થાય છે. એને વ્યોમચક્ર કહે છે. તાળવાની ઉપરના છિદ્રમાં જાય એવી રીતે જિહ્વાને લંબાવીને એક ધડીમાત્ર ખેચરી-

જેમ જે પગ વિના નવ ચલાયે, મનુષ્યથકી નિરવાણુ;

ત્યમ સર્વ જાણ્યા વિના નવ કહેવાયે, પ્રાણાયામનું પ્રમાણ. ૩૫

મુદ્રા કરી સ્થિત રહે તો તે યોગીને સર્પ, વીંછી આદિ જંતુઓનું ઝેર ચઢતું નથી, અને વ્યાધિથી ( વૃદ્ધાવસ્થાથી ) ચામડીની કચચલી વળવાથી તથા પળિયાંથી એ યોગી નિવૃત્ત થાય છે. ખેચરીમુદ્રા જાણનારને રોગ, મરણ, આળસ, નિદ્રા, ક્ષુધા, તૃષ્ણા ને મૂર્છા વિશેષે કરીને થતાં નથી, રોગની પીડા થતી નથી, કર્મથી લેપાતો નથી, અને કાળ પણ તેને બાધ કરી શકતો નથી. જીભ તથા અંતઃકરણ ભૃકુટિના છિદ્રમાં જાય છે માટેજ કપિલાદિક સિદ્ધોએ આ મુદ્રાનું નામ ખેચરી પાડ્યું છે. જે યોગીએ તાળવાની ઉપરનું છિદ્ર ખેચરીમુદ્રા કરી ઢાંકી દીધું હોય તે સ્ત્રીની સાથે આલિંગન કરી રહ્યો હોય તો પણ તેનું વીર્ય સ્ખલિત થતું નથી. તાળવાની ઉપરના છિદ્રની સન્મુખ જીભ લગાડીને સ્થિર રાખે તો તાળવાની ઉપરના ભાગના છિદ્રમાંથી જે ચંદ્રામૃત ઝરે છે તે જીભ ઉપર પડતાં તેનું પાન થયાથી એક પખવાડી-આમાં યોગી મૃત્યુને જીતી લેછે. જે યોગીનું શરીર ચંદ્રામૃતે કરીને પૂર્ણ હોય તે યોગીના શરીરને તક્ષક નાગ ડસે તો પણ તેને તેનું ઝેર ચઢતું નથી. જેવી રીતે લાકડાં હોય ત્યાંસુધી અગ્નિ નાશ પામતો નથી ને બત્તી સહિત તેલ હોય ત્યાંસુધી દીવો ઓલવાતો નથી. તેવીજ રીતે ચંદ્રામૃતથી પૂર્ણ શરીર હોય તેને જીવ ત્યાગ કરતો નથી. જીભ ઉપર ચંદ્રામૃત પડવાથી યોગીને અનંત જાતના સ્વાદ માલમ પડેછે. મેરૂ પર્વતની પેઠે બધાથી જાંચી જે સુષુમ્ણા તેના ઉપલા ભાગમાં જે છિદ્ર છે તેમાં ચંદ્રામૃત રહેછે. અને ગંગા, યમુના, સરસ્વતી, અને નર્મદા એટલે ઇડા, પિંગળા, સુષુમ્ણા અને ગાંધારી એ નાડીઓનો તે છિદ્રમાં અગ્રભાગ છે. એ ચંદ્રમંડળમાંથી અમૃત સ્રવેછે, અને તે ટપકવાથી મનુષ્યનું મૃત્યુ થાયછે. એટલા માટે ખેચરીમુદ્રા સાધે તો દેહનું લાવણ્ય વધેછે અને વજ્રના જેવી દૃઢતા આવે છે. ઇડા, પિંગળા, સુષુમ્ણા, ગાંધારી અને હસ્તનિર્ઘ્ન, એ પાંચ નાડીઓનો પ્રવાહ ઉપર ચાલે છે. એના પ્રવાહથી સંયુક્ત અને આત્માને સાક્ષાત્ દેખાડનાર જે આગળ જણાવેલું છિદ્ર, તે શૂન્ય રૂપ હોવાથી અવિદ્યાનો નાશ કરેછે. જેમ સૃષ્ટિમાં બીજરૂપ ઓંકાર મુખ્ય છે અને અવસ્થામાં મનોન્મત્તની અવસ્થા મુખ્ય છે. તેમ મુદ્રામાં ખેચરી મુદ્રા મુખ્ય છે.”

મોઠામાં મોટી એ વિદ્યા છે, ભૂદ્યા ઘણા ઘણા જન;

દહ સુદ્ધાં તો કંઈક હૂંડ્યાછે, તૂટી ગયાં ઘણાનાં તન.

૩૬

“ ( ૫ ) ઉડ્ડીયાનમુદ્રા.—આ મુદ્રાવડે રોકેલો પવન મધ્ય નાડીવાટે સુષુમ્ણામાં થઈને ઊડી જાય છે અને આકાશ ગમન કરે છે, માટે આ બંધનું નામ ઉડ્ડીયાનમુદ્રા પાડેલું છે. મહાન પક્ષીરૂપ જે પ્રાણુ તે આ મુદ્રાથી અનાયાસે સુષુમ્ણામાં ગતિ કરે છે. આ મુદ્રાથી પવન રોકાય છે માટે આ મુદ્રાને ઉડ્ડીયાનબંધ પણ કહે છે. નાભિના ઉપલા તથા નીચલા ભાગ બરડાને અડી જાય એવી રીતે પાછો ખેંચવાની ક્રિયાને ઉડ્ડીયાનબંધ કહે છે. આ સિંહરૂપ બંધ મૃત્યુરૂપી હાથીને નિવૃત્ત કરવાવાળો છે. હિતના ઉપદેશકરનાર જે ગુરૂ તેમની પાસેથી શીખી આ બંધનો અભ્યાસ નિરંતર કરે તો વૃદ્ધ પુરૂષ હોય તોપણ યુવાવસ્થાવાળાના જેવો દેખાય છે.”

“ ( ૬ ) મૂળબંધ—પાનીવતી સીવણીને દાખીને ગુદા સંકોચી અપાનવાયુને ઊંચો ચઢાવવો તે મૂળબંધ કહેવાય છે. કેડ તથા ઢગરાને આગળ કાઢી સીધીરીતે ખેંસવાથી આ બંધ થાય છે. જેની નીચી ગતિ છે એવો જે અપાનવાયુ તેને મૂળાધાર ( ગુદા )નું સંકોચન કરી જોરથી ઊર્ધ્વગમન કરાવવું. મતલબ કે પ્રાણાપાનનો સંયોગ કરી તેની સુષુમ્ણામાં ગતિ કરાવવી તેનું નામ મૂળબંધ છે. આ ક્રિયાથી મૂળસ્થાનનું બંધન થાય છે, માટેજ તેનું નામ મૂળબંધ પડ્યું છે. આ મુદ્રાથી પ્રાણ, અપાન, નાદ, તથા બિંદુનું એકત્વ થાય છે. પ્રાણવાયુની ઊર્ધ્વગતિ અને અપાનવાયુની અધોગતિ છે. એ બેની એકતા સુષુમ્ણામાં થવાથી નાદ ( મેઘના જેવા ધ્વનિ )ની પ્રકટતા થાય છે. અને પ્રાણ તથા અપાનને હૃદયની ઉપર લેઈ જવાથી નાદબિંદુની એકતા થઈ એ ચારે મસ્તકમાં પ્રવેશ કરે છે, ને તેથી યોગસિદ્ધિ થાય છે. નિરંતર મૂળબંધમુદ્રા કરવાથી જ્યારે અપાનવાયુની તથા પ્રાણવાયુની એકતા થાય ત્યારે સંચય થયેલું મૂત્ર તથા વિષ્ટા શરીરમાં મળ રૂપે રહેવા પામતાં નથી. આ બંધ કરવાથી જીવો હોય તે જીવાન થઈ જાય છે. મૂળબંધ કરવાથી અપાનવાયુ ઉપર ચાલવા લાગે છે ને તે ચાલીને નાભિની નીચે ત્રિકોણાકાર અગ્નિમંડળ છે તેમાં પ્રવેશ કરે છે. આથી કરીને જઠરાગ્નિની જ્વાળા

ચોગને રસ્તે વાઘ એ વસમો, જનનારાને ખાય;

જે ગુરુમક્ત હોયે જનનારો, તો તો સામો ધાય.

૩૭

વધી જાયછે. પછી અગ્નિ અને અપાનવાયુ એ બન્ને પ્રાણવાયુમાં જાયછે અને તેથી કરીને અગ્નિનું અત્યંત પ્રદીપન થાય છે, ને તેથી અક-  
ળાર્થને સૂતેલી કુંડલિની શક્તિ જગૃત થાયછે. સૂતેલી સર્પિણી જેમ લાકડી  
મારવાથી સીધી થઈ જાય તેમ તે સીધી થઈને સુષુમ્ણામાં પ્રવેશ કરેછે.  
કુંડલિનીને જગૃત કરવામાટે મૂળબંધ ઉપયોગી છે, માટે યોગાભ્યાસીને  
દિન દિન પ્રત્યે સર્વકાળમાં તેનો અભ્યાસ કરવો આવશ્યક છે.”

“( ૭ ) જલધરમુદ્રા—કંઠને નીચે નમાવી દાઢીને હૃદયથી ચાર  
આંગળ છોટે રાખે તે જલધરબંધ કહેવાય છે. નાડીઓના સમૂહને બાંધેછે  
તેમજ કપાળની અંદરના છિદ્રમાં જે ચંદ્રામૃત રહેછે તેને પણ બાંધેછે,  
માટે આ બંધનું નામ જલધરબંધ કહેવાય છે. કંઠને નીચે નમાવી  
જલધરબંધ કરવાથી ચંદ્રામૃત જઠરાગ્નિમાં પડતું નથી, અને તેથી  
પ્રાણવાયુ નાડીમાં પ્રવેશકરી પ્રકોપ કરતો નથી. કંઠનું દૃઢ સંકોચ-  
થવાથી ઇડા પિંગળાના વહનનું સ્તંભન થાયછે. મૂળબંધથી  
અપાનની ઉર્ધ્વગતિ થાયછે. જલધરબંધથી ઇડાપિંગળાનું વહન  
સ્તંભન પામેછે, અને હૃદયમાનબંધથી વાયુ સુષુમ્ણામાં ગમન કરેછે.  
આ યુક્તિઓથી પ્રાણવાયુ સ્થિર થઈ જાયછે અને તે બ્રહ્મરંધ્રમાં સ્થિ-  
તિ કરીને રહે છે. એને પ્રાણલય કહે છે. પ્રાણના લયથી મોત, જરા, રોગ,  
ત્રિવલી, શ્વેત વાળ, મૂર્છા, ને આળસાદિક નાશ પામે છે. તાળવાના મૂળમાં  
દિવ્ય રૂપ ચંદ્રમા છે, તેમાંથી અમૃત ઝરે છે. તે અમૃતનો નાભિમાં રહેલ  
જે અગ્નિ રૂપ સૂર્ય તે ગ્રાસ કરે છે, તેથી દેહ વૃદ્ધાવસ્થાયુક્ત થાય છે.”

“( ૮ ) વિપરીતકરણીમુદ્રા—નાભિ આગળના સૂર્યને ઉપર રાખવો  
અને તાળુસ્થાન આગળના ચંદ્રને નીચે રાખવો, તેને વિપરીતકરણીમુદ્રા  
કહે છે. આ મુદ્રા ગુરુવાક્યથી સિદ્ધ થાય છે; અન્યથા શાસ્ત્રશ્રવણ કરવાથી  
સિદ્ધ થતી નથી. આ મુદ્રાના અભ્યાસીને જઠરાગ્નિનું પ્રદીપન થાય છે  
માટે તેણે ઇચ્છાપૂર્વક ખૂબ જમવું જોઈએ. થોડું ભોજન કરે તો જઠરાગ્નિ  
દેહને બાળવા માંડે છે. બન્ને હાથના ટેકાથી માથું પૃથ્વી પર રાખી પગને  
અધર રાખવા તે વિપરીત કરણી મુદ્રા છે. પહેલે દિવસ આ મુદ્રા ક્ષણ

પ્રાણાયામની પેર ને જાણી, તો કંઈ માર્ગે ગયો કહેવાય;

એમાં તો ભૂલું પડવાનું નિશ્ચે, વળી દેહ સુદ્ધાં દહેવાય. ૩૮

વાર રાખવી ને ત્યારબાદ ધીમેધીમે વધારે અભ્યાસ કરવો. આ મુદ્રાના અભ્યાસથી વલ્લી તથા પળિયાં નાશ પામે છે.”

“(૯) વજ્રેલીમુદ્રા—શિશ્નના છિદ્રમાં પ્રવેશ કરીશકે એવી જડાધ-  
વાળી વચ્ચે શળી આવે એવી પોલી ચૌદ આંગળ લાંબી સીસાની શળી  
તૈયાર કરાવવી. તે બાર આંગળ સીધી રખાવવી ને બે આંગળ વળાવવી.  
પછી ધીમે ધીમે શિશ્નના છિદ્રમાં દરરોજ એક એક આંગળ વધારે  
નાખતા જવાનો અભ્યાસ કરવો: એટલે પહેલે દિવસ એક આંગળ નાખ-  
વી; બીજે દિવસ બે આંગળ નાખવી; એમ કરતાં કરતાં બારે આંગળ  
અંદર જવા માંડે એટલે ચાંદીના ધમાના છેડાનો ભાગ પેલી શળીના  
બહારના છિદ્રમાં નાખી ધમાવાટે ફૂંકે મારવી. આમ કરવાથી ઈન્દ્રિયમાર્ગ  
શુદ્ધ થાય છે. આ ક્રિયા સાધ્ય થયા પછી પાણીને અધર ચઢાવતાં શીખવું  
ને ત્યારબાદ ઈન્દ્રિય માર્ગે દૂધનું કિંવા વીર્યનું આકર્ષણ નીચે પ્રમાણે કરવું:—  
દૂધ ચઢાવવું હોય તો પાણીની માફકજ ચઢાવવું. વીર્ય ખેંચીને ચઢાવવા-  
ની રીત:—રતિ સમયે સ્ત્રીની યોનિમાં પડેલું વીર્ય તથા સ્ત્રીનું રજ એ  
ખન્નેને ઈન્દ્રિયના છિદ્રવાટે ઉપર ખેંચી લેવાં. વજ્રેલીના અભ્યાસમાં બે  
ચીજો કહી છે, જે ગરીબ માણસને દુર્લભ છે; એક તો સ્ત્રીસંગ કર્યા પછી  
ઈન્દ્રિય નિર્ભજ થઈ જાય છે માટે દૂધ પીવું જોઈએ તે પહેલી, તથા આજ્ઞા  
પ્રમાણે વર્તનારી સ્ત્રી તે બીજી. વજ્રેલીના અભ્યાસ કરનાર હોય તેનામાં વીર્ય  
સ્તંભનથી બહુ સુંદર સુગંધ ઉપજે છે. તેમજ જ્યાં સુધી બિંદુ સ્થિર રહે  
ત્યાં સુધી કાળનો પણ ભય રહેતો નથી. ચિત્ત ચલાયમાન થાય તો માણસ-  
નું વીર્ય ચલાયમાન થાય છે અને ચિત્ત સ્થિર હોય તો વીર્ય પણ સ્થિર થાય  
છે. વીર્ય ચિત્તને આધારે છે અને જીવન વીર્યને આધારે છે, મા-  
ટે અવશ્યકરીને વીર્યનું રક્ષણ કરવું. વજ્રેલીના અભ્યાસની યુક્તિ-  
થી રૂપ, લાવણ્ય તથા બળ વધે છે અને ભોગ ભોગવતાં છતાં મોક્ષ થા-  
ય છે.”

“૧૦ શક્તિઆલન—કુંડલિની, ભુજંગિની, શક્તિ, ઈશ્વરી, કુટિ-  
લાંગી, અને અરૂંધતી, એ એક બીજાના પરસ્પર પર્યાય છે. જેવી રીતે  
માણસ કુંચીવતી તાળું ખોલી ઘર બિઘાડે છે તેવી રીતે યોગી હઠાભ્યાસથી

ધિંગડમલ ગુરુ ધીરને મળિયા, તેથી પાધરો થયો રાહ;  
વાઘને બકરી કરી મનાવ્યો, ગુરુ તમારી શી વાહવાહ ! ૩૮  
ધીરો હીરો કરી નાખ્યો પલકમાં, પ્રાણાયામની દાખી લે'ર;  
મારું કારજ ન થાત કદાપિ, સ્વયંમાધવ કરત જો મે'ર. ૪૦

## રાગ સામેરી.

સુણો સુણનાર, કહું એક વાત ભલી;  
જેથી કારજ થાય તમામ, પાપ સહુ જાય બળી. ૧

કુંડલિનીવડે મોક્ષતું દાર જે સુષુમ્ણાનો માર્ગ તેને ઉઘાડેછે. તમામ દુઃખથી રહિત જે બ્રહ્મરંધ્ર તેમાં સુષુમ્ણાવાટે જવાય છે. તે સુષુમ્ણાના માર્ગના મુખ આગળ પોતાનું મોઢું રાખી તે રોડીને પરમેશ્વરી કુંડલિની સૂતી છે. કુંડલિનીશક્તિ કંદના ઉપલા ભાગમાં યોગીના મોક્ષને અર્થે અને મૂઢના બંધનને સાડ સૂતી છે. યોગી આ કુંડલિનીને ચલાયમાન કરીને સુક્તિ પામેછે, અને મૂઢ માણસ કુંડલિનીને જાણતો નથી માટે બંધનમાં સ્થિત રહેછે. આ કુંડલિનીને જે જાણેછે તેને યોગવેતા જાણવો. કારણ કે બધા યોગતંત્રમાં કુંડલિનીનું આશ્રયપણું છે. કુંડલિની સર્પના જેવી કુટિલ આકારવાળી છે. જે પુરુષે કુંડલિની ચલાયમાન કરી તે નક્કી મુક્ત થાય છે. ઇડાપિંગળાની વચમાં રહેલી સુષુમ્ણા તે બાહરંડા તપસ્વિની છે, તે બહારથી કુંડલિનીને ગ્રહણ કરેછે. સૂઘ રહેલી કુંડલિનીને પૂંછડે પકડી જગાડીને એટલે તેની નિદ્રાનો ત્યાગ કરાવીને હઠથી ઉપર સ્થિર રાખવી. આ રહસ્ય ગુરુમુખથી જાણવું જોઈએ. સાંજ સવાર સૂર્યથી પૂરક કરીને ચાર ચાર ઘડી સુધી કુંડલિનીને ચલાયમાન કરવી. મૂળસ્થાનની ઉપર કંદનું ઠેકાણું છે. બન્ને હાથથી બન્ને પગની પાનીઓને પકડીને નાભિની નીચે રહેલા કંદને દબાવવો. શક્તિચાલનમુદ્રા સાધીને ભસ્ત્રિકા કુંભક કરવાથી કુંડલી જાગી ઊઠે છે. કુંડલીને ચલાયમાન કરવાથી ઉધરસ, શ્વાસ, અને વૃદ્ધાવસ્થાથી યોગી મુક્ત થાય છે. શક્તિચાલન મુદ્રાના અભ્યાસથી બધી નાડીઓના મેલ નિવૃત્ત થઈ જાય છે.

- પ્રાણાયામની જાણી પેર, પ્રત્યાહાર કહું;  
જેથી થઇ રહે લીલા લેહેર, તો ધીર સુખી રહું. ૨
- હવે કહું છું હું પ્રમાણ, ધ્યાન માને ધરવાનું.  
સમન્ને સર્વ તો સાઈ થાય, નિકર વહેતું જાય;  
કર્ત્ય કારવ્યું સર્વે જાણુ, ધૂળધાણી થાયે. ૪
- ઈન્દ્રિયો સર્વે જેહ, તેનું કરવું કેવું;  
વિષયથકી નિર્વાણ, છે અવળમુખ કરવા જેવું. ૫
- ઈન્દ્રિયોની અઘટિત ચાલ, બંધ કરવી જોઈએ;  
એની વૃત્તિઓ સહુ નિર્વાણ, સમેટવી સંશે જોઈએ. ૬
- એમ વૃત્તિ અભ્યંતર સમેટાય, પ્રત્યાહાર નામ તેનું;  
છે મોટામાં મોટું કામ, સ્વરૂપ ગહન જેનું. ૭
- રામાતણી રસિકી વાત, જેને ચિત્ત નવ આવે;  
મુઝ્યા ન મોંઘી માને જે વાર, લહું રૂપ નવ ભાવે. ૮
- તેને કાજે નવ કૂટાય, આખરને આડી કરે;  
ભલમનસાઈ ભૂલે નવ જાણુ, પ્રત્યાહાર તે તો ધરે. ૯
- માને મુઝ્યા ને વૃદ્ધા સમાન, લોહ સોનું એક ભાવે;  
પ્રત્યાહારની જાણે તે પેર, દબાય નહિ દાવે. ૧૦
- ધરણ્યો વિધવિધ થાય, તેને વારી રાખે;  
અજીતને જીતનારો થાય, સુધારસ તે આપે. ૧૧
- રામાકેશ રૂપની વાત, રસીલી રંગવાળી;  
ન સૂતાં ખેસતાં કરે સાર, કે ન જીએ સંભાળી. ૧૨
- તેણે જીત્યું જાણો આ જગત, ષડ્રિપુ શત્રુગણે;



- એવા એવા સર્વ વિકાર, હેલામાંહી આવ્યા હણે. ૧૩  
 એવું સર્વ પ્રકારે સિદ્ધ થાય, ત્યારે જોગી એ તો બણે;  
 વિષયવાસનાએ ન વીંટાય, ગુણવતું સર્વે ગણે. ૧૪  
 એવું સાધ્ય થાયે ક્યારે બણે, ગુરૂકેરી કૃપા મળે;  
 ધન્ય ધન્ય કહેવાયે તેહ, કાળાશ ન તે તો કળે. ૧૫  
 એવું થઈ જાય શુદ્ધ સ્વરૂપ, પછે કામની તે જીએ;  
 તેને બાધ કરે નવ કાંઈ, સંશય થયા સર્વે ખુએ. ૧૬  
 સ્પર્શ તેને ન નડે લગાર, રસમાં રસબસ બને;  
 વસે નૌતમ નગરમાં તેહ, કે વસે જઈ તે વને. ૧૭  
 પુષ્પપરિમળ લે અપાર, તેને બાધ ન તે કરે;  
 પુષ્પગંધ ગણે સમાન, તારે અને તે તો તરે. ૧૮  
 શંકાનું થાય સમાધાન, પ્રત્યાહારની પેરે;  
 ચોગબારી એ વસમી બણે, વંઠાવી દ વેરે. ૧૯  
 ધીર હીરહરણનાં કાળ, ગુરૂગમે સેહેલાં બને;  
 લક્ષ્મીવર રાખે લાજ, ગુરૂકૃપા કરજે મને. ૨૦

### રાગધિનાશ્રી.

- સાંભળો ધારણાની કહું છું વાત, સર્વે મારી જ;  
 કરજે અંતર વિચાર, જો જો ધારી જ. ૧

૧૩ પડ્ધતિ ૪૦—ક્રમાદિક છ શત્રુઓને જો શત્રુઓજ માને.  
 ૨૦ ધીર ૬૦—ધીરો કહે છે કેજે કાજ મનુષ્યનું હીર—બળ હરી લેછે  
 તે ગુરૂગમથી સેહેલાં થાય છે.

૧ ધારણા—કોઈ પણ ચીજની દૃઢ ઇચ્છા કરીને તે પરાયણ થવું ને  
 તેનાં સાધનોનો નિરંતર વિચાર કરવો તથા તે વસ્તુને અંતઃકરણમાં  
 ધારણ કરી રાખવી તેને ધારણા કહે છે.

- ધારણા જે જન ધરી જાણે જી;  
તે તો સર્વે સિદ્ધિઓને કને તાણે જી. ૨
- આખું જગ વશ તેને થાય જી;  
દુઃખ દૂર સર્વ તેનાં પળાય જી. ૩
- ધૃશ્વર જેવો અવિચળ કહેવાય જી;  
જેના ગુણ ત્રણ લોકે ગવાય જી. ૪
- કહું હવાં ધારણાનું સ્વરૂપ જી;  
સમજે, જેને જોગીના થાવું ભૂપ જી. ૫
- કોઇ પણ સ્ત્રીજની વાંચના કરવી વાર જી;  
પછે તેમય થઇ જવાનું ધારણું સારું જી. ૬
- તેમ થવાય કેઇ રીતે જી;  
તેના સાધનમાં આવી રહેવું પ્રીતે જી. ૭
- જે વસ્તુ વાંચી હોય જાણુ જી;  
તેનું હૃદયમાં કરવું પ્રમાણુ જી. ૮
- અંતઃકર્ણદારે હૃદયમાં ધરવી જી;  
એ ધારણાનદી ચોગીએ તરવી જી. ૯
- ધારણા સાધવાનું જ્ઞે વિચારે જી;  
તો તેમાં વીર્યને જાળવી ધારે જી. ૧૦
- વીર્યસ્ખલિત નવ જરા થાવું જી;  
જ્ઞે ધારણાની ધારણમાં ધાવું જી. ૧૧
- સિદ્ધિઓ વશ થવા આવી સર્વ જી;  
વધ્વો હોય તારા મનમાં ગર્વ જી. ૧૨
- તોય તંથી કાંઈ નવ થાય જી;  
કે સિદ્ધિઓ આવેલી નવ જાય જી. ૧૩
- પણુ વીર્યપતન થાય રજ તારું જી;

કે ગઈ આવી સિદ્ધિઓ હું ધારું છું.	૧૪
ગચું સર્વે કહેને તેં કીધું છું;	
ખિંદુપતનથી સાધેલું બીધ્યું છું.	૧૫
ખિંદુ મહામૂલી વસ્તુ નિર્વાણ છું;	
જાણે ધારણા ધરનારા સુજાણ છું,	૧૬
ખિંદુપતન થતામાં ગયા બૂકી છું;	
જાણે વગર વાયુએ ગયા ઊડી છું.	૧૭
પછે સહાય થાય ન કોથી તેની છું;	
જોગ જ્યુક્તિ નાશી ગઈ સહુ જેની છું.	૧૮
તપથી ઋષિ મુનિ ચળ્યા જેહ છું;	
વીર્યપતનનાં કર્મ તેહ છું.	૧૯
સાક્ષાત ઇશ્વરરૂપ જે થાય છું;	
તેને ઇંદ્ર દુઃખ દેવાને જાય છું.	૨૦
વીર્યપતન કરાવે જેણીવાર છું;	
ઇંદ્ર તેને જીતી જાયે નિરધાર છું.	૨૧
જો વીર્યપતન ન કરે જોગી છું;	
તો તે ટળે ભવોભવના રોગી છું.	૨૨
પણ છે વસમામાં વસમી વાત છું;	
જોગી મુનિ જેની જાણે છે જ્યાંત છું.	૨૩
વીર્ય વચળતાં વસમું થાય છું;	
હારી થાકી મહામુનિ જાય છું.	૨૪
પંચ મહાભૂતકેરી નિર્વાણ છું;	
પંચ તન્માત્રાઓ કહેતા સુજાણ છું.	૨૫

તે માંહે ને જોગીરાજ જી;	
મન સ્થિર કરવાનું કરે કાજ જી.	૨૬
તો તે તે રૂપની સૂક્ષ્મતા પામે જી;	
જેના તાપ સંતાપ તો પામે જી.	૨૭
મન સ્થિર કરે પંચ મહાભૂતે જી;	
તો તે તે રૂપ માંહે જૂતે જી.	૨૮
પછે તેના સમાનભાવને પામે જી;	
એટલે સ સિદ્ધિઓ મસ્ત ક નામે જી.	૨૯
એમ જેની જેની ધારણા ધારે જી;	
તે તે રૂપનું કારજ સારે જી.	૩૦
વસમાર્મા વસમી છે એ પાતો જી;	
ઉપર ઉપરથી કહી છે આ તો જી.	૩૧
શુદ્ધ સત્વગુણ મોઝાર જી;	
જે સમજે પ્રભુનો વાસ નિરધાર જી.	૩૨
એવું જાણ્યા પૂઠે નિર્વાણ જી;	
શુદ્ધ સત્વગુણે મનની કરે તાણ જી.	૩૩
પછે તેમાં અચળ કરે મન જી;	
પડ ઊર્મિથી મૂકાય તે જન જી.	૩૪
પછે આનંદવાળો રહે અનુદિન જી;	
શુદ્ધસ્વરૂપી થાય ટળી દીન જી.	૩૫
મનમાં આકાશને કરે સ્થિર જી;	
ધારણાની ધારી અતિ ધીર જી.	૩૬

તો તે પામે પૂર્ણ પ્રતીતિ જ;	
પવનગતિની જાણે રીતિ જ.	૩૭
વાસ આકાશનો જ્યાં સુધી જ;	
પહોંચે ત્યાં સુધી તેની બુદ્ધિ જ.	૩૮
એમ અવનવું સર્વે થાય જ;	
જ્યારે ધારણા શુદ્ધ ધરાય જ.	૩૯
એમ જેની જેની ધારણા ધારે જ;	
તેના તેના અર્થ તો યોગી સારે જ.	૪૦
એ ધારણાનાં પાંચ છે નામ જ;	
જાણી હ્યો સિદ્ધ કરવું જેને કામ જ.	૪૧
થંભની એવું એક છે નામ જ;	
દ્રાવની એવું છે અભિરામ જ.	૪૨
દાહની બ્રામની કહેવાય જ;	
શોષની પાંચમી લહેવાય જ.	૪૩
એ તત્ત્વધારણાઓ કહે યોગી જ;	
જાણે સાધે તે થાય નિરોગી જ.	૪૪
રંગ આકાર અક્ષર તેના જ;	
દેવતા સ્થાન ગાણાવ્યાં છે જેનાં જ.	૪૫

૪૨ થંભની ધૃ—થંભની વગેરે પાંચ ધારણાઓ પૃથ્વી વગેરે તત્ત્વની અનુક્રમે જાણવી. ( એ વિષે વિશેષ હકિકત માટે જુઓ પરમપદ્મોદિતી પૃષ્ઠ ૧૦૦ મું ).

૪૫ રંગ ધૃ—જેમ થંભની ધારણામાં પૃથ્વીતત્ત્વનો ખીજો રંગ, ચોખડો આકાર, લંકાર અક્ષર, બ્રહ્માદેવતા, અને કટિસ્થાન, ત્યાં એવું ચિત્તન કરી પાંચ ઘટિકા પ્રાણ તથા ચિત્તનું પૃથ્વીતત્ત્વમાં રંધન કરવું, એ પૃથ્વી તત્ત્વની ધારણા છે. એજ પ્રમાણે બીજાં તત્ત્વો વિષે પણ યોગ-ગ્રંથોમાં કહેલું છે. ( જુઓ યોગરત્નાકર ).

તે જોવાની ઇચ્છા હોય જ;	
તો જોગગ્રંથ તપાસી તું જોય જ.	૪૬
લક્ષ ધારણાનો છે જાણવા જોવો જ;	
આજ સર્વ બતાવી દેવો જોવો જ.	૪૭
જે તત્ત્વની ધારણા ધરવી જ;	
તે તત્ત્વ જેવી સ્વરૂપસિદ્ધિ કરવી જ.	૪૮
નાભિચક્ર માંહે નિર્વાણ જ;	
કે નાસાદેશ વિષે પ્રમાણ જ.	૪૯
ચિત્ત સ્થિર કરતા ચતુર જ;	
તે ધારણા જાણજે તું આતુર જ.	૫૦
પ્રાણને મન માંહે અપાર જ;	
જે સત્તા વશી રહી છે સાર જ.	૫૧
તેને નર યત્નવડે નિર્વાણ જ;	
કે ગુરૂકૃપાથકી પ્રમાણ જ.	૫૨
જેહુ પ્રકટ કરવું નિર્ધાર જ;	
તેની યુક્તિ પ્રયુક્તિ તે ધારણા સાર જ.	૫૩
ધિંગડમલ થઇ ધીરજ ધારે જ;	
તે તો ધારણાની વાતોનું સારે જ.	૫૪
ધીરે ગુરૂકૃપાએ ધીરજ ધારી જ;	
સર્વે વાતો જોઇ છે સંભારી જ.	૫૫

### રાગ કાનડો.

ધ્યાનના પ્રકાર, અતિ વસમા છે;  
 છૂટે મારું તારું ભવિષ્ય, કોણ તો રમા છે. ૧  
 અનેક એના તો ભેદ, જાણવા જોવા છે;  
 મારે કહેવા કાંઇક આજ, મીઠા મેવા છે. ૨

- પાદસ્થધ્યાન તો એક, ચોગી ભાષે છે;  
પિંડસ્થ બીજું પ્રમાણ, મુનિ દાખે છે. ૩
- રૂપસ્થકેરો રંગ, કાષિ આપે છે;  
રૂપાતીતથી લયલીન, પિંડથી પાળે છે. ૪
- એ વિના અનેક પ્રકારે ધ્યાન, તે તો થાય છે;  
જેને જે રૂએ તેને તેહ, ભાઈ ધાયે છે. ૫
- કહેવાં કેટલાં આજ, મારે તારે કાજે છે;  
થાય કોકનું કાજ, એવું મન આજે છે. ૬
- કહેવું ધ્યાનકેરું સ્વરૂપ, પહેલું તો ભાઈ;  
જે સમજે તે તરે સાર, ધ્યાનની સગાઈ. ૭
- અક્ષુકેરી ગતિ જે સાર, ધ્યેય વસ્તુ ઉપર છે;  
લીન કરવાના જેમ પ્રકાર, મુજ મન જે વર છે. ૮
- મનનું રૂંધન કરવા કાજ, એ કહેવાય છે;  
એવું પવનનું રૂંધન જાણ, ધ્યાન થાય છે. ૯
- ધ્યાન કરનારનું સ્વરૂપ, ધીર ભાષે છે;  
યમ નિયમનો દરિયાવ, રૂડો દાખે છે. ૧૦
- આસન પ્રાણાયામનો જાણનાર, તે તો જ્ઞેય છે;  
મત્યાહારની પૂર્ણ પ્રતીત, સંશય જોઈએ છે. ૧૧
- ધારણાધારક જ્ઞેય છે તેહ, ચોગ એવું કહે છે;  
એથી હીન ગણાય ન ચોગ્ય, રખડી તે રહે છે. ૧૨

૩ ધ્યાનના ચાર પ્રકાર કહે છે: પાદસ્થ ૪૦—હરિના ચરણનું ધ્યાન કરવું તે. પિંડસ્થ—શરીરમાં આધારાદિ ચક્રને વિષે ત્યાંના અધિષ્ઠાતા દેવનું ધ્યાન કરવું તે. રૂપસ્થ—ચંદ્ર સૂક્ષ્મદિકનું કે વિરાટરૂપનું ધ્યાન કરવું તે. રૂપાતીત—નિર્વિકલ્પસમાધિ કરવી તે.

અંગુષ્ઠાભ્યાસનું ધ્યાન, યોગી ધારે છે;	
તેવડે પોતાનો અર્થ, તે તો સારે છે.	૧૩
પ્રકાશક સિદ્ધિ પામવામાટ, સૂર્યને સેવે છે;	
આંખમાં ઉતારી તેજ, સૂર્યનું લેવે છે.	૧૪
કોઈ હરહરિવિધિનાં ચિત્ર, જોઈ પૂજે છે;	
તેનું ધ્યાન ધરે નિર્વાણ, ન કારજ દૂજે છે.	૧૫
એમ ધારી વસ્તુ સ્વરૂપ, કારજ કરેછે;	
પ્રતિમા નિહાળી પૂર, અભરે ભરેછે.	૧૬
ચક્ર કાઠી ઘણા ચતુર, કારજ સારેછે;	
મનગતિ કરીને સ્થિર, ધ્યાનને ધારેછે.	૧૭
કોઈ ચંદ્રનું ધારી ધ્યાન, ઘણા રીઝે છે;	
કોઈ અમૃતમાં અપાર, ઘણા ભીંજેછે.	૧૮
કોઈ સહસ્રદળકમળની માંચ, ધ્યાનને વાળેછે;	
કોઈ સ્વાધિષ્ઠાન ધરેછે ઊર, સંશય ટાળેછે.	૧૯
કોઈ મણિપૂરક ધરી ઊર, દુઃખ પ્રબળે છે;	
કોઈ અનાહતથી અપાર, કષ્ટને બાળેછે.	૨૦
જે જે સ્થળનું ધારે ધ્યાન, તે તે પામેછે;	

૧૩ અંગુષ્ઠાભ્યાસ ઇ—કોઈ પોતાના અંગૂઠા પર એસીને કે પગ લાંબો કરીને ધ્યાન કરે છે, તે કોઈ હાથના અંગૂઠા પર ધ્યાન રાખે છે. એને અંગુષ્ઠાભ્યાસનું ધ્યાન કહે છે.

૧૫ કોઈ ઇ—કેટલાંક મનુષ્યો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તે મહેશ્વરાદિની ચિત્રલી મૂર્તિઓ જોઈને તેનું પૂજન કરે છે.

૧૭ ચક્ર—શ્રીચક્ર વગેરે. ૧૯ સહસ્રદળકમળ—શરીરમાંનાં ચક્રોમાંથી છેલ્લું જે અક્ષરધ્રમાં છે તે. સ્વાધિષ્ઠાન—બીજી ચક્ર. ૨૦ મણિપૂરક—ત્રીજી ચક્ર. અનાહત—ચોથું ચક્ર.



- ધ્યાન ગહનવન છે અપાર, યોગિયો નામે છે. ૨૧
- મિષેન્મિષ મટી એણે જાય, ધ્યાન ને ધારે છે;  
વાયુ નિગ્રહ થાય છે પૂર, અર્થ તો સારે છે. ૨૨
- મન સંકલ્પ વિકલ્પ જેહ, સર્વે નામે છે;  
વૃત્તિઓ કબજે થાય નિર્વાણ, તાપ તો ત્રાસે છે. ૨૩
- સર્વે સિદ્ધિ થાયે આપોઆપ, ધ્યાન એવું રૂકું છે;  
ધીરે ગુરૂપતાપે જાણ, તજ્યું એથી કૂકું છે. ૨૪
- ધિંગહમલે ભાજ્યું ધ્યાન, ધારે તે તરે છે;  
ભૂલતા માંહે ભટકાય, મોત વિણ મરે છે. ૨૫

### રાગ ગંધાર.

- સમાધિનું વર્ણન કરું સહુ સાંભળો;  
એક કોરે ચિત્ત ધરી ટાળો મન આમળો. ૧
- સમાધિ સિદ્ધ થાતાં સુખિયા થશેા;  
અસિદ્ધ થાતાં તો મહાદુઃખમાં જશેા. ૨
- વિચારને તે સાધતાં પહેલી સહુ સોધ;  
હું કહુંછું ઘણાકેરાં દુઃખ જોઈ. ૩
- એની બારીઓ કંઈક બતાવુંછું સહી;  
અજ્ઞાને તમે અકૃણાશેા નહિ રે કંઈ. ૪
- અકૃણાતાં કૂટાડ મરશેા સાચે;  
જાણને કુંભ મૂક્યો દારે કાચે. ૫
- ખાણસહ ચિત્તકેરી પરબ્રહ્મ સાચે;  
એકતા તે સમાધિ કહી ગુરનાચે. ૬

પ્રાણના નિરોધથી થાય ચિત્તભ્રાન્તિ;	
એમ અન્યોઅન્ય નિરોધ તો ગુરુએ બાણ્યો. ૭	
એમ પણ સમાધિ કહી સાચે;	
ને સાધી મારા ગુરુજી રાચે. ૮	
ભસ્ત્રિકાકુંભક સાધ્ય કરવો જોઈએ;	
તેથી કુંડલી જગૃતે સંશય જોઈએ. ૯	
એકતા પ્રાણાયામની થાયે સારી;	
ચક્રભેદ કરી શકવાની ઉઘડે બારી. ૧૦	
સમાધિ તે સમાધિ સહુ જાણો;	
જેનાં થાય જોગીશ્વરોથી વખાણો. ૧૧	
હું મંદમતિ એમાં શું બાળું;	
જાણ્યો તેટલો મારગ તો દાખું. ૧૨	
સ્થૂળ સૂક્ષ્મ અને કારણ;	
વળી ચોથો દહ માન્યો છે મહાકારણ. ૧૩	
જગૃત સ્વપ્ન ને સુષુપ્તિ ભારે;	
એ ત્રણ અવસ્થાઓ તું વિચારે. ૧૪	
પરા પશ્યંતી મધ્યમા વૈષ્ણરી;	
એ સર્વનું ક્ષેત્રું રહેવાનું કરી. ૧૫	
દૃષ્ટા રૂપે થઈ તારે ભાઈ;	
એમનો નાશ કરવાની કરવી કમાઈ. ૧૬	

૯ ભસ્ત્રિકાકુંભક—એ નામનો કુંભકનો એક ભેદ. કુંડલિની—એ નામની શક્તિ. ૧૦ ચક્રભેદ—આધાર, સ્વાધિષ્ઠાન, મણિપૂરક, અનાહત, વિશુદ્ધ, આગા અને સહસ્રરણ, એવાં સુષુમ્ણા નાડીમાં સાત ચક્ર છે તેનો ભેદ કરી શકાય છે. ૧૫ વાણીના ચાર ભેદ કહેછે: પરા, પશ્યંતી, મધ્યમા અને વૈષ્ણરી.

ત્યારે લય પોતે પોતામાં થાશે;	
સમાધિવાળા વળી કહેવાશે.	૧૭
અંતઃકર્ણ તો જીવ માંહી રહ્યું;	
ઈંદ્રિયાનું અંતઃકર્ણ માંહી કહ્યું.	૧૮
સ્વભાવ ઈંદ્રિયાને વાળે સાચે;	
વિષય વેરાનમાં પાચે કાચે.	૧૯
એટલે જીવ શિવ જૂદા જાણાયે;	
માટે ચોગીજન તેજુ કેવા થાય.	૨૦
વિષયને ઈંદ્રિયા વિષે હોમે સહી;	
ઈંદ્રિયા અંતઃકર્ણે હોમવાના લહી.	૨૧
અંતઃકર્ણને જીવાત્માએ હોમે;	
એમ કરવાથી સન્મુખ થાય સોમે.	૨૨
નિરોધ ચિત્તતણા થાય નિરાળો;	
સમાધિવાળો જોગી તમે તે ભાળો.	૨૩
એવી અનેક રીતિઓ છે ભાઈ;	
નથી સહેલી જોગજીવિતની કમાઈ.	૨૪
સદ્ગુરુ સાચો મળી આવે;	
તો તે અષ્ટાંગચોગને સમજાવે.	૨૫
ગુરુ વિના જ્ઞાન નથી એનું;	
કોઈ જ્ઞાન દેનાર નથી જેનું.	૨૬
સાચેસાચી વાતો સહુ સમજાવી;	
મૂર્ખ મારશે પાવકે પચાવી.	૨૭
દઝોડિયું થયું તેને કોણ તારે;	
ખરેખરું કહેવું છે ભાઈ મારે.	૨૮

અઘાંગયોગની યુક્તિ થઇ પૂરી;  
 ગુરુમતાપે મૂકી નથી અધૂરી. ૨૯  
 ધીર ધણીની ધારણ ધારી સારી;  
 નેથી જુક્તિ જણાઇ છે અપારી. ૩૦

### રાગ કાન્હડો.

રાજયોગ તો મારે કહેવો, જેને વાંચે સર્વ;  
 સહેલામાં સહેલું સહુ ધારે, જે તે ના'વા ઇચ્છે એ પર્વ. ૧  
 વિકટ માર્ગમાં સહેલાઇ ક્યાંથી, તોય માને સહુ જન;  
 મિથ્યા જગતમાં મિથ્યા કલ્પના, થાયેછે અનુદિન. ૨  
 પથ્થર કરતાં ઈંટ કૂળી જણાયે, એમાં કૂળાપણાનો ભ્રમ જોઈ;  
 એવો ભ્રમ તો આમાં છે ભાઈ, જાણુજો નિઃસંદેહ. ૩  
 ખરો માર્ગ તો પહેલો છે, બીજો રાજ જોવો નિર્ધાર;  
 જ્ઞાનીકેરા કામનો એ, નથી અજ્ઞાનીનો લગાર. ૪  
 શાણા શાણા શીખવા આવે, કહે રાજયોગ દેખાડો;  
 હુકયોગ તો ઘણો કઠણ છે, એની પ્રતીતિ પેખાડો. ૫  
 મૂર્ખ અંધમ અજ્ઞાન એવાને, કહે સમન્નવી શુંય;  
 એનો મારગ પણ દેડે ણતાવી, આજ તો નિશ્ચે હુંય. ૬  
 થોડો મેહનતે સિદ્ધિ દેનારો, રાજયોગ કહેવાય;  
 તેનો જ્ઞાન તો જ્ઞાની લેતા, બીજાઓ નવ લેવાય. ૭  
 ભૂચરીમુદ્રા આંધરી જોઈએ, એ જોગકેરી માંય;

રાખને વિશેષજ્ઞઃ જ્ઞાનલવટુર્વિદગ્ધં વ્રજાપ્યેતં નરં ન રંજયતિ ॥” મૂર્ખ માણસને સંતેજથી સમન્નવી શકાય છે; તેમ ને મનુષ્ય જ્ઞાની છે તેને વળી તેથી પણ જલ્દી સમન્નવી શકાય છે; પણ તેને કિંચિત્ જ્ઞાન થવાથી ને દરોડિયા જેવો થઈ રહ્યો હોય તેને પણ પણ સમન્નવી ન શકે!”

- આચરીમુદ્રાની ચતુરાઇ, શીખવી જોઇએ જ્યાંય. ૮
- ઉન્મુનિમુદ્રા આઠે જમમાં, બજવી જોઇશું ભાઇ;
- અજપાની તો એમાં જોઇશું, સાચેસાચી કમાઇ. ૯
- સોનો ઉચ્ચાર કરીને તારે, અપાન અભ્યંતર પૂરવો જાણ;
- હુનો ઉચ્ચાર કરી તેવો ધારે, પ્રાણવાયુ નાકે લેઇ જવો બાર પ્રમાણ. ૧૦
- બાર અંગુલનું માપ છે તેનું, જોગી મુનિ એમ ગાય;
- જે પ્રાણાપાનની ગ્રંથિ કહેવાયે, તેથી નજર નહિ ચૂકવાય. ૧૧
- ત્યાં લીલાઓ જે લાલની થાયે, તે નિરખ્યા કરવી નિરવાણ;
- જે લીલાને તું સ્થિર દેખે, તેમાં વૃત્તિ સ્થિર કરવી પ્રમાણ. ૧૨
- એમ સાક્ષાતકાર સ્વરૂપ કરીને, ખજાનાંદ ભોગવવો ભાઇ;
- એ વિના ઘણું છે કરવાનું, તારે તું તો થાય જહુરાઇ. ૧૩
- એક નાશવંત ધનનું જોને તું, દષ્ટાંત આપું આજ;
- સિધ્ધાંત તેથી સમજી તું જાણે, જેથી સુધરશે તારું કાજ. ૧૪
- મહાશ્રમે ધન જે મેળવ્યું તે, સુખથકી ભોગવાય;
- આનંદ મનમાં અતિશે રહેતો, શાંતિવાણું મન થાય. ૧૫

૮ ભૂચરીમુદ્રા—પદ્માસન વાળી ધ્યાનમુદ્રાથી બંને હાથ ઢીંચણુપર રાખી દૃષ્ટિ જમીનપર રાખવી તે. આચરી—ભ્રૂમધ્યમાં દૃષ્ટિ રાખી ધ્યાન કરવું. ઉન્મનીમુદ્રા—સુષુમ્ણાવાટે બહારધ્રમાં જવું તે. ૯ અજપાની—‘સોહ’ જપની.

૧૦ અજપાનો રાજયોગમાં ઉપયોગ બતાવે છે: સો ધ૦—સોહ પદમાંના ‘સો’ અક્ષરનો ઉચ્ચાર કરીને અભ્યંતર (શરીરની અંદર) અપાનવાયુ પૂરવો અને ‘હ’ નો ઉચ્ચાર કરીને પ્રાણવાયુને નાકદ્વારા બાહ્ય બાર આંગળ સુધી લેઇ જવો.

૧૧ પ્રાણાપાનની ગ્રંથિ—હૃદયમાં પ્રાણવાયુ બંધાઈ પાછો વળે છે ત્યાં આગળ તેને અપાનવાયુ મળવાથી જે ગાંઠ પડે છે તે.

- તેવું સહજ તુંને મળી આવ્યું તે, તારાથી ન ભોગવાય;  
 ગમેતેમ ખરચી તું નાખે, પછે જીવ તારો ઝૂરાય. ૧૬
- એવું તેવું અનેક છે ભાઈ, સમજજે સિધ્ધાંત;  
 આછા શ્રમનું ઝોળીશ નવ તું, એમ કહેતા ગુરૂવર દાંત. ૧૭
- માનવું હોય તો માનજે તારે, નથી મારે કાંઈ અર્થ;  
 આશામાં અવળો થઈ ચાલે, જાણાવ્યો એ માર્ગ મેં વ્યર્થ. ૧૮
- ધીરે ગુરૂની ધારણુ ધારી, તેથી જોગનો પંથ જાણાયો;  
 ધિંગડમલ થઈ ધીરો હીરો, હરિ રૂપિયો કમાયો. ૧૯

### મૂટક ગરબીઓ.

#### ગરબી ૧ છી.

- કામે કારમી સૃષ્ટિ રચી આ વાર જો;  
 તેણે ભાગી નાખ્યો ભલા ભલાનો ભાર જો. ૧
- કંઈ કાલ્યાને ડૂબાડી દીધા જો;  
 કંઈ સત્વગુણીને લોભી કીધા જો. ૨
- કંઈ મહંતનાં માન મૂકાવ્યાં જો;  
 કંઈ સગાં વહાલાં ચિત્તથી ચૂકાવ્યાં જો. ૩
- કંઈનાં ભાન ભૂલાવ્યાં ભારે જો;  
 કંઈને મોકમ માર એ મારે જો. ૪
- કંઈને ભાર હૃદયમાં ભરિયા જો;  
 કંઈ અકૃત્ય કરી ઘણું કરિયા જો. ૫

કંઈ લોકલાજમાં લેવાયા ને;  
 કંઈક દુનિઆથકી દહેવાયા ને. ૬  
 કંઈકને ધારણા તેં તો ધરાવી ને;  
 કંઈકની કૂડી મતિ તેં કરાવી ને. ૭  
 કંઈકને મનમેલા કરી દીધા ને;  
 કોઈક વાર નિર્મળ મનના કીધા ને. ૮  
 કામ તારી વાતો છે વસમી ને;  
 લલા જન તો જાતા લમી ને. ૯  
 ધીર મિત્રાને ચૂકે નવે ને;  
 એવા કામ તારી સેવના કોણ સેવે ને? ૧૦

### ગરબી ૨ જી.

કોધની કરણી મહાકૂડી ને;  
 રૂડા જનને લાગેછે ભૂંડી ને. ૧  
 ન કરવાનું કાજ કરાવે ને;  
 ભૂંડું અંગમાંહી એ ભરાવે ને. ૨  
 ચિત્તનું ચેતન વિસરાવે ને;  
 ચઢી ચોટયમાં ચઢ્યો આવે ને. ૩  
 શાંતિના ઉપાય તો નવ લાવે ને;  
 પીએ નવ શીતળ નીર કો લાવે ને. ૪  
 માનિનીને એ તો મરાવે ને;  
 બળીઆશુ બાથ ભરાવે ને. ૫  
 હાયવરાળ ઝાઝી કરાવે ને;

હૂખતાને ન એ તો તરાવે ને.	૬
દઢ નિશ્ચયવાળાને ફરાવે ને;	
ચોટચ ચતુરને ચખાવે ને.	૭
હિમ્મત હૈચેથી ન હરાવે ને;	
ધાન્ય મૂકીને તરાણાં ચરાવે ને.	૮
એવો ક્રોધ ફૂડો ગુર જાણાવે ને;	
અપાર અવગુણ એના ગણાવે ને.	૯
એની તાણમાં સહુને તણાવે ને;	
ધીર લક્ષણ જાણ લાણાવે ને.	૧૦

## ગરબી ૩ જી.

લોભ લુચ્ચો ને લાંચિયો ઘણો ને;	
મોટ પદે જાણું તો એને હણો ને.	૧
એ તો વેર વા'લાંમાં કરાવશે ને;	
એ તો ભલાનું ભૂંડું ભરાવશે ને.	૨
એ કરાવશે અકૃત્ય ફૂડાં ને ;	
એનાં લક્ષણ નથી રજ રૂડાં ને.	૩
એ ચોરી કરાવશે નિર્વાણ ને;	
એ હડહડતી કરાવશે હાણ ને.	૪
એ તો ખત્તા ઘણા ખવરાવે ને;	
કર્મકૃત્યો એને કર આપે ને.	૫
એણે કોઇ મૂક્યા નથી રાગી ને;	
એણે મૂક્યા નથી કંઈ ત્યાગી ને.	૬



મૂઠ મમતા તજી એને જાગી ને;	
કંઘક એની પાસેથી તું માગી ને.	૭
છે મલીન નથી સુહાગી ને;	
નેની હાક તો વિશ્વમાં વાગી ને.	૮
એને વીસરવાની નથી વાતો ને;	
એની જાઠામાં જૂઠી જાતો ને.	૯
ધીર લોભનાં લક્ષણ કૂડાં ને;	
ગુરુગમથકી થાયે કંઘક રૂડાં ને.	૧૦

### ગરબી ૪ થી.

મોહ મદિરાને સરખી તું ને;	
એની પેર પૂરાણ પરખી તું ને.	૧
નીચ કામ એનાં નરખી તું ને;	
મારૂં તારૂં નહિ હરખી તું ને.	૨
એના પર વાંકો વરખી તું ને;	
કેવી ફરે એની ચરખી તું ને.	૩
માનની પર એનું મંડાણ ને;	
છત વિના નહિ છંડાણ ને.	૪
મારા મારાની માથાફોડ ને;	

૧ મોહ ધ૦—તું મોહ અને મદિરા સરખી છે એમ ને. ( સરખાં છે, એમ જોઈએ ).

૨ મારૂં ધ૦—તું મોહવડે નહિ હરખીને ( હરખ્યા વિના ) મારૂં અને તારૂં, એવો ભેદ ને.

૩ વરખી ને—વૃષ્ટિ કરી ને. અર્થાત્ તું મોહ સાથે વાંકો ચાલી ને એટલે તને તે દુઃખી કરશે. ૪ છત વિના ધ૦—જ્ઞાનની છત વિના મોહતું છંડાણ થતું નથી.

એનાથી નહિ થાયે કંઈ તોડ ને.	૫
એના મહિલા પર મરોડ ને;	
તારા મનના પો'ચાડી તું કોડ ને.	૬
એની ખંત ધરીને ખોડ ને;	
એની જગ બાધામાં જોડ ને.	૭
એની ઉછળતી ફલંગ ને;	
એની જીતનો તુજ પર જંગ ને.	૮
ભૂંડા દેહ તારીનો ભંગ ને;	
રૂડા રામજીનો કંઈક રંગ ને.	૯
મારું માની તારું તું હિત ને;	
એની કેવી છે તે તું પ્રીત ને.	૧૦
એની નઠારામાં નઠારી નીત ને;	
ધીર ગુરુપ્રતાપે પૂર્ણ પ્રતીત ને.	૧૧

## ગરુડી ૫ મી.

મદમાં માતો શું મહાલે ને;	
વાંકો ટેકો અલ્યા ! શું ચાલે ને.	૧
આ ભાળવાનું છે તું ભાળે ને;	
આ તો ટાળવાનું શે ન ટાળે ને.	૨
પિંડ મદઅરિ પરજળે ને;	
તેને મદ અલ્યા નહિ ખાળે ને.	૩
મળે સદ્ગુરુ તો વેળા વાળે ને;	
દાઢે ઘાસી રાખ્યો તને કાળે ને.	૪

આપડો કહી તને બાળે ને;	
મદ તને નહિ સંભાળે ને.	૫
તારી પ્રીતિ નહિ એ પાળે ને;	
તને નરતી દશામાં નહિ ન્યાળે ને.	૬
બાળશે તને ઝગતી ઝાળે ને;	
હઠય તજી તું હૈડે હાલે ને.	૭
એ નથી નિશ્ચે તારે કાલે ને;	
વ્યર્થ આવે તું એને વા'લે ને.	૮
ખાંતથકી તું એને ખાળે ને;	
પૂર્ણાનંદને ભરિયે પ્યાલે ને.	૯
ધીર નયન તારે વિશાળે ને;	
મદ મરડી નાળે વિકાળે ને.	૧૦

### ગરબી છ ફૂં.

મત્સર સેવી મછરાળો થાય ને;	
જાંહે જોતજોતામાં જાય ને.	૧
મત્સર થાતાં ઉર્ણનાભ ખાય ને;	
કાળ લગાડી કરે તુંને લા'ય ને.	૨
વા'લાંથકી તું શે વ'વાય ને;	
મત્સર મુંડીમાંથી સા'ય ને.	૩

૮ એ ઇ૦—એ મદ કાલે તારો નથી—સદા સર્વદા એવો મદ રહેવાનો નથી. ૧ મત્સરના અનર્થ વર્ણવે છે: મત્સર ઇ૦. ૨ મત્સર ઇ૦—જો તું મત્સર ( મચ્છર—ઝાંસ ) રૂપ ધરીશ તો તને ઉર્ણનાભ ( કરોળિયો ) ખાઈ જશે.

સંત અવગુણ એના ગાયે ને;	
હારી નયે એનાથી રાયે ને.	૪
કૂડા કાંપ તારી તું કાયે ને;	
એને સેવ્યાથી શું કમાયે ને.	૫
ધણી તજી એને તું ધાયે ને;	
તારા ક્રિયા અંતરમાં એ માયે ને.	૬
પૂર્ણાનંદ નહિ એ પાયે ને;	
પ્રહ્લાનંદ ભૂલાવે હા ! એ ને.	૭
ન માને મારું તો પસ્તાયે ને;	
એવડે ગુણ તારા ન ગવાયે ને.	૮
તું તો ચતુર માંહી ચવાયે ને;	
લક્ષણ એનાં પૂર્ણ લવાયે ને.	૯
ધીર સદ્ગુરને ફેરે ફવાયે ને;	
જીતે ધ્યાન માનમાં તુંથી ધવાયે ને.	૧૦

## ગરબી ૭ મી.

અખિલેશ્વર ઇશ્વરનું સ્વરૂપ ને;	
જે છે મહાઅનુપમાં અનુપ ને.	૧
જે નામથી તારે મોટા સંત ને;	
ભજન ભાવ દૃઢ ધરતા મહંત ને.	૨
તારી એકલડી તું જાત ને;	
તારી જગતરૂપે વિધ વિધ ભાત ને.	૩

૭ પાયે—( પૂર્ણાનંદ રૂપી રસ ). ૧૦ ધીર ૪૦—ધીરો કહે છે કે ને તું સદ્ગુરનો ફેરો ખાઈશ તો તું કાવીશ. ને તારાથી સદ્ગુરની તરફ ધવાશે તો તું ધ્યાન અને માનમાં જીતીશ.

ન ડરચ દારડીના એ સાપ ને;	
તારાને કરે એવો શે તાપ ને.	૪
તારે ડરવાની નથી જગ ને;	
સર્વ ભરેલો તારો છે ભાગ ને.	૫
તારા વિરાટ રૂપી પાગ ને;	
તારો લક્ષ્મી ઉપરના તું રાગ ને.	૬
તારો બહુ ખિલ્યો સૃષ્ટિભાગ ને;	
નથી ચાલવા રહ્યો કંઈ માગ ને.	૭
તારી કૃતિ તારાથી થાય ને;	
ગુણ કોઈથી ન ગવાય ને.	૮
ઈશ્વર તે ઈશ્વર કહેવાય ને;	
પરમેશ્વરે પૂરું જગતું થાય ને.	૯
ધીરધણી દખીને ધાય ને;	
એવા ઈશ્વરને એ તો કમાય ને.	૧૦

### ગરબી ૮ મી.

મંદિરમાં નથી બેઠો મા'વ ને;	
મંદિરાર્પણ લેવાનો ખોટો દાવ ને.	૧
એ તો પેટ ભરવાનાં પાખંડ ને;	

૫ સર્વ ઇ—અર્થાત્ સર્વ દામે તું વ્યાપ્ત છે. ૬ તું પોતેજ વિષ્ણુ છે એમ સિદ્ધ કરી બતાવવાને કહેછે: તારી ઇ—તારી લક્ષ્મી ઉપર તારો કેવો રાગ (સ્નેહ) છે તે તું જો. વિષ્ણુની પત્ની લક્ષ્મી હોવાથી તેની પ્રીતિ લક્ષ્મી ઉપર છે, તેમ તારી પ્રીતિ લક્ષ્મી ઉપર હોવાથી તું પણ વિષ્ણુ છે.

મંદિર મઠ બાંધી પ્રચંડ જો.	૨
ભરમાવે ભોળાને એ તો ભાધ જો;	
એની તારી તો તું સગાધ જો.	૩
શીદ ખરું નાખેછે તું ખોધ જો;	
ન રહેવાય મંદિર મઠમાં રોધ જો.	૪
એને અગ્નિ બાળી નાખે ને પેર જો;	
તેવો તારાપર થવાનો છે કેર જો.	૫
એમાં નહિ આવે અમૃતની સેર જો;	
હરિ જોવો તો તારે ઘેર જો.	૬
મંદિરમાં નથી માધવની મે'ર જો;	
એને તો જોગીઆ માને છે ઝેર જો.	૭
એનું આવડું શું અંધેર જો;	
મોટા માળનો પડેછે ફેર જો.	૮
શું ખોલું હું તો ખેરખેર જો;	
તારી ઉરાડી નાખું હું ખેરખેર જો.	૯
ધીરધાણી મંદિર નથી મઢ્યું જો;	

૨ પ્રચંડ—મોટા. ૩ એની ધૃ—એ મંદિરની અને તારી સગાધ કેવી મિથ્યા છે તે તું જો. અથવા એની ( આત્માની ) અને તારી સગાધ કેવી સત્ય છે તે તું જો.

૬ હરિ ધૃ—જો હરિને જોવો હોય તો તારે ઘેર ( ઘરમાં—શરીરમાં ) તે હરિ છે તેને જ જો. અર્થાત્ સર્વત્ર વ્યાપ્ત હરિને અમુક સ્થાનમાં જ જોવા જવું એ ખરાખર નથી. જેમ મંદિર મોટું—મોટા માળવાણું તેમ તેની કીર્તિ વધારે. એટલે દેવની મહત્તા વધારે એ કેવું અંધેર !

૮ મોટા માળનો—અર્થાત્ તારા કહેવામાં અને મારા કહેવામાં ઘણો તફાવત પડેછે. ૯ ખેરખેર—વારંવાર.

સદ્ગુરુનું નિશાન નથી ચઢ્યું ને.

૧૦

## ગરબી ૯ મી.

મૂર્તિ પૂજવી મનથી માઠી ને;

કે'ને તારી મતિ ક્યાં નાઠી ને.

૧

અવનવું જણાયે તે તું ને;

પાપાણની રચના કહું છું જે હું ને.

૨

એ કહ્યાણ તારું ક્યમ કરે ને;

બૂડે બૂડાડે તે શે તરે ને ?

૩

તારા અંતરનો પડદો ઉઘડે ને;

સજો હોય તે સર્વે બળે ને.

૪

તારું હમાણું તો સર્વે માને ને;

પણ જૂલો પડ્યો છું તું ભાને ને.

૫

માઠી રીત ગ્રહી તેં માને ને;

પાવૈ થઈ આવી ગયો પાને ને.

૬

તેથી વિચક્ષણ નવ રીઝે ને;

૧૦ ધીરધણી—ધીરધણીએ. મઢ્યું—અનાવ્યું. ૨ પાપાણની ધૃ—શિખંડી વેદાંતમાં પણ મૂર્તિપૂજા વિષે કહે છે. કે “અલ્લંદં લલ્લંદેન્મૂદો મૃચ્છિલાધાતુચિત્રતામ્ ॥ ભાવયેદ્વિત્તવૃદ્ધિઃસ્થાત્કિમજ્ઞાનમતઃ પરમ્” અર્થ—મૂઢ મનુષ્ય અખંડ એવા પરમાત્માની જૂદી જૂદી મૂર્તિઓ કરીને તેનું ખંડન કરે છે—એટલે પરમાત્મા જે સધળે એક રૂપ છે તેને હસ્ત પાદાદિક અવયવવાળો કરીને એક દેશવ્યાપી અનાવે છે તથા તેને કાં તો માટીમય, પાપાણમય, ધાતુમય કે ચિત્રમય કરીને માને છે. એટલું જ નહિ, પણ જૂદી જૂદી મૂર્તિઓ કરીને એકજ પરમાત્માને અનેક જૂદે જૂદે રૂપે માને છે. એના કરતાં બીજું મોટું અજ્ઞાન કયું છે !!

૩ બૂડે ધૃ—જે પથરો પાણીમાં નાખવાથી પોતે બૂડે અને જેની પાસે તે હોય તેને પણ બૂડાડે, તેને બળે તે શી રીતે તરે?

તે તો ખાંતથકી ઘણો ખીજે જો.	૭
સુધારસ અમૃતમાં ભીજે જો;	
તેનાં આવારણાં અમે લીજે જો.	૮
સભર ભરે ન મૂર્તિ કદી જો;	
સગુણભક્તિ એને તો વદી જો.	૯
ધીર ખૂડાડનારી એ નદી જો;	
ન જઘશ તરવું હોય તારે કદી જો.	૧૦

### ગરબી ૧૦ મી.

દાનેશ્વરપણું તું ધારી જો;	
એની રીત સર્વે તું સારી જો.	૧
ધન સંગ્રહું કામ ન આવે જો;	
દાને સંત ચાલી ઘેર આવે જો.	૨
વાહ વાહ એનાથી કહેવાયે જો;	
સફળ ધન સંગ્રહું લહેવાયે જો.	૩
તને જમપુરમાં એ ઊગારે જો;	
ખીજું ખધું તને તો મારે જો.	૪
વૈતરણીને એ તો તારે જો;	
મૂઠમતિ ન એને સંભારે જો.	૫
એ તો અર્થ અપારે સારે જો;	
એથી દાનેશ્વર પદવી ધારે જો.	૬

૯ સભર ધન—જે મુર્તિ હોય તે સભર ભરે નહિ—સર્વત્ર વ્યાપ્ત હોઈ શકે નહિ. ( એકદેશવ્યાપી હોવાથી ).

૧ દાનનાં વખાણુ કરે છે: દાનેશ્વરપણું ધન. ૫ જે મૂઠમતિ હોય તે એ દાનને સંભારે નહિ.



ઘશ્વિર ઉપનામ તો એ આપે જો;	
કબૂત દેનાર લેનારનાં કાપે જો.	૭
ધન્ય ધન્ય દાનની ધારણ જો;	
એ તો ભવજળનું છે તારણ જો.	૮
જ્ઞાનનું દાન દેવાને ધારે જો;	
તે જીવ જગતથી ઉગારે જો.	૯
ધીરધાણીની ધીરજ ધારે જો;	
આપ્યું જ્ઞાનદાન ગુરુ અમારે જો.	૧૦

### ગરબી ૧૧ મી.

માન મોંઘુ તો ઘણું તને લાગશે જો;	
માન માટે મહત્ત્વદ ત્યાગશે જો.	૧
હું માની તે જોગી ક્યમ થાઉં જો;	
માન મૂકી માગવા ક્યમ જાઉં જો.	૨
જ્ઞાન ગુરુની પાસે ક્યમ માગવું જો;	
માન માઈં તે મેં ક્યમ ત્યાગવું જો.	૩
માને માણીગર કર્યો મુને જગતમાં જો;	
તે હું ખપું ગરીબ જેવા ભક્તમાં જો.	૪
એ તો વાતો ન થાય મારાથી કદા જો;	
માઈં માન માણીગર રહે સદા જો.	૫
મૂર્ખ વિચારી જો કંઈક વાતમાં જો;	
મોંઘું માન માન્યું છે તેં જગતમાં જો.	૬
મોઢા હોય તારાથી અધિકારમાં જો;	
ત્યાં તું માનતાણા નહિ ભારમાંજો.	૭

માન માનિની તારૂં નવ રાખે જો;	
લાડકવાયો સુત અપમાન ભાખે જો.	૯
ન પિતા માતા પાસે માન તારૂં જો;	
એક તારા દહમાં તેં એને ધાર્યું જો.	૯
કે હલકા ધીર તારાથકી જન જો;	
તે માન માને તારૂં અનુદિન જો.	૧૦

## ગરબી ૧૨ મી.

શોક શાને કરે છે સામટો જો;	
ચિત્તમાં પાડે શોણે ચીચરવટો જો.	૧
શોક કરી કમાય તું શું વળી જો;	
આખર જવાનું સર્વને નીકળી જો.	૨
કોના શોક કરે છે તું આ ઘડી જો;	
નવ વેદના તો કોને શિર પડી જો.	૩
ધુંટાય ઘટની અંદર ઘડી ઘડી જો;	
દુઃખ દુઃખની વેળા હા ! પડી જો.	૪
દુઃખ દૂર કરવાનું નથી તારા હાથમાં જો;	
નથી એ તો સામર્થ્ય તારા સાથમાં જો.	૫
પછે પસ્તાય તે શા કામનું જો;	
ભજ નામ સીતાપતિ રામનું જો.	૬
તેણે શોક સમૂળગો ટળી જશે જો;	
આખર અશોકમાં તું ભળી જશે જો.	૭
શોકસાગરમાં ડૂબતો હશે જો;	

તારનારો તો રામ ત્યાંહી થશે ને.	૮
માને મારું તો શોક કરચને પરો ને;	
એ તો ઊંડામાં ઊંડો છે ધરો ને.	૯
ધીર સુખસાગરમાં ઝીલવું ને;	
પૂરા પદ્મની પેરે ખીલવું ને.	૧૦

### ગરબી ૧૩ મી.

ભય ભૂંડો લાગે છે મને હરઘડી ને;	
( હાથ ! ) પડી દોરડી તે સાપ અંતરે અડી ને.	૧
પડઘા સુણીને કાયા કંપી ઘણી ને;	
આશિંતી બૂમે તો લાગી ભયની કણી ને.	૨
કંપી ઊંડે કાયા એવા ભયથકી ને;	
છાતી ધડકે ને રહે ભયમાં ટકી ને.	૩
કુદ્ર કૃત્ય કરતાં ભય ના ગણે ને;	
ભૂંડું કરવામાં ભય તું ના ભણે ને.	૪
ભય ભણકારથી તને લાગતો ને;	
ત્યારે રૂપ અભય શે નથી માગતો ને.	૫
સદ્ગુરુને શરણે તું જા વહી ને;	
ભયકેરી તો રજ નથી ત્યાં કહી ને.	૬
ભય ભારેમાં ભારે શિર ઉપરે ને;	
જમડા ગળે આલીને તુજને ધરે ને.	૭
ત્યાં ભય તો કહે તું કોના કરે ને;	

૫ સારે ધૃ—ત્યારે તું ગુરુ પાસે પોતાનું અભય( નિર્ભય )રૂપ ક્રમ માગ તો નથી—તું પોતે નિર્ભય આત્મા છે એ વાતનો અનુભવ ક્રમ કરી ભેતો નથી ?

તારો અર્થ તો એકું નહિ સરે જો.	૮
સદ્ગુર શરણે જતાં તું તો ઉગરે જો;	
મરણવો થાયે તો કો દી ના મરે જો.	૯
ધીર ભય ભાગ્યો ગુર માહરે જો;	
થયું જુગોજુગમાં તે તો જાહરે જો.	૧૦

## ગરબી ૧૪ મી.

પ્રાપ્ય આનંદ આદમી અલ્યા ઘણા જો;	
આદમરૂપ ક્યાંથી તું બિહામણો જો.	૧
અલમસ્ત થઈ રહે આનંદમાં જો;	
મુંડાયા નવ માયાકેરા તો ફંદમાં જો.	૨
અલખ લહેરો લગાડી લાગ્ય લયમાં જો;	
આ તો માર્ગ દાખ્યો મેં તારા ઉદયમાં જો.	૩
સર્વ તજીને આનંદ ધારજે જો;	
પૂર્ણાનંદ માંહો તું પધારજે જો.	૪
શાણો થઈને ગરજ તારી સારજે જો,	
૫૬ ઊર્મિઓને આવતી વારજે જો.	૫
ગુરુગમથી આનંદ મળશે અતિ જો;	
મારું માનીને શુદ્ધ કરજે મતિ જો.	૬
તારું કારજ સહુ સિદ્ધ થઈ જશે જો.	

૧ આદમ ઇ—તું આદમ(આત્મા)રૂપ છે તે બિહામણો ક્યાંથી હોય? અર્થાત્ તારાથી કોઈને ભય ન થવો જોઈએ.

૩ લયમાં—એકતાનપણમાં. ૫ ૫૬ ઊર્મિઓને—ભૂખ, તરસ, ઠાંડ, તાપ, જન્મ, મરણ, એ ૬ ઊર્મિઓ કહેવાય છે. એ ૬ ઊર્મિઓને વારજે—અટકાવજે, અર્થાત્ સહન કરજે.

પૂર્ણાનંદમાં સમજીને વસે જો.	૭
સમજ્યા પાછે આનંદ ગ્રહે ઉરમાં જો;	
પછે તાણાઘરા નહિ દુઃખપૂરમાં જો.	૮
સમજીને રહીશ આનંદમાં જો;	
તો ફેર નહિ પડે તુંમાં ગોવિંદમાં જો.	૯
ધીરો હીરો કરીને ગુરુએ ગ્રહ્યો જો;	
લાહી આનંદી અને પોતાનો કહ્યો જો.	૧૦

### કુંડળિયા.

પાન હલે નહિ હુકમ ખિન, હુકમ મીત અરૂ રીત,  
 હુકમી બંદા જુગ સખી, હુકમ હાર અરૂ જીત,  
 હુકમ હાર અરૂ જીત હુકમસેં પવન હિ પાની,  
 હુકમે શેષ મહેશ, હુકમે ઇંદ્ર ઇંદ્રાની,  
 તેતીસ કોટિ હલમલ, હુકમે ચંદ શશિ ભાન,  
 દાસ ધીર હરિહુકમસેં, હુકમ ખિન હલે નહિ પાન. ૧  
 મેરી મેરી મત કરો, તેરી કાયા નાહિ,

(કયા) સગાઇ કાયા જીવકી, છોડ ચલે બન માંહી,  
 છોડ ચલે બન માંહિ, બડાઇ છોડ દે બાવા,  
 જૂઠ કપટકો છોડ, છોડ દુનિયાકા દાવા,  
 કહે ધીર ધર ધ્યાન, ભજન કર ભરી કચેરી;  
 છત્રપતિ ગયે છોડ, મત કરો મેરી મેરી. ૨  
 કરો ભડાકા ભજનકા, મનસાકા મુખ મોડ,  
 ક્ષમા ખડ્ગેં ખેંચકર, કોજ કુફરકી તોડ,  
 કોજ કુફરકી તોડ, લુંટ લે તંબુ કેરા,

મોહરાજ કો માર, દેખ જમરાકા ચેરા,  
ધરમ દયાકી હાલ, પકડ કર શપ્દ ઝડાકા;  
કહે ધીર ધર ધ્યાન, લજનકા કરો ભડાકા.

૩

### પદ ૧ છું.

આ જગત મિથ્યા તને લાગશે રે, અંતરથી કરીશ વિચાર;  
સુખ સ્વપ્ના જેવું છે સંસારતું રે. ટેક. ૧  
ઉપર ઉપરથી પ્યારું લાગતું રે, નથી એમાં લાગારેક સાર. સુખ ૦ ૨  
તત્ત્વ એવું નથી આ જગમાં રે, જેથી મનને મળે વિશ્રામ. „ ૩  
બાળપણું ગયું બાળ ખેલમાં રે, જીવાનીમાં વ્યાપ્યો સ્ત્રીશું કામ. „ ૪  
વૃદ્ધપણે થયો દેહ જનરો રે, પુરુષાર્થ થયું નવ કાંચ. „ ૫  
પરિતાપમાં દિવસ તારા વહ્યા રે, અંતે પડીશ મૂરખ નર્ક માંચ. „ ૬  
શરીરરૂપી કમળ ખીલી રહ્યું રે, જરારૂપી પડ્યું હિમ જાણ. „ ૭  
બળી ભસ્મ થાયે દેહ તાહરી રે, અવિત ભ્રમર તજે નિર્વાણ. „ ૮  
વ્યવહારસરોવર સૂકાઈ ગયું રે, પછે શો જડશે તુંને સાર. „ ૯  
દાસ ધીરાના સ્વામી વારે ચઢે રે, ત્યારે પામે તું તો ભવ પાર. „ ૧૦

### પદ ૨ જી.

તૃષ્ણારૂપી નદી પૂરે ચઢી રે, વેગવાળું અતિ વેળુ લેખાય;  
દુઃખકારી તૃષ્ણા દેખાયછે રે. ટેક. ૧  
સંતોષસુખડના વૃક્ષને રે, મૂળમાંથી ઉપાડી વહી જાય. દુઃખ ૦ ૨

૩ કુદર—નાસ્તિક. મનસાકા—ઈચ્છાનું (તૃષ્ણાનું). જમરાકા—  
મોહરાજને જમના એકા જેવો જાણીને તેને માર.

૫ જનરો—જર્જર (હૃદય). ૧ વેળુ—વહન-પ્રવાહ.

અર્મનાં બંધનો બાંધિયાં રે, સજ કર્યું શરીર વહાણ.	દુઃખ ૦ ૩
સંસારસમુદ્રે મૂકિયું રે, ખેડણહાર મળ્યા અબાણ.	,, ૪
ભરસમુદ્રે ડૂળવા લાગિયું રે, કહો કોણ તારે આ વાર.	,, ૫
પાંચ મગરો આવી તેને મળ્યા રે, ઉથલાવી નાખ્યું તતકાળ.	,, ૬
તૃણાંશુપી વેણાના વનમાં રે, મન મહામનોહર કપિરાજ.	,, ૭
મનોરથ વૃક્ષો ઉગ્યાં ઘણાં રે, ડાળે ડાળે કૂદે ફળકાજ.	,, ૮
ફળ આવતું નથી એના હાથમાં રે, મૂર્ખ વ્યર્થ આવે છે વાજ.	,, ૯
દાસધીરે તૃણાને અળગી કરી રે, સદ્ગુરૂ મળ્યા શિરતાજ.	,, ૧૦

### ૫૬ ૩ જી.

આપતકાળ જ્યારે આવી પડે રે, અંતર માંહી દુઃખ નવ થાય;	
એવા સાધુ મળવા સોંઘા નથી રે.	ટેક. ૧
મોહ મમત્વને દૂર રાખી રહે રે, જગત જંજળરૂપ જાણાય.	એવા ૦ ૨
ધન ઢગલેઢગલા આવે સહી રે, મનમાં નહિ ગર્વ લગાર.	,, ૩
સ્ત્રીવિષયમાં મન નવ લાગતું રે, પાંચે ઈંદ્રી કરી વશ સાર.	,, ૪
શૂરામાં શૂરા એ તો સહી રે, મન સમુદ્ર તરંગ તરનાર.	,, ૫
એવા સાધુ પૂર્વ પુણ્યે મળે રે, પ્રભુ પ્રાણતણા આધાર.	,, ૬
દ્વૈતભાવ જૂઠો કરી જાણતા રે, ચિત્ત ઓટ્યું અદ્વૈત સ્વરૂપ.	,, ૭
મન નિર્મળ અતિશય રાખતા રે, પરબ્રહ્મ માંહી રહે તદ્રૂપ.	,, ૮
સાચાના બેલી સુ— પરોપકાર કરે પૂર્ણકામ.	,, ૯
દાસધીરાને ધૃ— ના મળ્યા રે, સદ્ગુરૂ સદા આત્મારામ.	,, ૧૦

૬ પાંચ મગરો—પાંચ વિષયરૂપી મગરો. ૭ બીજી રૂપક બાંધે છે: તૃણાંશુપી ઈં.

૭ દ્વૈતભાવ—બ્રહ્મ અને માયા એ બંને સત છે એવી બુદ્ધિ. અદ્વૈત સ્વરૂપ—એકજ બ્રહ્મના રૂપમાં.

## ૫૬ ૪ થું.

ધન નારી ને પુત્ર નથી તાહરાં રે, મારાં મારાં કહી ભરમાય;  
 અંતે કોઈ નથી તારા કામનાં રે. ટેક. ૧  
 સગાં કુટુંબમાટ ભટક્યો ઘણું રે, ધન મેળવ્યું ધૂતી મહારાય. અંતે ૨  
 મોટાં મોટાં મંદિર તેં તો બાંધ્યાં રે, પુત્ર પુત્રી પરિવાર કાળ. „ ૩  
 ધન ખરચી કીરતિ મેળવી ઘણી રે, જરા ગાય મહાપંડિતરાજ. „ ૪  
 વિદ્યા ભણ્યો ઘણી ઘણી ભાતની રે, ભણ્યો શાસ્ત્ર પુરાણ ને ન્યાય. „ ૫  
 ભણ્યાનો ભેદ જાણ્યો નહિ રે, મૂરખ અભિમાને અકૂળાય. „ ૬  
 પાપ કરતાં પાછું જોયું નહિ રે, ઘેલો થયો જુવાની માંય. „ ૭  
 સ્ત્રી સાથે વિષય ભોગવ્યા ઘણા રે, વૃદ્ધપણે દુઃખી થયો કાય. „ ૮  
 ઘડપણમાં ગાંડો છોકરાં કહે રે, પાપ કરેલાં સંભારી પસ્તાય. „ ૯  
 ધીરાના ધણીથી અળગો રહ્યો રે, તેણે ખતા મૂરખ તું ખાય. „ ૧૦

## ૫૬ ૫ મું.

ચિત ચપળ તારું અતિ જાણુને રે, ધનલોભે ઠગાય ઘણી વાર;  
 શાંતિ ક્યાંથી મળે શાણા કહો રે. ટેક. ૧  
 સુખ આશા અમર તારી થતી રે, તેણે સૂઝે નહિ તલભાર. શાંતિ ૨  
 ધર્મકાળ કરતાં કીડિયો ચઢે રે, કમાવાનો અવસર ચૂકાય. „ ૩  
 કમાઈ લેવું જુવાનીના જોરમાં રે, વૃદ્ધપણે પ્રભુ ભળાય. „ ૪  
 આટલું તર્તકરીશું આટલું પછી રે, એમ આયુ દિન દિન ઓછું થાય. „ ૫

૫ આટલું ૪૦—મુનિઓ પણ કહે છે કે ” અઃકાર્યમદ્યકુર્વોત્તપૂર્વાન્હે  
 જાગ્રાણ્હિતમ્ । ” “ હંકૃતામિદંકાર્યમિદમન્યત્કૃતાકૃતમ્ । ” “ નહિમૃત્યુઃ  
 પ્રત્યક્ષિત્ત્વંતવાપ્યવાહતમ્ ” “ આ કાલે કરવાનું છે, આ આજ કરવાનું છે,  
 આ સવારમાં અને આ દાગ સાંજે કરવાનું છે. આટલું કામ કર્યું છે, આ-  
 ટલું કરવાનું છે, અને આટલું યોગ્ય કર્યું છે તથા તેમાં આટલું અધૂરું છે.  
 પણ તે દાગ કર્યું છે કે નથી કર્યું, તે આજતની મોત રાહ જોવાનું નથી. ”



દેહાભિમાન વ્યાપી ગયું દેહમાં રે, તેથી પ્રારબ્ધ ફળ પમાય. શાંતિ ૬  
 અનર્થને આપે એવાં સહી રે, નારી કાળે કરે તું કૃત્ય. ,, ૭  
 હરિભજનમાં ચિત્ત ચોટે નહિ રે, આવી માથે ઊભું રહે મૃત્ય. ,, ૮  
 મુઆ પછે જમડા માર મારશે રે, તારા થાશે ત્યાં હાલખેહાલ. ,, ૯  
 ધીર ધરી ધીર ધણી ધાયો નહિ રે, મૂઠ થયા તારા આ હવાલ ! ,, ૧૦

### ૫૬ કુટું.

મનમહારાજ, મનુષ્યાપદ પામ્યા, પાણ માંહીથી શું મળ્યું ?  
 અહંકાર મદ મોહ મત્સર મમતા, અભિમાન તુજથી નવ ટળ્યું ! ટેક. ૧  
 તું મનુષ્યાપદ પામ્યો મોહું, તારૂં હરિચરણે ચિત્ત નવ ચોટ્યું,  
 તેં તો ખરેખરૂં કીધું ખોટું, મનમહારાજ ૦ ૨  
 ભાઈ રાજ્ય હવે મારૂં તારૂં, સોમણ તેલે કીધું અંધારૂં,  
 સુખ માણો શા જીવ્યા સારૂં, મનમહારાજ ૦ ૩  
 વટેમારગ મારગમાં મા'લે, કોઈ મા'લે કોઈ પંથે ચાલે,  
 કોઈ હળવા હળવા હાલે, મનમહારાજ ૦ ૪  
 તિર્ભય થઈ ભજ નારણ નારણ, ત્રિભુવનનાથ તરણ તારણ,  
 કંહે ધીર ધરો ધણીની ધારણ, મનમહારાજ ૦ ૫

### ૫૬ ૭ મું.

ગરડગફ ગયા, પહોચ્યાનાં પરમાણાં કેણે મોકલ્યાં નહિ;  
 કોને ખબર નથી, ક્યાંથી આવ્યા ને જીવ ! ક્યાં રહેશે જઈ. ટેક. ૧  
 કાળે કચર્યા મહીપતિ મહામતિ, શૂરાપૂરા કંઈ સાધુ સતી,  
 કોટિ ઉપાચે રે'વાય ન કોવતી, ગરડગફ ગયા ૦ ૨

૩ રાખ્ય—અટકાવ્ય—છોડ. ૧ પરમાણાં—પ્રમાણપત્ર. અમે અમુક  
 જગોએ છીએ એવી ખબર.

- માથે મણુના મારો મોઠો છે, જોરાવર જમની ચોટયો છે,  
ખરું જાણોછો પણ ખેલ ખોટો છે, ગરડગફ ગયા૦ ૩
- કંઈ ત્યાગી ને કંઈ વૈરાગી, સંન્યાસી સ્વામી મુઆ ભીખ માગી,  
ત્રિલોકમાં તૃણા કોની નવ ભાગી, ગરડગફ ગયા૦ ૪
- કૈં ગયા ને કૈં વહી જશે, કૈં ગુણવંતા ગોર્થા ખાશે,  
શું થયું ને હવે શું થાશે, ગરડગફ ગયા૦ ૫
- એક લાખ એંશી હજાર પીર પડ્યા, નવ નાથ ચોરાશી સિદ્ધ ચડ્યા,  
અઠ્યાશી સહસ્ર ઋષિ ધરણે ઢળ્યા, ગરડગફ ગયા૦ ૬
- જીવની જાત કોઈ નવ જાણે, આપાપણું અનુમાન માને,  
મંરતા સુધી તરીલાં તાણે, ગરડગફ ગયા૦ ૭
- આદ્ય અંત ડાળ મૂળ કોઈ નથી લે'તું, જાણોછો અધર તો કાંઈ નથી રે'તું,  
દાસ ધીરો કહે સાચું કોઈ નથી કે'તું, ગરડગફ ગયા૦ ૮

## ૫૬ ૮ શું.

- જેને પિયુ મળવાનો પ્રેમ હોય, તે આવો દશ અમારે જો;  
આડે અર્જુવે ઉતરી, નાવડું આવે છે આરે જો. ટેક. ૧
- દૂર ખતાવે નાથને, તેને પ્રગટ પાસ દખાડું જો;  
એક સદ્ગુરની કૃપાવડે, તેને બ્રહ્મલોક પહોંચાડું જો. જેને ૨

૩ ખરું ઇ૦—તમો આ જગતને ખરું જાણોછો પણ તેમ નથી;  
એ તો ખોટો ખેલ છે.

૭ આપાપણું ( આપ આપણું )—પોતાપોતાનું. ૮ આદ્ય ઇ૦ —  
આ જગતનો આદિકાળ અને આદિસ્થળ તથા અંતકાળ અને અંત-  
સ્થળ કોઈ જાણતું નથી; તેમ તેનાં ડાળાં ક્યાં સુધી વિસ્તર્યાં છે તથા તેનાં  
મૂળ કેટલાં ઊંડાં પહોંચેલાં છે એ કાંઈ જાણતું નથી.

૧ પિયુ—બ્રહ્મ. અમારે દેશ—વેદાંતમતમાં—બ્રહ્મજ્ઞાનમાં. અર્જુવે—  
સંસારરૂપી સમુદ્રમાં. નાવડું—દેહરૂપી.

એક અચરજ મારા દેશમાં, ગૌવાં ને સિંહ રમે ભેળાં બે;  
 અવળાંતાં સવળાં થયાં, કરમદીએ લાગ્યાં કેળાં બે.      જન૦   ૩

એક સદા પુનમ મારા દેશમાં, અમાસ ભુવન નવ આવે બે;  
 શીત ને તાપ વ્યાપે નહિ, એક બકરો બળદને ધાવે બે.      જન૦   ૪

એક અમૃતકૂપ મારા મુલકમાં, તેના ભોગદારી ત્રિપુરારિ બે;  
 ભરે વારિ દારી ગાગર વિના, સુરતા મુહાગણ પણિયારી બે.      જન૦   ૫

એક અઝઠઝડે પરજન્ય પડે, પૃથ્વીનાં પડ રહ્યાં કોરાં બે;  
 પોઠયા હંસરાજ યોગાન ચોતરે, તેને અંગે ન અડકે ફોરાં બે.      જન૦   ૬

એક કંઠ વિના ગાય નાયકા, ન ચરણ વિના તે ચાલે બે;

૩ ગૌવાં—ઈંદ્રિયો. સિંહ—જીવ. કરમદીએ ૪૦—સંસાર એ આટું વૃક્ષ છે તેને બ્રહ્મજ્ઞાન રૂપી મીઠાં ફળ લાગ્યાં અથવા જે સકામ કર્મનાં સ્વર્ગાદિ ક્ષુલ્લક ફળ છે તેજ કર્મ નિષ્કામ થવાથી અંતઃકરણ શુદ્ધિ રૂપી મીઠાં ફળ આપે છે.

૪ સદા પુનમ—નિત્ય અંદ્રોદય ( આત્મ અને અનાત્મ વસ્તુના વિવેક રૂપી ). અમાસ—અવિવેક રૂપી. અથવા સદા આત્મજ્ઞાનના પ્રકાશ રૂપી પુનમ અને અજ્ઞાન રૂપી અમાસ બળુવી. શીત અને તાપ—અર્થાત્ સુખ દુઃખાદિ દ્વંદ્વ પાત્ર કરતાં નથી. બકરો—અજ ( જીવ ). બળદ—પરમાત્મા રૂપી જીવ પરમાત્મા વડે જ્ઞાન પ્રકાશ રૂપી બળ પામે છે.

૫ અમૃતકૂપ—જ્ઞાનરૂપી અમૃતનો કૂવો. ત્રિપુરારિ—જાત્ર આદિ ત્રણ અવસ્થાનો અરિ ( અવસ્થા રહિત ), અથવા સત્વાદિ ત્રણ ગુણોનો અરિ ( નિર્ગુણ ), અથવા સ્થૂળાદિ ત્રણ દેહનો અરિ ( દેહ રહિત ) આત્મા એ અમૃતને ભોગવે છે. યોગપક્ષે—સમાધિમાં જાત્રાદિ ત્રણ અવસ્થાને તજીને તુરીયાવસ્થામાં રહેશે આત્મા તાત્પર્યમાંથી સ્વતા અમૃતબિંદુનું પાન કરે છે, એમ ઘટાવવું. સુરતા—શુદ્ધિ અથવા જ્ઞાનમય વૃત્તિ.

૬ પરજન્ય—મેઘ. ( અમૃતબિંદુ રૂપી ). પૃથ્વીનાં—દેહરૂપી પૃથ્વીનાં. હંસરાજ—આત્મા રૂપી.

એક ધીર સખી પિયુ પાસ રમે, મહાનંદ સુખ માલે જો. જોને ૭

### ૫૬૯ મું.

રાગ વસંત.

હો કનૈયા મેરે ચાચર આઘ;  
ચાચર ખેલન મેં જો ગઘ મોહનજી કે આગે,  
મન મોહન મેરો મન હર્યો, મોરલી કે રાગે;  
મોરલીકે રાગે હો, કનૈયા ૦ ૧

મોર મુકુટ કર કંકની, પાચે ગુપ્તર ખાજે,  
શીશકુલ શિર ચંદ્રિકા, ભાલ તિલક ખિરાજે;  
તિલક ખિરાજે હો, કનૈયા ૦ ૨

ખિજનારી દોરી આઘ સખી, કર લેકર પિચકારી,  
અખિર ગુલાલ ઉડાવ હી, સુખ ગાવે ગારી;  
ગારી ગાવે હો, કનૈયા ૦ ૩

ઘેરી લિયે સખ સુંદરી, પકડે નંદલાલા,  
ફગવે લિયે બિન છોડું નહિ, બદન ખોલે ખોલ ખાલા;  
ખોલે ખોલ ખાલા હો, કનૈયા ૦ ૪

ખેંચ પકર રાધાજી કહે, હમરે કર આય,  
અખ ન છોડું કર જોરે સોં, બિના આંખ અંજાય;  
બિના આંખ અંજાય હો, કનૈયા ૦ ૫

૭ કંઠવિના ગાય—અનહદનાદ જે સમાધિમાં સંભળાય છે તેને ઉદ્દેશીને આ વાક્ય છે અથવા મનોવૃત્તિશી નાયકા કંઠ વિના ગાય છે અને ચરણ વિના ચાલે છે, એમ ઘટાવવું. પિયુ પાસ—પરમાત્મા પાસે.

૩ દોરી આઘ—દોડી આવી. ૫ હમરે—અમારા. કર—હાથમાં. આય—આવ્યો છે.

ધીર કહે ગોવિંદ પ્રભુ, કૃગુવા લે મંગાય,

મન મધ્ય સળ લેત હે, સચ્ચે મન પાય;

સચ્ચે મન પાય હો,

કનૈયા ૦

૬

૫૬ ૧૦ મું.

રાગ વસંત.

ભજ હરકુ મન રયાના, આખર મર જના મર જના. ટેક. ૧

કહેતા હેં પર કરતા ક્યું નહિ, મન કરના અભિમાના. આખર ૦ ૨

કોરી કોરી કર મહેલ બનાયા, સાથ ન આવે દાદા નાના. આખર ૦ ૩

અવિચલ નામ રહે કર ભક્તિ, જળ લગ શશિ ઐર ભાના. આખર ૦ ૪

સદ્ગુરુ ધીર દાસ તિહારે, સમજ્યો ગુરુ કે ગ્યાના. આખર ૦ ૫

ખ્યાલ.

દમકા ભરોંસા મત કર ભાઇ, સાધન કરંદા સાંઇ;

સાધન કરંદા સાંઇ, મેંવારી જાઉં સાંઇ. ટેક. ૧

પાવ પલકકી ખખર ન જને, કરે કલકી આશા;

શિરપર જમરા ઝડપ રહ્યા હેં, ન છોડે જંગલ અવાસા. દમકા ૦ ૨

હસ્તિ ઘોડા ઐર માલ ખખના, કોઇ તેરે કામ નહિ આવે;

અચેત હોકર ક્યું ખેઠા હે, પિછે તું પસ્તાવે. દમકા ૦ ૩

સદ્ગુરુજી કે શરનન જાઇ, જાઇ ચરને શીશ નમાઇ;

આધીન હોકર નિશદ્દિન રહેના, જમકી ત્રાસ મિટાઇ. દમકા ૦ ૪

૨ પર—પણ. ૩ કોરી—કોડી. ૪ ભાના—ભાનુ—સૂર્ય. ૨ કલકી—કાલની. જંગલ અવાસા—જંગલમાં હોય કે અવાસમાં (ઘરમાં) હોય, તો પણ જમડા છોડવાના નથી. ૪ શરનન—(શરણના અર્થમાં છે. હિંદીમાં કેટલાક શબ્દોને બહુ વચનમાં 'ન' પ્રત્યય લાગે છે, તેથી

અમૃતરસ નીર વૃષા ઝડ લાગી ગગનનમેં. જનમ૦ ૪

ઝલમલ જ્યોતિ સો સ્થલ ઝમકારા,

અનહદ નાદ બાજત રનકારા;

સચ્ચિદાનંદ આનંદ ગોવિંદ ગુન ગાવે,

સંગોસંગ તાનનમેં.

જનમ૦ ૫

કહત ધીર થહ દાસન કે દાસા,

હરિજેસો હોવે સો જાવે હરિપાસા;

સાંધ સ્મરન આપે નારાયન ગુન ગાવે,

મહાપદ પાવે જશ હોવે જિહાનનમેં.

જનમ૦ ૬

પદ ૧૨ મું.

રાગ પંજાબી.

એસો મહિમા હરિનામકો;

હો સંતો એહી હે કામકો.

ટેક. ૧

પૂરન સૂરદાસ ગોવિંદગુન ગાવે,

કબીર સંત મહાજ્યોત મિલાવે;

અનુભવ અલ્યાસ રહે અવિનાશી,

પ્રભુપદ દાસકો નિવાસ નિજ ધામકો.

એસો ૦ ૨

મહાજલમે જીને શિલા તારી,

ચરનરેન અહલ્યા ઉધારી;

૪ ઈંગલા, પિંગલા, સુછમના—છડા, પિંગળા, અને સુષુમ્ણા, નામની નાડીઓ. ત્રિએનીતીર—એ ત્રણ નાડીઓના સમાગમનું સ્થાન—ભૃકુટિ. ઉન્મુનિ—તુરીયા પછીની પાંચમી આનંદમય અવસ્થા. અમૃતરસ—તાણુ-માંથી સ્રવતું અમૃત. ગગન—અદ્વરધ્ર. ૫ ઝલમલ જ્યોતિ—આત્માનો પ્રકાશ. ૬ જિહાનનમેં—દુનિયામાં.

હરિ પાવનકારી શ્રદ્ધચારી,  
 બિલીપનકો કિચો દિદારી, પતિ લંકા ગામકો. એસો. ૩  
 ન્યદેવકી હરિ જીવતી જીવાઈ,  
 નામદેવકા તુમે છાપર છાઈ;  
 હરિસ્મરન પ્રમાન ગાન પાઈ,  
 ગુનકાખાઈ મન કીનો કાજ સેન હજમકો. એસો. ૪  
 એસે અધમોધમ નારાયનદેવા,  
 અન્નમિલ ઉધાર્યો તતજેવા;  
 હરિ નામ સાચો વે તરાચો,  
 ગર્ભ ન આચો, કીક કરાચો દર કામકો. એસો. ૫  
 ભક્તવત્સલ જ્ઞાનખંધુ દયાલા,  
 દાસ ધીર કહે હરિ હો કૃપાલા;  
 નિજ નામ કરે કામ રામ રામ,  
 કિચે હેં સાંઈ કિનિચે સલામ યહ ગુલામકો. એસો. ૬

૫૬ ૧૩ મું.

રાગ પંજળી.

દેખો દેખો દહુદેવલમે આત્માદેવા;  
 આત્મા આત્માદેવા, દેખો દહુદેવલમે આત્માદેવા. ટેક. ૧  
 બચાકો દુંડ કીરે તીર્થ પ્રત જનમે,  
 સો પ્રસિદ્ધ જરાત પ્રકટ તેરે તનમે;

૩ મિલા તારી—સંતુ પાંચતાં ( રામે ). રેન—રેણુ ( ધૂળ ). દિદારી  
 —દરેન કરનારો. જોનાનાં દરેન કરનાર બિલીપાનુને લંકા ગામનો પતિ  
 કહે. ૪ ને—ને. ૬૬ પ્રત્યેક.

તાસે તન મન ધન અરપન કરી,  
 ગ્રહે જ્યાનધૂન નિશદિન કર સેવા. દુષો ૦ ૨  
 આપ ખેલે આપ ખેલ ખેલાવે,  
 આપ લેવે દેવે દેવાવે;  
 આપ જીમે ઐર આપ જીમાવે,  
 અશરનશરન તારનતરન,  
 ભજન ભરનપોષન ચરન એવા. દુષો ૦ ૩  
 આદિમ સાહિબ સાંઈ સરજનહારા,  
 ઊઠે અજપા છંદ સો એકવીસ હજારા;  
 અઘોઉર્ધ્વ અધુરધ સિદ્ધ નવ નિધ,  
 હે ભગ ભને નેવા. દુષો ૦ ૪  
 ખસે બિરંચિ બિજલુ શિવ શક્તિ,  
 સેવન ગતિ મુક્તિ શ્રુતિ સમતિ;  
 ન તાલ ન રાલ ન કાલ ન બૃદ્ધ બાલ,  
 જૂપાલ દયાલ સંભાલ, સંત મુખ રહેવા. દુષો ૦ ૫  
 આત્માનંદ આત્માનંદ આત્માનંદ હે અખંડા,  
 રમત રામ રમત રામ પિંડ સો ખલ્લંડા;  
 આસપાસ અવિનાશ રમે રાસ,  
 બાસ કૈલાસ દાસ ધીરધની ધ્યાન ધરેવા. દુષો ૦ ૬

૩ જીમે—જમે. ૪ આદિમ—સર્વથી આદિ કાળમાં જેની સત્તા હતી તે. અજપા છંદ સો—શ્વાસોર્ધ્વાસ રૂપી છંદની સાથે. એકવીસહજારા—( શ્વાસોર્ધ્વાસની એકવીસ હજાર જસોની ગણતરી કરેલી છે માટે ). અઘો—નીચે. ઉર્ધ્વ—ઉપર. અધુરધ—નીચે ઉપર.

૫ બિરંચિ—બ્રહ્મા. સમતિ—સંમતિ. તેને સેવવાથી ગતિ અને મુક્તિ મળે છે એવી શ્રુતિની સંમતિ છે. રાલ (?) ૬ ધરેવા—ધરે.



શુદ્ધ ૧૪ મું.

પ્રબંધ.

ખુદા હિ યાદ આલમ કરે હરઘડી,  
બંદા ખુદા હિ યાદ આલમ કર લે. ટેક. ૧

કયા કામકો ભેળથા તુજે ભાઈ,  
યાંહાં આ કે કયા કીની કમાઈ,  
ગોલ ગિસમિલાહિ રેમાન રહીમ લાઈલાહ ઇલ્લાહ,  
મોહમ્મદુ રસુલુલ્લાહ હકતાલા એક પરવરદિગાર,  
લેના દેના હિલ્લના ચલના ખાના પીના,  
કરીમ કે હુકમસેં બંદા ! ખુદા હિ યાદ૦ ૨

મેરેખુશ રૂપ ગિચ સુરતા ઠેરાના,  
નામ અલ્લાખ થોડા બહોત દેના,  
વંતુ કરકે બાંગ પુકારે,  
પાંચ વખત નિમાજ ગુલરે,  
નિસ્સ રોજે આદેબ કે ધારે,  
ગિયેક કરકે ખુદિ ગિચારે,  
હતમે લોડો એદિ આરે,  
નફી ચલતા દિલમેં હરના ખીતિ કરના,  
મો હુકમમેં બંદા ! ખુદા હિ યાદ૦ ૩  
તવમેં મનગિમેં તુદિ તુદિ રચના,

અઝાઝિલકો જાકા ફૂકું કટના,  
 હાથકો તો હજરત જાને,  
 પાઉંકો તો રસુલલા જાને,  
 નાસિકા કો કબર જાને,  
 મદ્રિકો તો મક્કા જાને,  
 ગર્દન કો તો મદિના જાને,  
 ઘરકા ગુલામ ધીર ફકીર તનમન લગાતા,  
 ના ખાવિંદસે બંદા ! ખુદા હિ યાદ૦

૪

થુદ ૧૫ મું.

પંખીડા પિયુ પિયુ પિયુ પોકારો,  
 આ તો ભાઈ ઉતરવાનો આરો રે;  
 હરિપદ હૃદયમળમાં ધારો,  
 પંખીડા પિયુ પિયુ પિયુ પોકારો.

ટક. ૧

અલખ લખ ભજન લેહે લાગી,  
 જાગી જોયું નરનાર રે;  
 મીરાં ને કરમા શખરી ને પૂરી,  
 એ પળમાં ઉતારયાં પાર.

પંખીડા૦ ૨

ગોપીચંદ ભરતને રે લાગી,  
 વહી ગયા પારંપાર રે;  
 પીપો સૂરદાસ ને દાસ કબીરા,  
 એને જાણે સકળ સંસાર.

પંખીડા૦ ૩

૪ અઝાઝિલકો ઇ૦—( ? ) ૧ પંખીડા—હે મન રૂપી પંખીડા. ૨ મીરાં  
 ઇ૦—મીરાં, કરમાબાઈ, શખરી, પૂરીબાઈ, એ બધી ભક્ત બાઈઓ હતી.  
 ૩ ગોપીચંદ અને ભરત બન્ને રાજા હતા અને તેમને યોગજ્ઞાનને

કુળો કુંભાર ને સદનો કસાઈ,  
 ધનોજી જાટ નાભો ઢાઢી રે;  
 ભિલ્લ ભક્તને સંપત્તિ સંતની,  
 ભલી ભલી હરિએ ભજાડી. પંખીડાં ૪

રાજા જનક ને શુકદેવ જોગી,  
 ધન્ય ધન્ય તેનો જનમારો રે;  
 જોનાં રે ચિતડાં કેવાં હશે,  
 તમે ચતુર ચિત્ત વિચારો. પંખીડાં ૫

જો શાહ બલખખોખારાનો બાદશાહ,  
 જોણે છોડી સોળસેં સાહેલી રે;  
 અઢાર લક્ષ ઘોડા મેંલી ચાલ્યા,  
 વળી દોલત દુનિયાં મેંલી. પંખીડાં ૬

નાત જાતનો નિયમ નથી ભાઈ,  
 કોણ દાનવ કોણ દેવા રે;  
 દાસ ધીરા હરિધ્યાન ધરે તો,  
 હરિજન હરજી જેવા. પંખીડાં ૭

૫૬ ૧૬ સુ.

હેતે મીતે હરજી ભાવે ભાવે, અમૃત્ય મનુષ્ય જનમારો;  
 નારાયણનામનું નાવડું, જો ઉતરવાનો આગે. ટેક. ૧

કવિના મળ્યો હતો. પીપા અને સુરદાસ ભક્ત હતા. કબીર જો નિર્ગુણ  
 ભક્ત હતો.

૪ રૂપા, સદનો, ધનોજી, નાભો જો સર્વે ભક્તો હતા. ૫ જનક અને  
 શુકદેવ પ્રસિદ્ધ છે. ૬ તમામ પ્રાંતો છે: જો શાહ ૪૦.

- કાચી કાયા માયા જૂઠી, જૂઠી જગતની જળી;  
 મિથ્યા સુખને મોહી રહ્યો, મોહ્યો રામા રસાળી. હેતે૦ ૨
- માત પિતા મુત સુંદરી, એ સગો સહુ કાચો;  
 અંતે સગો તારો કોઇ નથી, સગો સરજનહાર સાચો. હેતે૦ ૩
- સંસારસુખ શમણાજશુ, તે રંગમાં થયો રાજી;  
 ઝાંઝવાંતું જળ જોઇને, બાઝ્યો જૂઠી બાજી. હેતે૦ ૪
- એક ઘડી જાય લાખની, વારંવાર નહિ આવે;  
 પંખી પરદેશી પ્રાણલા, બુદ્ધિ કેમ ભરમાવે. હેતે૦ ૫
- કાચી કાયા કૂપો કાચાને, જેમ જળપરપોટો;  
 મરણ તે કોઇને મે'લે નહિ, કોણ છોટો કે મોટો. હેતે૦ ૬
- લક્ષ્મી દાલત સંગે લેઇને, કહો કોણ સ્વર્ગમાં પો'ત્યા;  
 રે! હજાર જે મોજે મા'લતા, તે સ્મશાનમાં સૂતા. હેતે૦ ૭
- નભ વસુંધરા કીધાં પલકમાં, કીધાં પવન ને પાણી;  
 કોટિ ખત્તાંડ લાંબે ઘડે, ધીરધાણીની એધાણી. હેતે૦ ૮

### ૫૬ ૧૭ મું.

શોચ શાને કરો, નચિંત નિર્ભય કરો,  
 હુકમ વિણ પાંદડું નવ હાલે;  
 હુકમથી તેત્રીશ કોટિ દેવ હલમલે,  
 હુકમથી તેત્રીશ કોટિ દેવ ચાલે.  
 સાકરખાઉં જીવ તે વશ્યું જઇ વનમાં,

ટેક. ૧

૫ પંખી ૬૦—પ્રાણ એ પરદેશી પંખી જેવો છે. ૮ નભ—  
 આકાશ. જેણે આકાશ અને વસુંધરા ( પૃથ્વી ) પલકમાં કીધાં ( પોતાની  
 માયાથી રચ્યાં ). ૧ નચિંત—નિશ્ચિંત.

કુળો કુંભાર ને સદનો કસાઈ,

ધનોજી બટ નાભો ઢાઢી રે;

ભિલ્લ ભક્તને સંપત્તિ સંતની,

ભલી ભલી હરિએ ભજડી.

પંખીડા૦ ૪

રાજા જનક ને શુકદેવ જોગી,

ધન્ય ધન્ય તેનો જનમારો રે;

એનાં રે ચિતડાં કેવાં હશે,

તમે ચતુર ચિત્ત વિચારો.

પંખીડા૦ ૫

જો શાહ બલખખોખારાનો બાદશાહ,

જેણે છોડી સોળસેં સાહેલી રે;

આદાર લક્ષ ઘોડા મેંલી ચાલ્યા,

વળી દોડત દુનિયાં મેંલી.

પંખીડા૦ ૬

નાત જતનો નિયમ નથી ભાઈ,

કોણુ દાનવ કોણુ દેવા રે;

દાસ કીસ હરિધ્યાન ધરે તો,

હરિજન હરજી જેવા.

પંખીડા૦ ૭

નામ મોભ દીઠો તેણે મગ્ન થઈએ.	હાલો ૦	૪
ડોલણિયું મન ડોલે તારૂં,		
તેં તો કામ કંઈ નવ કર્યું સારૂં;		
મૂકી દૂધ ન પીધો છે દારૂં.	હાલો ૦	૫
ખોયું મનુષ્ય પદ તેં આવેલું.		
તેં તો હરામ કર્યું દૂધ આવેલું;		
ધી ઢોળી નાખ્યું તેં તાવેલું.	હાલો ૦	૬
પણછિયા દોરી તૂટી જશે,		
અલ્યા કાળ એક પળમાં ખાશે;		
સાચી વાત કહી ધીરાદાસે.	હાલો ૦	૭

### ૫૬ ૧૯ મું.

વારે વારે સંતસમાગમ કીજે;		
કલપતરૂનો આશ્રય થાતાં પરમ સુખને લીજે.	ટેક.	૧
કલપતરૂનો આશ્રય કરતાં, મનવાંચિત પમાયે;		
સાધુજનની સોખત થાય તો, ભક્તિસુધારસ પાયે.	વારે ૦	૨
આપત્તિ ટાળે સદ્ગુરૂ તારી, સદા સંપત્તિ આલે;		
ભવનાં દુઃખ બાધ નવ કરતાં, સદા આનંદમાં મા'લે.	વારે ૦	૩
ભાગ્યશાળી જન તેજ કહાવે, જેણે સાધુસંગ ન છોડ્યો;		
નિર્મળ પ્રહસ્વરૂપને પામે, એણે જનમ નવ ખોયો.	વારે ૦	૪
ધીરે ધ્યાનમાં એજ ઉતાર્યું, સદા સાધુસંગે રહેવું;		

૪ પારણાતું રૂપક બાંધે છે: સત્ય ઈ૦. નામ—હરિનામ. મોભ—પારણાનો. ૫ ડોલણિયું— ડોયણાં. જેમ ડોયણાં ડોલે છે તેમ ૩૨ મન પણ ડોલે છે. ૭ પણછિયા—નસો રૂપી. દોરી—આયુષ્ય રૂપી. ભવ—સંસાર. બાધ—પીડા.

## પ્રાચીનકાવ્ય.

સાકર વિણ તેહને નવ ચાલે;  
કોશેટાનું જીવડું વગર પાંખે પડ્યું,  
તેના મુખમાં ચૂન તે કોણ ડાલે.  
કણ એક કીડીને માણ એક કુંજર,  
ચાંચ આપી તેને ચૂન ઘાલે;  
આળ પંપાળ જંજળ મટી ગઈ,  
ધણીકેરી ધારણે ધીર મા'લે.

શોચ૦ ૨

શોચ૦ ૩

## પદ ૧૮ મું.

હાલો હાલો રામતાણા રસ્તામાં,  
હાલો ભાઈ તમે સીધા ચાલો;  
રહો છાના જૂકું શીદ ભાળો,  
તમે ભાઈ હરિ સંજો મા'લો.  
નાનો ભાઈ તો મારા છે ડાહ્યા,  
એવી જૂઠી વાત કરી વાહ્યા;  
મૂળમાં કાચી તારી છે કાયા.  
ભાઈ પારણિયું તો પંચરંગી,  
એમાં જૂલો જૂલાવો હરિ અભંગી;  
જ્ઞાનદોરો ધરી તરો તે સંગી.  
ભાઈ પારણિયે પાયા ચાર કહીએ,  
સત્ય ધર્મ વિચાર વિવેક લહીએ;

ટેક. ૧

હાલો૦ ૨

હાલો૦ ૩

૨ ચૂન—ખોરાક. ૧ બાળકને હાલો ગાય છે તેના જેવું આ પદ છે. બાળકને ઉદ્દેશીને એમાં જીવને બોધ કર્યો છે. હાલો—ચાલો. જૂકું—જૂઠું જગત છે તે શું કરવા જુઓછો ? ૩ અભંગી—અખંડ.

અદૈત સમજવી સુખ ઉપજવે રે. સાચાં	૧૧
ધીરાના ધણીધિંગા કહાવે;	
આત્માતત્વ એક બતાવે રે. સાચાં	૧૨

### ૫૬ ૨૧ મું.

સાધુજનની સંગત સારી;		
દુઃખતણ ઉગે જે વારી રે. ટેક.		૧
તણ વન બાળે અગનિ જેમ;		
સાધુજનને સમજને તેમ રે. સાધું		૨
આપદા રૂપી કમળને બાણ;		
હિમ રૂપી એ નિર્પાણ રે. સાધું		૩
મારગ દેખાડે એ રૂડો;		
નવ હોય કદીએ ફૂડો રે. સાધું		૪
ગંગાનદીએ નહાવા શીદ જાવું;		
સાધુસંગ રૂપી ગંગામાં ના'વું રે. સાધું		૫
તીરથે તીરથે ભટકવું નવ તારે;		
સાધુ ચરણ આવી શીશ ધારે રે. સાધું		૬
જપ તપ દાને દુઃખ નથી હરવાં;		
સાધુ સંગતે નિશ્ચે તરવાં રે. સાધું		૭
ઉનાળે અગ્નિ શીદ તાપે;		
સાધુસંગ તાપ સહુ કાપે રે. સાધું		૮
ચોમાસે જળમાં શીદ ઝીલે;		
સાધુ જ્ઞાનઅમૃત પાચ તે પી લે રે. સાધું		૯

૩ જેમ હિમ કમળને બાળી મૂકે છે તેમ સત્સંગતિ આપદનો નાશ કરે છે.



ધીરધણી ઝોળખાવ્યા ગુરુએ, નથી રહ્યું દુઃખ દહેવું, વારે૦ ૫

૫૬ ૨૦ મું.

સાચા સાધુની સંગત કરવી;		
હોંગી ધૂતારાની પરહરવી રે.	ટેક.	૧
સંસારસાગર તરવા કાળે;		
સાધુસમાગમ નૌકા છાળે રે.	સાચા૦	૨
સતસંગ રૂપી સુંદર વૃક્ષ મોહું;		
જેનું ફળ નથી ભાઈ છોડું રે.	સાચા૦	૩
વિવેક રૂપી રૂડું ફળ પામે;		
તારાં ભવનાં દુઃખડાં વામે રે.	સાચા૦	૪
સાધુ સંગનો મહિમા મોટો;		
પિળચુમહિમા એ આગે ખોટો રે.	સાચા૦	૫
ઘંદ્રાદિકને દુર્લભ એ તો;		
ખ્રિસ્તાદિકને ન સુલભ તે તો રે.	સાચા૦	૬
સાધુ આપે છે ઉપદેશ સાચો;		
શીખામણ દેશ રાખે નવ કાચો રે.	સાચા૦	૭
દયા ધર્મને ધારણ કરતા;		
મુખ આપી દુઃખ સહુ હરતા રે.	સાચા૦	૮
વગર માગ્યે મુક્તિ આલે;		
સાધુજન દેખી ઘણું મા'લે રે.	સાચા૦	૯
આઠે પહોર આનંદમાં રહેતા;		
મુખ જોતામાં દુઃખ સહુ દહેતા રે.	સાચા૦	૧૦
દૈતભાવવાળો જન આવે;		

અદૈત સમજવી મુખ ઉપજવે રે. સાચાં ૧૧

ધીરાના ધણીધિંગા કહાવે;

આત્માતત્વ એક બતાવે રે. સાચાં ૧૨

### ૫૬ ૨૧ મું.

સાધુજનની સંગત સારી;

દુઃખવણુ ઉગે જે વારી રે. ટેક. ૧

તણ વન બાળે અગનિ નેમ;

સાધુજનને સમજને તેમ રે. સાધું ૨

આપદા રૂપી કમળને બાણ;

હિમ રૂપી એ નિર્વાણ રે. સાધું ૩

મારગ દેખાડે એ રૂઝો;

નવ હોય કદીએ ફૂડો રે. સાધું ૪

ગંગાનદીએ નહાવા શીદ જાણું;

સાધુસંગ રૂપી ગંગામાં ના'ણું રે. સાધું ૫

તીરથે તીરથે ભટકણું નવ તારે;

સાધુ ચરણુ આવી શીશ ધારે રે. સાધું ૬

જપ તપ દાને દુઃખ નથી હરવાં;

સાધુ સંગતે નિશ્ચે તરવાં રે. સાધું ૭

ઉનાળે અગનિ શીદ તાપે;

સાધુસંગ તાપ સહુ કાપે રે. સાધું ૮

ચોમાસે જળમાં શીદ ઝીલે;

સાધુ જ્ઞાનઅમૃત પાવ તે પી લે રે. સાધું ૯

જેમ હિમ કમળને બાણી મૂકે છે તેમ સત્સંગતિ આપદાનો નાશ

## પ્રાચીનકાવ્ય.

શિયાળે શીઠ શીત સહેવી;		
માણ્ય સુખ સાધુજન સેવી રે.	સાધુ૦	૧૦
ધ્યાન ધરય સદ્ગુરુનું સાચું;		
પછે નહિ રે' તારે કંઈ કાચું રે.	સાધુ૦	૧૧
ધીરાનું ધ્યાન ધરય વીરા;		
કદી નવ થાવું અધીરા રે.	સાધુ૦	૧૨

## ૫૬ ૨૨ ચું.

શાંતિ શાંતિ સદા મન ધરિયે;		
જેથી ભવજળ પાર ઉતરિયે રે.	હેક.	૧
શાંતિ પરમ કલ્યાણ તું જાણે;		
શાંતિ સુખનું કારણ પ્રમાણે રે.	શાંતિ૦	૨
શાંતિ શાંતિ વશી જેને ઊરે;		
તેનાથી નથી પ્રભુજી દૂરે રે.	શાંતિ૦	૩
શાંત પુરુષ તે કા'વે મહાન;		
જેણે કીધું સંતોષામૃત પાન રે.	શાંતિ૦	૪
ભાગ વૈભવ લક્ષ્મી હોયે;		
રાજ્યાદિકતું સુખ સોચે રે.	શાંતિ૦	૫
શાંતિવાજાને સહુ તુચ્છ જાણે;		
સંતોષસુખ માણ્યું છે નિર્વાણ રે.	શાંતિ૦	૬
અલભ્ય વસ્તુ મેળવવા જાય;		
મળે તોય હરખ નવ થાય રે.	શાંતિ૦	૭
નવ મળે તો શોક નવ થાતો;		
શાંત પુરુષની એવી છે વાતો રે.	શાંતિ૦	૮
સદા મને તો મગ્નમાંહી રહેવું;		
આત્મારામ રામ એવું કહેવું રે.	શાંતિ૦	૯

સત્વ પદાર્થમાં પ્રીતિ ધરવી;

સાધુજનની સંગત કરવી રે. શાંતિ૦ ૧૦

સંત જનની વાતો છે ન્યારી;

છે મુમુક્ષુને સદા તો સુખકારી રે. શાંતિ૦ ૧૧

સદ્ગુરુ શાંતમૂર્તિ તો અવિધારી;

ધીરદાસે તો અંતર ઉતારી રે. શાંતિ૦ ૧૨

### ૫૬ ૨૩ સુ.

સંતોષ વિના તો સુખ નવ થાય;

સંતોષ વિના તો પ્રભુ ન પમાયે રે. ટેક. ૧

૫૨ શત્રુ તુજ પૂઠે પળાયે;

સંતોષને વિઘ્ન કર્તા તે ગણાયે રે. સંતોષ૦ ૨

ખાઈ ખીને શત્રુ પૂઠે જો થાયે;

મન વશ કરી તે સહુને વાંચે રે. સંતોષ૦ ૩

પછે પાંચ નાગણી કોપે ભરાયે;

તે વિષ દંશ કરેછે તારી કાયે રે. સંતોષ૦ ૪

શાંતિ રૂપી અમૃત જહીં સાર;

વિખ ચઢવા ન દે તે લગાર રે. સંતોષ૦ ૫

એક ડાંકણ છે મોટી જાણ;

કરે જગત સકળની તે હાણ રે. સંતોષ૦ ૬

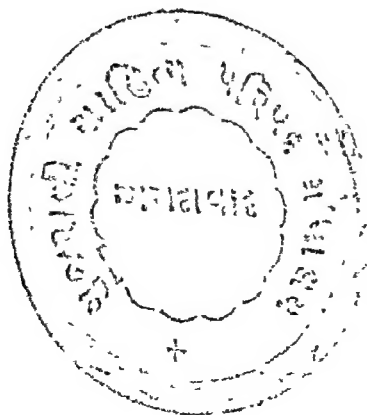
તે પણ શાંતિ અમૃતથકો ડરતી;

આ દહને તે દુઃખ નથી કરતી રે. સંતોષ૦ ૭

માઠે અમે શાંતિના સેવક થાશું;	સંતોષ ૮
સંતોષી થઈને હરિગુણ ગાશું રે.	
સુખસાગર માંહી તો સમાશું;	૭
ગુરુવરના ચરણ ચિત્ત ચાંશું રે.	સંતોષ ૯
અમે રાગદ્વેષથી અળગા બશું;	
તેણે માર જમદૂતનો નહિ ખાશું રે.	સંતોષ ૧૦
રાત દિન શાંતિ ઉચરશું;	
એવો દૃઢ નિશ્ચય મનથકી ધરશું રે.	સંતોષ ૧૧
ધીર બ્રહ્મીકેરી સંગત તો કરશું;	
તેણે ભવસાગરને પાર ઉતરશું રે.	સંતોષ ૧૨



૧૦ રાગદ્વેષ—પ્રીતિ અને અણુગમો.



## પ્રાચીનકાવ્યમાળા.

જૂદા જૂદા કવિઓના રચેલા પસંદ કરી પ્રકટ કરેલા સટીક ગ્રંથો—  
 કેમી સાઠ રતલી ગ્લેઝ કાગળો ઉપર સુંદર છાપથી છાપેલા તથા એમ્બોસ  
 કરેલાં સોનાના ગિલ્ટવાળાં પૂઠાંથી બાંધેલા છે. ( કાચાં પૂઠાંવાળા દરેકની  
 કીમત ચાર આના ઓછી લેવામાં આવે છે.

કીમતગીલ્ટેડની. પોસ્ટેજ

× દ્રૌપદીહરણ—મહાકવિ પ્રેમાનંદકૃત વીરરસ છંદો-

ગદ્ય મહાકાવ્ય.

રૂ ૧-૪-૦ ૦-૩-૦

× રસિકવલ્લભાદિ—ડભોધના દયારામભાષકૃત

વૈષ્ણવમતપોષક કવિતા.

રૂ ૧-૦-૦ ૦-૨-૬

× રાજસૂયયજ્ઞ—વડોદરાના કવિ ગિરિધરદાસ કૃત.

રૂ ૧-૦-૦ ૦-૨-૬

\* દુઃશાસનરૂઢિરપાનાખ્યાન—મહાકવિપ્રેમાનંદ

સ્મૃત વલ્લભકૃત વીરરસ છંદોગદ્ય

કાવ્ય.

રૂ ૧-૦-૦ ૦-૨-૬

\* ભોજભક્તની વાણી—કાઠિયાવાડના કવિ ભોજની

જ્ઞાનભક્તિની કવિતા.

રૂ ૧-૦-૦ ૦-૨-૬

\* દીવાળીબાધ તથા રાધાબાધકૃત કવિતા—

રામજન્મની ગરબીઓ વગેરે સ્ત્રી-

ઓતી સાદી ભાષાની કવિતા છે.

રૂ ૦-૧૨-૦ ૦-૨-૬

\* બાપુસાહેબગાયકવાડકૃત કવિતા—

જ્ઞાન વૈરાગ્ય આદિનાં ઉત્તમ પદો છે. રૂ ૧-૦-૦ ૦-૨-૬

\* કામાવતીની કથા વગેરે—પ્રેમાનંદશિષ્ય વીરજી-

કવિકૃત સરસ વાર્તા.

રૂ ૧-૦-૦ ૦-૨-૬

હરિદાસ તથા દ્વારકાદાસકૃત કવિતા—છૂટક.

રૂ ૧-૦-૦ ૦-૨-૬

નિરાંતભક્તકૃત કવિતા—બ્રહ્મજ્ઞાન વિષે સાદી

ભાષામાં ઉત્તમ ઉપદેશ.

રૂ ૧-૦-૦ ૦-૨-૬

ભાલણાદિકવિકૃત કવિતા—ભાલણ, નાકર, મુકુંદ,

દયારામ ને ગિરિધર એ કવિઓના

જૂદા જૂદા ગ્રંથો દાખલ કરેલા છે.

રૂ ૧-૮-૦ ૦-૪-૦

અષ્ટાવક્રાખ્યાન—મહાકવિ પ્રેમાનંદકૃત છંદોગદ્ય

જ્ઞાન ને રસમય કાવ્ય.

રૂ ૧-૪-૦ ૦-૨-૬

કવિતા—કૂટકાવ્ય વગેરે પણ સઠિક  
દાખલ કરેલાં છે.

રૂ ૧-૪-૦ ૦-૨-૬

તથા રૂકિમણીહરણ—મહાકવિ

પ્રેમાનંદકૃત.

રૂ ૦-૧૨-૦ ૦-૨-૬

કવિતા—એમાં પ્રેમાનંદશિષ્ય રત્નેશ્વરે  
કરેલું ભાગવત ભાષાંતર વગેરે  
કવિતા છે.

રૂ ૧-૦-૦ ૦-૨-૬

—( ભાગ ૧ લાથી ભા. ૫ મા સુધી  
પાંચ પુસ્તકમાં ) કર્તા મહાકવિ  
પ્રેમાનંદ દરેકનો.

રૂ ૧-૦-૦ ૦-૨-૬

—મહાકવિ પ્રેમાનંદ સુત વલ્લભકૃત  
છંદોબદ્ધ કર્ણુરસ કાવ્ય.

રૂ ૧-૪-૦ ૦-૨-૬

કવિતા—ખોડાણાનું ચરિત્ર વગેરે.

રૂ ૧-૦-૦ ૦-૨-૦

સ્વરૂપ—એમાં ગુરૂ, માયા, મન,  
વગેરેનાં સ્વરૂપ ઓળખાવનારી  
કાદીઓ છે.

રૂ ૧-૦-૦ ૦-૨-૬

કવિતા—જૂદા જૂદા વિષયનાં પદ,  
કાદી, ગરબી વગેરે.

રૂ ૧-૦-૦ ૦-૨-૬

—ધીરાભક્તકૃત બ્રહ્મજ્ઞાનના પ્રશ્નોત્તરો આ બે પુસ્તકો  
સત્યભામા નાટક—મહાકવિ પ્રેમાનંદકૃત હવે પછીથી જ-  
ગુજરાતી ભાષામાં આ સર્વોત્તમ નાટક છે. ) સદી પ્રસિદ્ધ થશે.  
પૂઠાવાળાંજ પુસ્તકો છે. \* દ્રક્ત કાવ્યા પૂઠાવાળાંજ પુસ્તકો છે.

## પુસ્તક મળવાનાં ઠેકાણાં.

નીરસેત્રસુદાસમાં અથવા પ્રાચીનકાવ્ય ઑફિસમાં.

—તથા દરવાજા આગળ દ્વારકાદાસ મોતીલાલ બુકસેલર પાસેથી-  
પ્રિંટ ન્યેશરાગ સુકંદલ બુકસેલર, બાહારકોટ, કાળ્યાદેવી.  
રોડ. રામદાસ કાશીદાસ મોદી, પુસ્તકપ્રસારકમંડળીના મેનેજર,  
કાળ્યાદેવીરોડ.

હરગોવિંદ દ્વારકાદાસ,  
પ્રાચીનકાવ્ય કમિટીના સેક્રેટરી.